ERICH FROMM

HAYATI VE SEVME SANATI ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

ERICH FROOM

“HAYATI VE SEVME SANATI ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ”

Erich Fromm

-AN AUTOBIOGRAPHICAL PSYCHOLOGICAL WORK BOOK-

[BİR OTOBİYOGRAFİK & PSİKOLOJİK ÇALIŞMA]

Yazarı (Author): Erich FROMM

Sayfa Düzeni ve Grafik Tasarım: (e-Kitap Projesi)

(Fulya Saatçıoğlu & Murat Ukray)

Kapak Tasarımı: E-KİTAP PROJESİ

E-Baskı ve yayına hazırlama (Publisher): ekitaprojesi.com

İstanbul – Eylül, 2014

ISBN: 978-1-4810-7752-3

İletişim ve İsteme Adresi:

www.ekitaprojesi.com

© Copyright: Bu e-çalışmanın tüm yayın hakları e-kitap projesine aittir. Tanıtım alıntıları dışında izinsiz çoğaltılması yasalarımıza göre suç sayılmaktadır. Böyle bir harekete kalkışmak yerine, bize sorarsanız uygar ve paylaşımcı dünya adına seviniriz..

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA 4
ESERLERİ 9
Felsefesi.....10
Eric Fromm'un Kişilik Kuramı.....44
FROMM'a GÖRE EŞİTLİK.....50
İçgüdüler ve İnsan Tutkuları 52
PSİKANALİZİN BUNALIMI.....58
SEVGİ KURAMI 68
SEVGİ NESNELERİ 90
SEVGİ VE ÇAĞDAŞ BATI TOPLUMUNDA SEVGİNİN ÇÖKÜŞÜ 111
SEVGİNİN UYGULANMASI 117

YAZAR HAKKINDA

(23 Mart 1900, Frankfurt - 18 Mart 1980), Musevi kökenli Almanya doğumlu Amerikalı ünlü bir psikanalist ve sosyologdur. Ruh bilimine Marksist-Sosyalist ve insancıl yaklaşımın en önemli temsilcilerindendir.

Fromm ailesi, Yahudi geleneğine aşırı derecede bağlıdır. Fromm'un ataları, Talmud'u okuyup yorumlamakla

günlerini geçiren, dünyevi işler olan ticaret gibi ilişkileri olmayan haham kimselerdir. Atalarından aldığı Yahudiliğe ilişkin eğitimi ve zihinsel birikimi, hayatında oldukça önemli bir işleve sahiptir.

Heidelberg ve Münih Üniversiteleri'nde toplum bilim ve psikanaliz eğitimleri gördü. 1922 yılında Heidelberg Üniversitesi'nde doktora öğrenimini tamamladı. Münih'te ruh hekimliği ve ruh bilim üzerine ek incelemeler yaptıktan sonra, Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde eğitim gördü ve 1931 yılında mezun oldu.

30'lu yılların başlarında Almanya'da Nazi hareketinin güçlenmesi nedeni ile İsviçre'nin Cenevre şehrine yerleşti. 1933 yılında Chicago Ruh çözümleme Enstitüsü'nden aldığı davet üzerine Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 1934 yılında, 1938'e kadar kadrosunda bir uzman olarak görev aldığı Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü ile birlikte New York'a taşındı. Özel çalışmalarını sürdürdü ve Columbia Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

1946 yılında William Alonson White Ruh Hekimliği, Ruh Çözümleme ve Ruh Bilim Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer aldı. Yale Üniversitesi, New York Üniversitesi Bennington Koleji, Michigan Eyalet Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

1949 yılında Meksika Ulusal Özerk Üniversitesi'nden gelen bir profesörlük önerisini kabul etti ve tıp fakültesi lisansüstü bölümünde ruh çözümleme şubesini kurdu, 1965 yılında emekli olana kadar orada çalıştı.

Emeklilik yıllarını geçirdiği 1980 yılında İsviçre'de öldü.

Fromm, 1920'li yılların sonlarında kurumsal dinleri eleştirerek geleneksel dini yapılara karşı çıkmış ve dini pratiklerden uzaklaşmıştır.

Tüm kurumsal dinleri, akıl dışı davranış formları olarak görerek, geleneksel Yahudilikten kesin bir şekilde uzaklaşmıştır.

İnsan ilişkin özgürlükçü ve kendilikçi yaklaşımı çerçevesinde, Yahudiliği de içine alan bir bütünsel düşünceyi savunmaya başlamıştır. Aşkın bir Tanrı'nın varlığını inkar etmekle birlikte mistik bir dindardır. Yani kendi ifadesiyle, "ateist bir mistik" tir.

Amerika'da kurulan Enstitüdeki hedefe uygun psikoloji üretme görevi Fromm'a verilmiştir. Fromm da, Marksizm ve Freud psikolojisini sentezlemiş ve bunu sık sık Yahudilikle de buluşturmuştur. O, bunu yaparken, her bir inanç ve düşünce sistemini kendine özgü yorumlarıyla revize etme yoluna gitmiştir. Hümanistik inanç diyebileceğimiz bir temel felsefeyi esas alan Fromm, oluşturduğu yeni sentezi, dini olarak nitelemiştir.

Bir psikanalist olması sebebiyle Fromm, düşünce temellerini önemli derecede Freud düşüncesi üzerine oturtmuştur. Ancak Freud'un ortaya koyduğu klasik psikanalizi kendine göre yorumlamış, analizlerinde kültürel ve sosyal faktörleri, etkin biçimde kullanmıştır. Freud'un temel kavramları, Fromm düşüncesinde de önemli bir yer işgal etmiştir. O, bu kavramları aynen kullanmakla birlikte, Freud'un eksik bıraktığı yönlerini, analitik bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.

Fromm'un etkilendiği din, düşünce sistemi ve düşünürler arasında, Buda ve Budizm önemli bir yer tutar.

Kitaplarının çoğunda bir şekilde değindiği bu dini sistem, onun hümanistik din tezinde, önemli bir örnek olarak öne çıkar.

Fromm, toplumun yapısı ve dinamiğinin kendi üyelerini nasıl biçimlendirdiğini ve bu üyelerin toplumsal karakterlerinin nasıl toplumun değerleriyle uyduğunu tartışmıştır.

Fromm'un eserlerinde; insanın doğadan ve diğer insanlardan kopması sonucu kendini yalnız ve soyutlanmış hissetmesi anlayışını görürüz. Bu soyutlanma insanı hayvanda ayıran en önemli özelliktir.

Fromm insanın her türlü toplum yapısını denediğini tartışmıştır. Bütün bunlar insanın kurduğu ve kendi kendini idare edebilmesi için geliştirdiği toplumsal yapılardır.

İnsan tümünü sınamıştır ancak hiçbiri insan kişiliğinin özelliklerine tam olarak yarar sağlamamıştır. Yine de demokrati Çalışmaları birçok dile çevrilen Fromm'un insan psikolojisine ilişkin görüşleri, sosyoloji, felsefe, tarih, edebiyat, antropoloji gibi disiplinleri de içermesi bakımından hala güncelliğini ve canlılığını korumaktadır. Fromm ayrıca, henüz insan varoluşunun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde bir toplum yaratılamamış olsa da, çağdaş toplum insanlarının sorunlarına yönelik verdiği önerilerle, temelini sevgi ve yaratıcılıkta bulan yeni bir toplum yaratma imkanının varlığına dikkat çekmesiyle de günümüz insanının yaşamını biçimlendirme ve anlamlandırma süreci açısından özgün bir değer taşımaktadır, yapının insan kişiliğinin gelişimine olanak sağladığını savunmuştur. (Ancak insan, daha iyi bir toplumsal yapı geliştirmeye hep çalışacaktır.)

ESERLERİ

- Özgürlükten Kaçış (1941)

- Kendini Savunan İnsan / Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma (1947)

- Ruh Çözümleme ve Din (1950)

- Unutulmuş Dil (1951)

- Sağlıklı Toplum (1955)

- Sevme Sanatı (1956)

- Sigmund Freud'un Kişiliği ve Etkileri (1959)

- Bırakın İnsan Kazansın : Bir Sosyalist Manifesto ve Program 1960

- Zen Budizm ve Ruh Çözümleme - D.T. Suzuki ve Richard de Martino ile birlikte (1960)

- Marx'ın İnsan Anlayışı (1961)

- Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum (Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde) Marx ve Freud'un Kıyaslanması (1962)

- Sevginin ve Şiddetin Kaynağı (1964)

- Tanrılar Gibi Olacaksınız (1966)

- Umut Devrimi (1968)

- Meksika Köyünde Toplumsal Karakter - Michael Maccoby ile birlikte (1970)

- Ruh Çözümlemeciliğin Bunalımı : Freud'un Denemeleri, Marx ve Toplumsal Ruh Bilim (1970)

- İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri (1973)

- Sahip Olmak mı, Olmak mı? (1976)

Felsefesi

Fromm, sinirli ve huysuz bir baba ile bunalıma eğilimli bir annenin -öyle ki ailesini "yüksek düzeyde nevrotik" olarak nitelendirir- tek çocuğudur. Katı sayılabilecek düzeyde dindar bir ailede yetişen Fromm, çocukluğunu sofu bir ortamda geçirmişse de felsefi uğraşları ona çok boyutluluk kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı onda derin izler bırakmıştır ve Fromm, o dönemdeki akılcı olmayan mesajlara ("en üstün ırk" olma gibi) Marx'ın yapıtlarıyla yanıtlar bulduğunu ifade etmektedir.

Fromm'un kuramı temellerini Freud'un görüşlerinden almakla birlikte, öğrenimi daha çok sosyoloji eğilimli olduğundan, psikolojiye katkıları daha çok toplumsal sorunların psikanalitik açıdan ele alınışı biçiminde olmuştur. İnsan davranışına yön veren en önemli etkenin "sevgi" olduğunu ifade eden Fromm, insan doğasına hüma-

nist bakış açısıyla ve insanın toplumla kurduğu dinamik ilişkinin kişiliğin şekillenmesindeki rolünü önemsemesiyle Freud'tan ayrılmaktadır. Fromm'a göre toplum, bireyin gelişiminde yalnızca "baskı" işleviyle sınırlandırılmamalıdır; bunun yanı sıra bireyin "bireyleşme" süreci içinde "yaratıcı" bir işlev de üstlenmektedir. Ancak, bireyleşme ve topluma katılım arasında hassas bir denge vardır ve yaratıcılık, toplumla üretken bir ilişki kurulması yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Fromm'a göre insan, kendisini doğal ve toplumsal dünyaya sıkıca bağlayan, ona güven ve ait olma duygusu veren bağlardan (temel bağlar) ayrılmadıkça özgür değildir ve bireyleşme süreci, bireyin özgürlüğünü aramasıyla başlamaktadır. Bununla birlikte özgürlüğünü aramak, temel bağların insana güvenlik vermesi itibariyle yalnızlık, çaresizlik ve kaygı gibi duyguların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özgürlüğün bedelinin yalnızlaşarak ödenmesi, özgürlüğün insanın bir yandan kaçmak istediği bir durum olmasına da yol açmaktadır. Ancak bireyleşme süreci, psikolojik yönden geri dönüşü olmayan ve dış dünyayla yeni bağlar kurmayı gerektiren bir süreçtir. Temel bağlar için geri dönme girişimlerinin sonucu, otoriteye boyun eğmektir. Özgürlükten Kaçış adlı eserinde Fromm, otoriter rejimlerin insanlara çekici gelmesinin nedenini de dış dünyayla kurulan bu "boyun eğme" şeklindeki ilişkiye bağlamaktadır.

Bu açıdan Fromm'a göre "insanın varoluşunu özgürlükten ayırmak imkansızdır". Bireyleşmenin yarattığı tedirginlik duygusu ise, evrensel ve normaldir. Bireydeki nevrotik davranışların oranını da belirleyen bu döngüdür; kendini ayrı bir varlık olarak kabullenmeme ve üretken olmayan özgürlükten kaçış mekanizmaları geliştirdikçe nevrotizm oranı artmaktadır. Sağlıklılığın ölçütü, bireyleşmenin engellenmeden toplumla birleştiği ilişkiden; diğer bireylerle etkin bir dayanışmaya girmekten ve kendi seçimlerini yaşayan özgür bir varlık olarak yeniden dış dünyaya bağlanmaktan geçmektedir. Böyle bir ilişki, sevgiye ve yaratıcılığa dayanmakta; Fromm'un Sevme Sanatı adlı eserinde belirttiği şekliyle "ilgi, saygı, sorumluluk duygusu ve bilgiyi kapsayan; sevilen insanın gelişmesi ve mutluluğu için harcanan etkin çaba"dan gücünü almaktadır.

Fromm insanların, söz konusu birey olma süreci boyunca da onları motive eden, varoluş koşullarından kaynaklanan birtakım ihtiyaçlarından söz etmektedir. Bu ihtiyaçlar; insanın, birey olmak uğruna doğayla sürdürdüğü beraberliğinden koparak yeniden özgür ve yaratıcı bir şekilde doğaya bağlanmasını ifade eden ilişki ihtiyacı; insanın yaratıcı bir varlık olarak üretken etkinliklerde bulunmaya yönelmesini ifade eden aşkınlık ihtiyacı; diğer insanlardan farklı olduğunu hissetmesini içeren kimlik ihtiyacı; ancak bir yandan dünyanın tamamlayıcı bir par-

çası olduğunu hissetmesini içeren köklülük ihtiyacı ve içinde yaşadığı dünyayı tutarlı bir şekilde algılamasını sağlayacak bir algı dayanağı ihtiyacı şeklinde sıralanabilir. Bu ihtiyaçların ortaya çıkış biçimi Fromm'a göre, içinde yaşanılan toplum düzeninin beklentilerine göre şekillenmektedir. Örneğin, kapitalist bir toplumda birey, "kimliğini" zenginlikle tanımlayabilmekte, sözünü geçirdiği bir kurumda çalışarak " ait olma ihtiyacını" karşılayabilmektedir.

Fromm'a göre, varoluşsal nitelik taşıyan söz konusu ihtiyaçlar, ancak üretken ve yaratıcı olarak topluma katılabilmesi yönünde bireyi motive ettiğinde, birey yalnızlık ve hiçlik duygularıyla sağlıklı bir şekilde baş ederek yaşamına anlam kazandırabilir. Üretken bir tutum geliştirememiş bireylerde ortaya çıkabilecek yönelimleri Fromm, dört şekilde tanımlamıştır.

Buna göre alıcı yöneliş, ihtiyaçlarını başkaları yoluyla karşılayan ve güvenliklerini bağımlı oldukları kişilerin gücünden alan bireylerin yalnızlıkla başa çıkma mekanizmasını; sömürücü yöneliş, sürekli olarak başkalarının sahip oldukları düşüncelere, maddi objelere veya tanıdıkları diğer insanlara göz koyma, zorla alma veya çalma eğilimini; istifçi yöneliş, biriktirdikleri ve sahip oldukları oranında kendini güven içinde hisseden ve harcamaktan ve dış dünyaya bir şeyler vermekten kaçınan bireylerin mekanizmasını; pazarlayıcı yöneliş ise, insancıl nitelikle-

rin öneminin kaybolduğu, önemli olanın bireyin ne kadar sattığı, aldığı ve piyasadaki yeri olduğu, dolayısıyla bireyin ilişkilerindeki derinliğin azaldığı eğilimdir. Fromm'a göre pazarlayıcı yöneliş, değişen ekonomik yapıların, toplum ve birey anlayışının bir sonucu olarak çağdaş dünyanın bir ürünü ve aynı zamanda ilişkilerdeki doyumsuzluk ve anlamsızlık için de bir tehditti.

Ayrıca fromm Libidonun toplum içinde şekillendiğini savunur. Libido, ailelerde ortaya çıkar görüşündedir. Bu da bir bakıma kültür olarak adlandırılabilir. Mesela kapitalist toplum içindeki kapitalist ruh, kapitalizmi ayakta tutan libidodur. Fromm'daki libido, Marx'ın tutku kavramına tekabül eder.

Fromm, yabancılaşma kavramını açıklarken kapitalizmin etkisinden söz eder. Zihinsel emekle maddi emek kişilik gelişimini önler. İş kişinin dışına çıkar, kişiyi belirler. Tüketim anlayışı, kişisel farkları ortadan kaldırır.

Kendilik kavramının yerine ben kavramı kullanılır. Bu da self kavramının yerine egonun kullanılmasıdır. Kendilik kavramı bir özdeşlik bildirir, "var" kelimesi de dışarıda olana sahibim demektir.

Çocuk, ana-babadan koparken aynı zamanda yalnızlık, çaresizlik duygularını yaşar. Köle de efendisinden koparken hem özgür olmak ister hem de özgürken ne yapacağını bilmemektedir. İnsan, çağlar boyunca hep

daha özgür olmak istemiş ancak karşılığında da hep yalnız kalmıştır. Bu nedenle özgürlük zaman zaman kaçılacak bir durum olabilir.

İnsan sevmeyi öğrenerek yeniden diğer insanlarla birleşir ya da toplumun otoritesine uyarak güven kazanabilir.

İnsanın çelişkisi; hem doğanın bir parçası olması hem de ondan kopuk olması; hem insan hem de hayvan olmasından kaynaklanır. Hayvan olarak doyurulması gereken fizyolojik özellikleri vardır. İnsan olaraksa akıl yürütebilir, benliğinin bilincindedir. İnsanın psişesini anlamanın yolu onun var oluşundan kaynaklanan gereksinimlerini çözümleyebilmeye dayalıdır

İnsanın var oluşundan kaynaklanan gereksinimler:

1. İlişki Gereksinimi; İnsan, insan olma uğruna doğadan kopmuştur. Öyleyse doğa ile olan birincil beraberliğinden kopmuştur. Hayvan doğa ile baş edebilecek güce sahiptir. Oysa insan imgeleme ve düşünce gücüne sahip olup doğa ile yakın ve bağımlılığa dayanan ilişkisini yitirmiştir. İnsanın kendi ilişkilerini kurabilmesi için büyük bir çaba harcaması gerekir. Doyum sağlayabilmesi için de üremeye yönelik bir sevgiye ihtiyacı vardır. Bu tür bir sevgi ise karşılıklı sorumluluk, saygı, özen ve anlayış gerektirir.

2. Aşkın Olma Gereksinimi; İnsan aşkın olmaya zorlanır çünkü hayvansı doğasının üstüne çıkmak, herhangi bir varlık olmak yerine yaratıcı bir varlık olmak gereksinimindedir. İnsanın yaratıcı dürtüleri engellendiği zaman yıkıcı olur. Sevgi ve nefret karşıt dürtüler değildir. İkisi de insanın hayvan doğasını aşabilme çabasından kaynaklanır. Hayvan ne sevebilir ne de nefret edebilir. Oysa insan hem sevebilir em de nefret edebilir.

3. İnsan doğal kökenini arar; İnsan dünyanın tamamlayıcı bir parçası olduğunu ve bir yere ait olduğunu hissetmek ister. Çocukken anne-babasına ait hisseder. Ancak geliştikçe bu duygunun ortadan kalkması gerekir. (Yoksa tehlikeli sonuçlar doğurabilir.) İnsan kendisine en fazla doyum sağlayan ve en sağlıklı ait olma duygularını diğer insanlarla dostça duygular yaşayarak sağlar.

4. Kişisel bir kimliğe sahip olmak ister; Bazen birey yaratıcı gücünü kullanarak amacına ulaşamaz. O zaman bir grup ya da bir başkası ile özdeşleşerek farklılık kazanabilir. Böyle durumlarda kimlik duygusu birisi olmaktan değil, birine it olmaktan kaynaklanır.

5. Her birey bir başvuru çerçevesine ihtiyaç duyar; Aslında bireyin içinde yaşadığı dünyayı tutarlı bir biçimde algılayabilmesini sağlar. Çerçeve mantıklı ya da mantıksız olabilir. İlk başvuru çerçevesi, ailesidir.

Fromm'a göre bu gereksinimler insana özgüdür, hayvanlarda bulunmaz. Ayrıca bu gereksinimler insanların belirtmeleri gözlenerek anlaşılmaz. Aslında bu gereksinimler insanın evrimi boyunca insanın doğasında oluşmuştur. Bu gereksinimlerin belirtilmesi, insanın içsel yetilerini tanıma yolları bireyin içinde yaşadığı toplumun düzenlemeleri tarafından belirlenir.

Topluma uyum sağlama, çevrenin beklentileriyle bireyin içsel gereksinimlerini bağdaştırabilmesidir. Birey bir ölçüde toplumun beklentilerine uyarak toplumsal bir karakter geliştirir. Bu nedenle de her toplum kendi beklentileri doğrultusunda insan yetiştirir. Bazen toplum insanın doğasına ters düşen isteklerde bulunarak insanı çarpıtabilir, engelleyebilir. Toplum bazen bireyi insan olma durumuna yabancılaştırır ve var oluşunun temel gereksinimlerinin doyum bulabilme isteğini inkar etmesini sağlar. Bireyi bir robot haline getirir. Toplumsal hareketlerde bir uyuşmazlık söz konusudur. İnsanın eski karakter yapısı yeni topluma uymamaya başlar. Bu da insanın umutsuzluğa düşmesine, toplumdan soyutlanmasına neden olur. Birey eski bağlarından kopmaktadır. Birey, kendini kaybolmuş hisseder. Bu dönemlere " geçiş dönemleri " denir. Birey kendisini yalnızlıktan kurtaracak olan her türlü çözüme sığınır.

İnsan ve toplum ilişkileri Fromm'u çok ilgilendirmiştir. Fromm'a göre;

- İnsan temelini oluşturan, doğuştan var olan bir doğaya sahiptir.
- Toplum insanın temel doğasına doyum sağlamak için insan tarafından oluşturulmuştur.
- Şu ana kadar kurulmuş olan hiçbir toplum biçimi tam olarak insanın var oluşunun temel gereksinimlerini karşılayamamaktadır. (yine de en fazla karşılayan demokrasidir.)
- Bu gereksinimleri tam olarak karşılayabilecek bir toplum yaratılabilir.

Fromm, beş tür karakter yapısından söz eder:

a) Alıcı Eğilim: Destek almak için diğerlerine dayana kişiler.

b) İstismara yönelik Eğilim: Hep başkalarından alma ve onları manipüle etme.

c) Biriktirme Eğilimi: Sahip olduklarını biriktirmek, böylece kendini güvende hissetmek.

d) Pazarlamacı Eğilim: İnsanları birer nesne olarak görmek. Her bireyin kendini pazarlaması.

e) Üretici Eğilim: İnsanın tüm gizilgüçlerinin geliştirilmesi ve bunun yaratıcılık, sevgi yoluyla ifade edilmesidir.

Felsefesi; Sosyolojik, sevgiye, insan-toplum ilişkilerine bakışında felsefesini görüyoruz. Fromm'un felsefesi yaşamı anlamaya yöneliktir.

Bilimsel teknik ve yöntemlerin insan doğasını anlamakta yetersiz olduğunu söylüyor. Bilimsel yöntemin insana dar bir açıdan baktığını savunuyor. Bilimsel yöntemin, kuramcının insana bakış felsefesiyle başlaması gerektiğine inanıyor. Bu nedenle Fromm'un kuramı, spekülasyona açık, gerçeklerin üstüne çıkan bir kuramdır. Biyolojik kalıtıma bağlanmıştır. Psikanalitik aklaşımın bilimsel olduğuna inanıyor. Bilimsel bir yaklaşımın ancak bir felsefe ile oluşturulabileceğine inanıyor.

Fromm, politik sistemler arasında en insancıl olanın "Demokratik Sosyalizm" olduğuna inanmaktadır. Gerçekte Marksist düşüncede ifadesini bulan demokratik sosyalizmin insanlığın reçetesi olduğunu iddia etmektedir.

Erich Fromm "sahip olmak" ile "olmak" ilkelerini, yönlenişlerini, insan varoluşunun iki temel kategorisi olarak değerlendirir.

Mala, mülke, şöhrete, insana, bilgiye "Sahip olmak" demek, onları ele geçirmek, kendine mal etmek, onlara egemen olmak ve dilediğince kullanmak anlamına gelir. Ama bu maddesel sahip oluşların sonu yoktur. İnsan hiç bir zaman yeterince şeye sahip olamayacaktır. Çünkü maddesel olan, elle tutulan aldatıcı ve geçicidir. Bu nedenle "sahip olmak" tutkusundaki insanlar hep kendilerinden fazla şeye sahip olanları kıskanacak, az şeye sahip olanlardan ise, kendi mallarına göz dikecekleri telaşı ile korkacaklardır.

"Olmak" ise "sahip olmak"ın karşıtıdır. Hiç bir şeyi elde etmeye, kendine mal etmeye ve ona egemen olmaya çalışmaz. "Olmak" her şeyi kendi bütünlüğü, canlılığı, yaşamı ve gelişimi içinde sevmek demektir. Böyle davranan bir insan, dışsal ve maddesel olana bağlanmaksızın kendini geliştirip, evrimleşmeye çalışır ve insanlık bilinci ile diğer insan kardeşlerini sevmek, onlarla bir olmak arzusunu taşır. Özetle "sahip olmak" ilkesine göre kurulmuş olan tüm düzenler ve toplumsal sistemler, insanları mutlu etmekten, onları doğru yöne yöneltip, evrimleşmelerini sağlamaktan uzaktırlar, yani yanlıştırlar. Öyleyse sorunun çözümü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. İnsanlığın kurtulabilmesi için ilk ve tek şart, "sahip olmak" ilkesinden "olmak" ilkesine geçmektir. Bunu gerçekleştirebilmek; toplumsal düzeni, sosyal, ekonomik ve politik kurumları yenilemek, böylece o toplumdaki insan-

ların "olmak" ilkesine göre davranmalarını sağlamakla olur.

Hayalin Sonu

İnsanların ve hayvanların güçlerinin önce mekanik, sonra da nükleer enerji ile karşılanması, hatta insan zihninin yerini giderek bilgisayarlara bırakması, endüstriyel gelişimin, sınırsız üretim ve sınırsız tüketimi sağlayacağı yolundaki inancın güçlenmesine yol açmıştı. Böylelikle insanlar, tekniğin aracılığı ile "en güçlü" ve bilimin aracılığı ile de "her şeyi bilen" olacaklarını sanmaya başladılar. İnsan kendini öylesine güçlü görüyordu ki, artık içinde doğayı yapı taşı olarak kullanarak, ikinci bir dünya yaratmak umudunu taşıyordu.

Özgürlük, toplumun daha çok orta ve üst sınıflarında rastlanılan bir olgu olmasına rağmen, toplumlarda egemen olan genel kanı, endüstrileşme hızla ilerledikçe, özgürlüğün toplumun tüm bireylerine yayılacağı yolundaydı.

Sınırsız üretim, mutlak özgürlük ve kısıtlanmamış mutluluk üçlemesi, yeni "gelişme dini"nin temelini oluşturuyordu.

Büyük Vaat Neden Gerçekleşmedi?

Endüstri çağının büyük vaatlerinin gerçekleşememesinin nedenlerini, öncelikle endüstrileşme hareketi içindeki ekonomik içi çelişkilerde aramak gerekir. Ama bunun yanı sıra, başarısızlığın yine sistemin kendisinden doğan iki psikolojik kaynağını da açıklamalarımıza eklemeliyiz:

1. Yaşamın tek amacının mutluluk ya da bir başka deyişle, maksimum hazza ulaşmak olarak görülmesi. Bunu, tüm isteklerin veya bütün öznel ihtiyaçların tatmine ulaştırılması (radikal hedonizm) olarak tanımlamak da mümkün.

2. Sistemin kendi varlığını koruyup, sürdürebilmesi için, desteklemek zorunda olduğu bencillik, yalnızca kendi çıkarını düşünmek, açgözlülük ve sahip olma ihtirası gibi karakter özelliklerinin, uyumu ve barışı sağlayacağı inancı.

Yaşamın amacının, her türlü insanca ihtiyacın tatmin edilmesi olduğunu savunan teori,

Aristippus'tan sonra ilk kez on yedinci ve on sekizinci yüzyıl filozofları tarafından ele alınmıştır.

O dönemde tüm bağlarından, hatta sevgi ve dayanışmadan bile sıyrılan insanlar, her şeyi kendi çıkarları açısından değerlendirmeye başlamışlar ve bunun kendilerinden çok şeyler alıp gittiğini fark etmeden, varlıklarının arttığına inanır olmuşlardı.

Hobbes, mutluluğun, bir diğer kişiye olan ilgi ve isteğin artması (cupiditas) olduğunu söylerken, La Mettrie, mutluluk hayali verdikleri için, uyuşturucu maddeler kullanmayı öneriyordu.

On sekizinci yüzyıldan sonra, birçok ahlak teorisi geliştirilmiştir. Bunlardan bir kısmı, utilitarizm gibi, hedonizmin yumuşatılmış biçimleriyken, bir kısmı da Kant'ın Marx'ın, Thoreau ve Schweitzer'in düşünceleri gibi hedonizme karşıt özellikler taşımaktadırlar. Günümüzde ise 1. Dünya Savaşı'ndan beri artarak gelişen bir radikal hedonizm eğilimi gözlenmektedir.

İnsan doğasını inceleyen ve teorilerine temel olarak bu gerçeği alan düşünürler, radikal hedonizmin "iyi yaşam"a götüren yol olmadığı konusunda düşünce birliğindedirler. İnsanların mutsuz oldukları bir toplumda yaşıyoruz. Yalnız, çeşitli korkular altında acı çeken, ruhen dengesiz, yıkık ve bağımlı olan bu insanlar, önce bütün çabalarıyla kendilerine boş zaman yaratmaya çalışırlar, sonra da bu zamanı "öldürebildikleri" ya da geçirebildikleri oranda sevinç duyarlar. Ne acı bir çelişki!

Endüstri çağının ikinci psikolojik yanılgısı, bireysel bencilliğin yaşanmasının, toplumsal uyuma, barışa ve huzura yol açacağı inancıdır.

Bencillik, bir davranış biçimi olmakla kalmaz, aynı zamanda kişinin karakterinin bir bölümü olarak da ortaya

çıkar. Bencillik, insanın her şeyi yalnızca kendisi için istemesi durumudur.

Bölüşmek yerine, sahip olmak kişiye haz verir. Sahip olmak tek hedef olunca, insan giderek daha açgözlü ve ihtiras sahibi olur. Çünkü ne kadar çok şeyi olursa, o kadar mutlu olacağını sanır. Böylelikle kişi, herkese karşı bir düşmanlık beslemeye başlar. Açgözlülük, toplumdaki sınıflar arasında sürekli bir savaşa yol açar.

İnsanların doğaya karşı giderek daha düşmanca davranmaları:

Varoluşumuzla bağlı olduğumuz doğadan, aklımız nedeniyle ayrılmaktayız. Doğanın "garip bir varlığı" olan bizler, Mesihçi vizyonlarda dile gelen doğa ve insan arasındaki işbirliği ve uyumu bir yana bırakıp, doğaya egemen olmaya, onu kendi amaçlarımız doğrultusunda kullanmaya çalışmakla, doğanın dengesini bozmakta ve onu bozulup, yok olmaya itmekteyiz. Doğayı fethetmek arzusu ve doğa düşmanlığı gözümüzü öylesine köreltmiş ki, doğal kaynakların da bir sonu olduğunu ve bir gün tükenebileceklerini, ayrıca doğanın insandaki bu sömürücü tutuma karşı kendini savunabileceği gerçeklerini bir türlü göremiyoruz.

İnsan değişmelidir ve bu zorunluluk ahlaki, dinsel ve psikolojik bir gereklilikten de öte, insan soyunun süre-

bilmesinin tek çaresidir. Doğru yaşamak, yalnızca bazı ahlaki ve dinsel yasalara uymak demek değildir.

"Sahip Olmak" ile "Olmak" Arasındaki Farkın Önemi

"Sağlıklı insan aklı" için, "sahip olmak" ile "olmak" arasındaki ayrım, insan yaşamının normal bir fonksiyonu gibidir. Yaşayabilmek için, o şeylere sahip olmamız gerektiğini düşünürüz. Ama sahip olmanın, daha çok şeye sahip olmanın, yaşamın tek amacı olarak açıklandığı, insanların değerlendirilmesinde "milyon değerinde" gibi tanımlamaların kullanıldığı bir toplumda, "sahip olmak" ile "olmak" arasındaki farkın anlaşılamamasını doğal karşılamak gerekir. Ayrıca, çoğu kez "olmak"ın tek yolu da "sahip olmak"tan geçiyor gibi tanıtılmaktadır.

Antropoloji ve psikanaliz bilimlerinin deneysel bulguları, "sahip olmak" ile "olmak"ın insan yaşantılarının temel iki öğesi olduğunu ve bu iki farklı tutumdan biri ya da ötekinin üstünlüğünün, bireyler ve toplumsal birimler arasındaki karakter farklılıklarının kaynağını oluşturduğunu göstermektedir.

Yaşamın ateşli bir savunucusu ve insanın mekanize edilmesi ile parçalara ayrılmasına karşı olan Goethe, bir çok şiirinde "olmak" konusunu işlemiş, "sahip olmak" tavrına karşı bir tutum almıştır.

Ama "sahip olmak" ile "olmak" arasındaki farkı, Batı ve Doğu düşüncesi arasındaki başkalıkla özdeşleştirmek

yanlış olur. Bu fark daha çok, odak noktası insan olan toplumlar ile temel amacı maddeler olan toplumlar arasındaki farklılıkla benzeşir. Sahip olmak eğilimi, yaşamlarının ana konuları; para kazanma hırsı, şöhret ve yönetim gücüne erişmek olan Batı toplumlarına özgüdür. Batı dillerinde son yüzyıllarda görülen eylem sözcüklerinin azalıp, isim sözcüklerinin artması eğilimi, dilde bile, "olmak"tan "sahip olmaya" doğru bir gidişin habercisidir.

Filozofik Açıdan "Olmak"

Georg Simmel'in belirttiği gibi, olmak'ın bir değişimi belirtmesine ya da olgunlaşmakla eş anlamlı olarak anlaşılmasına, Batı düşüncesinin iki dev isminde, Heraklit ve Hegel'de rastlarız.

Canlı olan yapılar (ya da varlıklar) olgunlaştıkları zaman "olmak"tadırlar ve ancak değişebildikleri sürece vardırlar. Çünkü gelişme ve değişme, yaşam sürecine sıkı sıkıya bağlı iki temel ilkedir.

Konuşma

Kısaca kişi, kendine zihinsel olarak bir değer biçer ve konuşma sırasında bunlara dayanarak kendini, kendi kişiliğini ortaya koyar, dinleyicilerine sunar. Bu, ustalıkla yapıldığında, karşısındaki kişileri etkilemesi kolay olur. Ancak belirtmek gerekir ki, başarı, onun yeteneğine olduğu kadar, karşısındakilerinin yeteneksizliklerine de bağlıdır. "Sahip olmak" tavrındaki kişi, sahip olduğu şey-

lere güvenir. "Olmak" ilkesine göre davranışlarına biçim veren bir kimse ise, varoluşunun ve yaşadığının bilinci içinde davranır ve bilir ki, kendini bırakmak ve cevap vermek cesaretini gösterdiğinde, yeni bir şeyler doğacaktır.

Okumak

Okuma sırasında (konuşmada olduğu gibi) "neyin" okunduğu (ya da kiminle konuşulduğu) oldukça önemlidir. Ucuz ve sanattan uzak bir roman okumak, gündüz zamanı hayal görmekten farklı değildir. Böyle bir kitap, okurda hiçbir üretici tepki doğurmaz. Tıpkı boş bir televizyon programı seyrederken, düşünülmeden atıştırılan çerezler gibi, bu roman da öylesine "yutulur".

Ama örneğin Balzac'ın bir romanını üretici olarak, içsel bir katılma ile, yani "olmak" ilkesini harekete geçirerek okuruz. Ancak çoğu kez böyle değerli romanlar bile, tüketim toplumlarında, "sahip olmak" yönlenişi ile okunmaktadırlar.

Felsefi ve tarihsel yapıtlar için de, aynı ayrım geçerlidir. Kişinin böyle bir kitabı nasıl okuduğu (ya da okuyamadığı), aldığı eğitimin ve yetiştirilmesinin bir sonucudur. Okullar öğrenciye, "kültürel nesnelerin" belirli bir görüntüsünü vermek çabasındadırlar. Yıl sonunda ise, öğrencinin bu verilenden hiç değilse bir şeyler edindiğini kanıtlaması istenir. Bu nedenle ona, bir kitabı, yazarın

ana fikrini ve anlatmak istediği şeylerin bir özetini çıkarabilecek biçimde okuması öğretilir.

Otorite Uygulaması

"Sahip olmak" ile "olmak" arasındaki farklılığın kesin çizgilerle ortaya çıktığı bir başka konu da, otorite uygulamasıdır. Buradaki incelik, bir insanın otoriteye sahip olması ile otoriter olması arasındaki farkta gizlidir.

Hemen herkes, yaşamının bir döneminde otorite uygulamıştır. Çocuk yetiştiren bir insan, onu tehlikelerden koruyabilmek ve bazı durumlarda nasıl davranılması gerektiğini ona öğretebilmek için, istese de istemese de otoriter olmak zorundadır. Ataerkil toplumlarda çoğu erkek için, karıları da bir otorite uygulama nesnesiydiler. Bürokratik ve hiyerarşik toplumlarda ise, en alttaki ve otoritenin nesnesi olan sınıf dışında, çoğu kimse otoriteye sahiptir.

Otorite çoğu zaman fiziksel bir güç yerine, tecrübe ve yetki gibi özelliklerin daha önemli bir rol oynadıklarını, J.M.R. Delgado 1967 yılında, maymunlarla yaptığı bir deneyde kanıtlamıştır. Deneyin gösterdiğine göre, yetkiyi yaratan özelliklerini geçici de olsa yitiren maymunun, otoritesi de o anda bitmektedir.

"Olmak" ilkesine dayanan bir otorite ise, belirli bazı toplumsal görevleri yerine getirmek temelinin yanı sıra, o kimsenin kişiliğine de önem verir. Kendisiyle bütün-

leşmiş ve kendisini gerçekleştirmiş olan böyle bir kişinin çevresine yayacağı otorite etkisi, tehdide, rüşvete ya da emir vermeye bağlı değildir. Onun gelişmiş kişiliği, bir şeyler söylemesine veya yapmasına gerek kalmadan, onun ne olduğunu, diğer insanlara gösterecektir. Büyük yaşam ustaları, işte böyle bir otoriteye sahiptirler.

Ama otoritenin bir yetkiye dayanarak elde edildiği durumlarda bile, ortaya ciddi sorunlar çıkar. Yönetici, her konuda aynı ölçüde bilgi sahibi ve uzman olamaz. Tarihte, savaşlarda çok başarılı olan, ama barışta ülkesini yönetmekte başarısız kalan devlet adamlarına rastlanmıştır.

Yahut politik kariyerinin başlangıcında namuslu ve cesur olan bir politikacının, yönetime gelince bu özelliklerini yitirdiği çok görülmüştür. Bunda belki yaşın ilerlemesinin ve fiziksel sorunların da rolü olmuştur.

Yetkiyi veren özelliklerin önemini yitirmesi, büyük ve hiyerarşik toplumlarda otoritenin yabancılaşmasına yol açmaktadır. Böylece yetki, bazı üstün değerler taşımak yerine, üniforma ya da unvana geçmektedir. Eğer otorite, doğru üniformaya bürünmüş ve ona uygun unvanı taşıyorsa, başka değerlere ve kaliteye gerek kalmaz.

İnsanların, üniformalar ile unvanları, kişiye yetki veren kaliteler olarak kabul etmeleri olayı, kendiliğinden gerçekleşmemiştir. Otoriteyi ellerinde tutanlar ve bun-

dan yararlanan çevreler, insanları bu kurgusal yanıltmacaya inandırarak, onların gerçekçi ve eleştirel düşüncelerinin uyutulmasına ve zayıflatılmasına çalışmışlardır. Her düşünen insan, eleştirel düşünce gücünü zedeleyen, şaşkınlaştırıcı klişe fikirlere zorlayan ve kişileri kendine esir alan propaganda yöntemlerini iyi bilir. Bazen bu propaganda öylesine güçlenir ki, insan, gözüyle gördüklerine ve kendi düşüncesi ile vardığı yargılarına bile inanamaz olur. Yaratılan bu yapay gerçeklik giderek, özdeki gerçekliğin üzerini örter ve onu kavranılmaz kılar.

Bilmek

"Sahip olmak" ile "olmak" arasındaki farklılığın bilmek alanındaki belirmesi, "ben bilgiye sahibim" ile "ben biliyorum" deyişlerinde ortaya çıkar.

"Bilgiye sahip olmak", kullanılabilir bilgi (enformasyon) kazanılması ve bunun mülkiyetinin o kişinin elinde olması demektir.

"Bilmek"ise, fonksiyoneldir ve üretici düşünce sürecinin bir parçasıdır. Bilmek, yüzeyden köklere inmek, nedenleri araştırmak ve gerçeği tüm açıklığı ile "görmek" demektir. Ayrıca bilmek, gerçeği eline geçirip, araştırarak gerçeğe hep biraz daha fazla yaklaşma çabasıdır.

Aydınlanmış olan Buddha, insanları uyanmaya ve maddelere sahip olmanın mutluluk getireceği hayalinden kurtulmaya çağırmıştır. Peygamberler halklarına,

putların kendi elleriyle yarattıkları oyuncaklardan başka bir şey olmadıklarını anlatmaya çalışmışlardır. İsa: "Gerçek sizi özgür kılacaktır!" demiş, Meister Eckhart ise, bilgiyi şöyle tanımlamıştır: "Bilgi belirli bir düşünce değildir. Bilgi tüm engelleri aşıp, tüm ilgi ve istekleri yok edip, çıplak ve açık bir biçimde Tanrı'ya koşmak ve ona ulaşıp, bir olmaya çalışmaktır."

Freud ise, "insanın kendini tanıyabilmesinin tek yolunun, hayalleri (ya da onun deyimiyle aklileştirmeleri) ortadan kaldırıp, bilinçaltında gizlenen ve oradan davranışları belirleyen gerçeklerin farkına varmak olduğunu" söylemiştir.

İnanç

Kullanılış biçimine göre dinsel, politik veya kişisel inançlar, ikiye ayrılırlar:

"Sahip olmak" ilkesinde inanç, akılcı bir kanıtı bulunamayan şeyler konusunda bir çözüme sahip olmaktır. Kişi bu durumda başkaları (özellikle bürokrasi) tarafından formüle edilmiş bazı klişeleri, kendi inancıymış gibi benimser.

Böylesi bir inanç, büyük bir gruba girebilmek için satın alınan bir bilet gibidir. Hem bu yolla kişi, kendi başına düşünmek ve karar vermek gibi görevlerden de paçayı kurtarmış olur. "Sahip olmak" kökenli inanç, kişiye bir güven duygusu verir. Bu inancı yayın ve koruyan kişilerin

güçleri sarsılmaz gibi görüldüğü için de, bireyler bu inanca sahip çıkmakla, en doğru ve şaşmaz gerçeğe vardıklarını sanırlar. Yalnızca bağımsızlıklarını feda ederek, böyle güvenilir bir inanca sahip olmak, günümüzde çok kişi için bulunmaz bir nimettir.

"Sahip olmak" ilkesinde inanç, emin olmak ihtiyacını duyan ve yaşamda bir anlam bulmak isteyen, ama bunu kendi başlarına aramak cesaretini gösteremeyenler için, bir koltuk değneğinden öteye geçemez.

"Olmak" ilkesi açısından baktığımızda, inanca çok başka anlamlar verildiğini görürüz.

Önce şu soruları soralım: "İnsan inançsız yaşayabilir mi?", "Bizler önce kendimize, sonra çevremizdekilere ve giderek birlikte yaşadığımız her insana inanmaya mecbur değil miyiz?", "Yaşamın kurallarına inanmadan var olabilir miyiz?" Cevapların "evet" olması halinde ortaya çıkan şey, inancı olmayan bir insanın umutsuz, yalnız ve korku dolu olacağıdır.

"Olmak" kökenli bir inanç, ilk aşamada belirli bazı fikirlere inanmak yerine, bir içsel yönlenme biçimi ya da ortaya bir davranış, bir tavır koymak anlamına gelir. "İnancım var" demek yerine "inanç içindeyim" demek, bence daha doğru olacaktır.

İnsan kendine veya başkalarına ya da dindar bir kimse Tanrı'ya inanabilir. Eski Ahit'teki Tanrı ilk dönemlerde,

sahip olunabilen putların ve Tanrı'ların karşıtı, onların reddedilmesidir.

Buradaki Tanrı kavramı, bir soyutlamadır. Tanrı'nın adı yoktur, resminin yapılması yasaktır. Hıristiyan-Yahudi dinlerinin gelişimleri süresince, putlaştırma eğilimlerinin iyice önünü alabilmek için, Tanrı'nın özelliklerinin bile tanımlanamaz olduğu teorisi ileri sürülmüştür. [İbranice'de, "inanç" sözcüğünün karşılığı "emin olmak" anlamına gelen "emuna"dır. "Amen" ise "eminim ki" (hiç şüphesiz) anlamındadır.] Emin olabilmesi için, kişinin önce, karşısındaki insanı iyi tanıması, sonra da sevgi ile içsel bütünlük deneyimini yaşamış olması gerekmektedir.

Karşımızdaki bir insana güvenebilmek, ondan emin olabilmek; kendi ben'imizi olayın dışında tutup, tutamamamıza bağlıdır. Bu insana olan güvenimiz bir takım verilere dayandığı için, akılcıdır. Ancak bu verileri geleneksel pozitivist psikolojinin yöntemleri ile saptamak, hele "kanıtlamak" mümkün değildir. O verileri ancak kişi kendisi, kendi bütünlüğü ve canlılığı içinde "sınıflayıp", kullanabilir.

Sevmek

"Sahip olmak" ve "olmak" açılarından bakınca, sevmenin de ikili bir anlamı olduğunu görüyoruz. Sevgiye sahip olunabilir mi? Eğer bu olabilseydi, sevginin maddesel bir biçim alması ve onu alıp, saklamanın mümkün

olması gerekirdi. Ama gerçek odur ki, sevgi böyle bir "şey" değildir.

Sevgi bir soyutlamadır.

Sevmek, yaratıcı bir etkinliktir. Bir insana (ya da şeye) ilgi duymayı, onu tanımak istemeyi, onu anlamayı, doğrulamayı ve onun yanındayken sevinç duyabilmeyi doğurur. Sevmek, sevilen insanı (ya da şeyi) canlandırmak, onun yaşam duygusunu arttırmak anlamına gelir. Aynı zamanda, kişinin kendisini de canlandıran, yenileyen ve hareketlendiren bir süreçtir.

Eğer sevgi, "sahip olmak" türünde ele alınacak olursa, kendinin kılmak, denetimi altında tutmak anlamlarına gelecek ve böylece de canlandırmak ve hareketlendirmek yerine, boğucu, engelleyici ve kısırlaştırıcı bir eylem haline dönüşecektir. Çoğu kez aşk olarak belirtilen şey, sevme beceriksizliğini ve sevememeyi gizlemek için kullanılan maskeden başka bir şey değildir.

Sevgiye ya da geleneksel evliliklerdeki gibi toplumsal göreneklere ve alışkanlıklara dayalı evliliklere dikkatle bakacak olursak, birbirini gerçekten seven çiftlerin azınlıkta olduğunu hemen fark ederiz. Toplumsal görev duygusu, gelenekler, karşılıklı ekonomik çıkarlar, çocuklara olan ortak ilgi, karşılıklı bağımlılık ya da korku, bazen de birbirine duyulan nefret, genellikle "sevgi" olarak yaşanmaktadır. Eşlerden birinin ya da ikisinin birden birbir-

lerini hiç sevmediklerini, belki de hiç sevmemiş olduklarını anlayana dek, bu böyle sürüp gitmektedir.

"Aşık olmak"ın, nasıl olup da "aşka sahip olmak" yanılgısına dönüştüğünü, herhangi iki sevgilinin gelişimlerine bakarak izleyebiliriz. Aşkın ilk dönemlerinde her iki taraf da, diğerinden emin olamadığı için dikkatlidir ve öbürünün kalbini kazanabilmeye çalışır. Canlı, hareketli, ilgi çekici ve bu canlılıkları yüzlerine yansıdığı için de güzeldirler. İkisi de birbirlerine sahip olmadıklarından, enerjilerini olmaya, yani vermeye ve karşı tarafı canlandırmaya yöneltmişlerdir.

Bu durum, çoğu kez evlilikten sonra değişiverir. Evlilik sözleşmesiyle eşler birbirlerinin bedenleri, duyguları ve ilgi alanları üzerinde hak sahibi olurlar. Artık kazanılması gereken kimse yoktur. Çünkü sevgi sahip olunabilecek bir nesne, bir mülkiyet haline gelmiştir. İki taraf da, sevgiye değer olmaya, sevgiyi canlandırmaya çaba göstermemeye başlayınca, her şey can sıkıcı olur ve güzellikler yitirilir. Hayal kırıklığına uğrayan eşler çaresizdirler. Kendilerine "başlangıçta bir hata mı yapmıştık? Yoksa karşımızdakini tanıyamamış mıydık? Veya ben mi değiştim?" gibi sorular soran eşler, genellikle karşı tarafı suçlu bulup, kendilerini aldatılmış hissederler. Anlayamadıkları şey, artık ilk zamanlardaki gibi birbirlerini seven insanlar olmadıklarıdır.

İşte bir kez bu düzeye gelince, çiftler yeniden sevebilmeyi denemek yerine, sahip oldukları ortak şeylere yönelirler. Para, toplumsal yer, ev, çocuklar gibi konular sevginin yerini alır ve sevgi ile başlayan bir evlilik böylece çoğu kez, dostane bir mülkiyet ortaklığına dönüşür.

İçine kapalı, bencil ve birbirinden kopuk iki kişinin bu beraberliğine de yanlış bir tanımla "aile" denir.

Yukarıdaki açıklamalara rağmen, yine de belirtmeliyim ki, birbirlerini seven iki insan için en iyi çözüm, evliliktir. Sorunu yaratan evlilik değil, evlenen kişilerin karakter yapıları ile içinde yaşanılan toplumun kuralları ve değer yargılarıdır.

ESKİ AHİTTE, YENİ AHİTTE VE MEISTER ECKHARTIN YAZILARINDA "SAHİP OLMAK" VE "OLMAK" KAVRAMLARI

Eski Ahit (Tevrat)

Eski Ahit'in ana konularından birisini şöyle özetlemek mümkün: "Senin olan her şeyi terk et, kendini bütün zincirlerden kurtar, ol!" İbrani kavimlerinin öyküsü, ilk İbrani kahramanı olan İbrahim'in ülkesini terk etmesiyle başlar: "Memleketinden, akrabanın yanından ve babanın evinden sana göstereceğim ülkeye git"

(Tekvin 12:1) diye emreder ona Tanrı.

İbrahim, sahip olduğu her şeyi, ülkesini, toprağını ve ailesini terk ederek, bilinmezliğe doğru yola koyulur. Ama ondan sonra gelenler, yeni bir yere yerleşirler ve yeni bir "hısımlık ruhu" gelişir. Bu süreç, zorlu tutsaklık yıllarına götürür onları. Mısır'da zengin ve güçlü hale geldikleri için, tutsaklığa düşerler. Tanrı düşüncesini yitirip, putlara tapmaya başlarlar ve zenginlerin Tanrı'ları, daha sonra onların efendileri haline gelirler.

İkinci kahraman Musa'dır. O da Tanrı'dan halkını kurtarmak görevini almıştır. Onları esaretlerinin ülkesinden, Mısır'dan alıp, "bir bayramı kutlamak için" çöle götürecektir. İbrani halkı isteksizce, hatta kötü niyetler besleyerek, liderlerini izler ve çöle varır.

Exodus öyküsü, trajik bir sonla biter. İbraniler, bir şeylere sahip olmadan yaşamaya daha fazla dayanamazlar. Sürekli bir evleri olmadan ve Tanrı'nın gönderdiği yiyecekler ile yaşamlarını sürdürmeleri mümkün olsa bile, gözlerinin önünde olmayan bir "lider"siz yapamamaktadırlar.

Peygamberlerin gerçek izleyicileri, rabbi[1] bilginleri olmuştur. Bunların başında da "Diaspora"nın[2] kurucusu Rabbi Jochanan ben Zakkai gelir. M.S. yetmiş yıllarında Romalılarla savaşan İsraillilerin liderleri, yenilmek ve devletin yitirilmesini göze almaktansa, ölmenin herkes için en iyi çözüm olduğuna inandıkları anda, Zakkai onlara

"ihanet" etmiştir. Gizlice Kudüs'ten çıkarak Romalıların generalini görmeye giden Zakkai, generalden bir Yahudi üniversitesi kurmak için izin ister. İşte bu olay, zengin bir Yahudi geleneğinin temeli olurken, öte yandan da Yahudilerin "sahip oldukları" her şeyin yok olmasına yol açmıştır. Devletlerini, tapınaklarını, dinsel ve askeri bürokratik güçlerini, kurban hayvanlarını ve geleneklerini yitiren Yahudilere, "olmak" idealinden başka bir şey kalmıyordu böylelikle. Öğrenmek, bilmek, düşünmek ve Mesih'i umut etmekten başka yapacakları hiçbir şey yoktu artık.

Yeni Ahit (İncil)

"Sahip olmak" kökenli davranış biçimine karşı geliştirilen protesto, Yeni Ahit'de sürdürülür. Hatta eski Yahudi dininden daha radikal olarak. Eski Ahit, ezilenlerin ve fakirlerin

1 Rabbi: Yahudilerde varlıklı ve saygıdeğer kişiye verilen ad. İbranice'de "efendim" ve "sahibim" anlamına gelen bu söz, Yahudi Tanrıbilimcileri'ni ve kilise (Havra) babalarını tanımlamada kullanılır. 2 Diaspora: "Dağılma" anlamında kullanılan sözcük, M.Ö. 7. yüzyılda ülkelerinden ayrılan Yahudi'lerin topluluklar halinde Filistin dışında yerleşmelerinden sonra, bu toplulukların tümüne birden verilen addır. Ama asıl, daha sonraki dağılmalar için kullanılır. İkinci dönemde, Babil (M.S.6. yüzyıl), İs-

kenderiye (M.S.4. yüzyıl), Antakya (M.S.3. yüzyıl) ve roma (M.S.1. yüzyıl) gibi merkezlere yayılan Diaspora hareketindeki topluluklar arasında, mektuplaşma ve yardımlaşma gibi sıkı ve yakın ilişkiler vardı.

2Talmud'u oluşturmuş olan Ferisiler ise, hem zenginlerin, hem de fakirlerin yer aldığı orta düzeyi temsil ediyorlardı. Hem İncil, hem de Talmud, sosyal adalet, fakirlerin korunması ve tüm güçsüzlüklere (azınlıklar, dullar gibi) yardım edilmesi duyguları ile doludur.

Buna karşılık ilk Hıristiyanlık, fakirlerin, toplumda saygın bir yeri olmayanların dini olmuştur.

Dış nesnelerle olan ilişkilerde de, davranışların "sahip olmak" ilkesine uyulmadan ayarlanması istenir. Yine aynı yerde, mülkiyetten vazgeçilmesi öğütlenir ve zenginleşme eğiliminin tehlikesine karşı dindarlar uyarılır: "Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin. Orada güveler ve pas, onları bozar ve hırsızlar delip, çalarlar. Kendinize gökte hazineler biriktirin. Çünkü orada ne güve ve pas vardır ve ne de hırsız. Unutmayın ki, hazineniz nerede ise, kalbiniz de orada olacaktır."

(Matta 6:19-21)

Çölde kırk gece oruç tutup da acıkmış olan İsa'ya şeytan: "Eğer sen Tanrı'nın oğlu isen, söyle de bu taslar ekmek dolsun" deyince, İsa: "İnsan yalnızca ekmekle değil, Tanrı'nın ağzından çıkan bir sözle yaşar" (Matta 4:3-4)

diye cevaplar onu. Bunun üzerine şeytan İsa'ya, eğer kendisine iman ederse, ona doğaya egemen olacak (yer çekimini ortadan kaldırma gücüne eriştirecek) ve onu dünya krallığına ulaştıracak sınırsız güçleri vereceğini vaat eder. Ama İsa bunlara kulak asmaz. (Matta 4:5 10)

Burada İsa ve şeytanın iki ayrı ilkeyi temsil ettikleri bellidir. Şeytan maddesel tüketimin, insana ve doğaya egemen olmanın, yani "sahip olmak" ilkesinin temsilcisiyken, İsa "olmak" ilkesinin bir bedenlenmesi ve "olmak" için hiçbir şeye "sahip olmamak" gerekliliğinin sembolüdür. Kutsal Kitaplar zamanından beri dünya, şeytanının gösterdiği yolda ilerlemiştir. Ama şeytanın bu zaferi bile, insanların içindeki İsa ile ondan önceki ve sonraki büyük yaşam ustalarının açıkladığı, "olmak" ilkesine ulaşma özlemini bir türlü yok edememiştir.

Klasik Buddhizm de, Eski ve Yeni Ahit'ten daha güçlü bir biçimde sahip olmaya ve ihtirasa karşı bir tavır alır. Buddhizm'e göre, her türlü ihtirastan arınmak gerekmektedir. Hatta insan, kendi benliğine sahip olmayı bile düşünmemelidir. Geçici olan hiçbir şeye, dahası mükemmelliğe ulaşmaya bile bir tutku olarak istek duymak, oraya ulaşmayı engeller.

Eckhart'da[3] "Sahip Olmak" Kavramı

Ona göre içsel fakirlik: "Hiçbir şey istememek, hiçbir şey bilmemek ve hiçbir şeyi olmamak"tır. "Hiçbir şey

istemeyen bir insan" denilince, normal olarak aklımıza, inzivaya çekilmiş olarak yaşayan birisi gelir. Ama Eckhart bunu kastetmemektedir. Hiçbir şey istememeyi, çile çekmek olarak anlayan ve olaya dinsel bir çalışma içeriğini yakıştıranlara karşı olan Eckhart onları, bencil ve benliklerine bağlı kişiler olarak tanımlar: "Dış görünüş olarak dindar sayılan bu insanlar, içsel olarak birer eşekten öte değillerdir. Çünkü Tanrısal gerçekliğin öz anlamını kavrayamamışlardır."

3 Meister Eckhart (1260-1327): Bir teoloji bilgini ve Alman mistisizminin en önemli kişiliği olan Eckhart, aynı zamanda Alman düşüncesinin en radikal düşünürüdür. Vaazlarında dile getirdiği gerçekler ile yalnızca öğrencilerini ve çağdaşlarını etkilemekle kalmamış, kendisinden sonra gelen Alman mistikçilerini ve hatta günümüzde "Tanrısız", ama yine de "dindar" bir yaşam felsefesi arayanları da etkisi altına almıştır. Eckhart bir adım daha atar. Tanrı'nın isteklerini yerine getirmeyi arzu etmek bile, bir ihtirastır, bu nedenle doğru değildir. Kısaca, hiçbir şey istemeyen insan, hiçbir şeye karşı bir ihtiras duymaz içinde ve işte gerçek bağımsızlık, ancak böyle gerçekleşebilir.

Eckhart, belirli bir düşünce ile düşünce süreci arasındaki ayrımı, titizlikle belirtmeye her zaman dikkat etmiş-

tir. Ona göre; Tanrı'yı tanımak, O'nu sevmekten daha iyidir. Çünkü sevgi, arzuyu ve amacı beraberinde getirir. Oysa tanımak, herhangi belirli bir düşünce değildir. Tüm kılıfları atıp, "ilgi ve istekten" arınıp, çıplak bir biçimde Tanrı'ya koşmak, O'na değmek ve O'nu anlamaktır.

İnsan bildikleriyle "dolu" olmamalı, onlara sıkıca tutunup, bilgiye ihtirasla sarılmamalıdır. Bilgi, bizi kendisine köle kılacak bir dogma haline dönüştürülmemelidir hiçbir zaman. İşte bu tür davranışlar "sahip olmak" ilkesinin özellikleridir. "Olmak" kökenli bir davranış biçimi ise, bilgiye başka türlü bakar. Bu açıdan bilgi, araştırıcı bir düşünce sürecidir ve kesinliğe vararak bitmeyi, sona ermeyi istemeyen bir eylemdir. Eckhart şöyle devam eder: "Şimdi sözünü etmek istediğim fakirlik, en dışsal olan fakirliktir. Yani insanın hiçbir şeye sahip olmaması. "İnsan bütün içsel ve dışsal nesnelerden ve işlerden arınmalı, öylesine boş olmalıdır ki, Tanrı'nın evi haline gelebilsin, Tanrı onu kendi eli gibi kullanabilsin".

Tutkulardan, eşyalara ve kendi benliğimize bağlılıktan kurtulmak demek olan özgürlük, sevginin ve üretici bir "olmak"ın ilk koşuludur. Eckhart'a göre, bizlerin insan olarak tek amacımız, ben'e bağlı olmamak ve egonun baskısından kurtulmak, yani "sahip olmak" ilkesinden sıyrılıp, "olmaya" çalışmaktır.

Eckhart'da "Olmak" Kavramı

Eckhart "olmak" kavramını, birbirlerine yakın iki ayrı anlamda kullanır. Dar ve psikolojik anlamıyla "olmak", kişinin yaptıklarının ve düşündüklerinin dışında kalan her şeyden çözülmesi ve bu çözülmeyi destekleyen güdülere verilen addır.

Eckhart'ın bu konudaki düşüncesini en iyi açıklayan sözü: "İnsanlar ne yaptıklarını değil, daha çok ne olduklarını düşünmelidirler" deyişidir. Yaşamın ağırlığı, "iyi olmak" üzerinde toplanmalıdır, ne yapıldığı ya da ne kadar çok yapıldığı üzerinde değil. Yapmak hangi temeller üzerine oturtulmuşsa, onun izlerini taşır. Bizi harekete geçiren ruh ve davranışlarımızı yönlendiren karakter, "olmak"ı belirleyen gerçek öğelerdir.

Eckhart'ın "olmak" kavramına ikinci yaklaşımı, daha derin ve daha kapsamlıdır. Bu anlayışa göre "olmak" deyince akla; yaşam, canlılık, doğum, yenilenme, akmak, dışa taşmak, verimlilik ve etkinlik gibi şeyler gelir. Böyle anlaşıldığında "olmak", "sahip olmak"ın, yani bencillik ve ben'ine bağlılığın karşıtıdır. Eckhart'ın yorumunda "olmak", klasik anlamda aktif olmak ve kişinin kendine özgü güçlerini üretici bir biçimde kullanması demektir ve bu, modern aktif olmak, yani "ticari" davranmak kavramından çok farklıdır.

"Sahip olmak" eğiliminden kurtulmak, gerçek aktivitenin ilk koşuludur. Eckhart'ın ahlak sistemi içinde en yüce değer, ihtiras ve bencillikten kurtulup, içsel verimlilik ve aktivite durumuna ulaşılmasıdır.

Eric Fromm'un Kişilik Kuramı

Kişilik sosyal etkiler sonucu yaşam tecrübeleriyle oluşur. Kalıcı olan kişilik, bireyin fiziksel yapısı ve mizacını oluşturan kalıtsal yönleri ile sosyal ve kültürel etkilerin tümünün ortak ürünüdür. Eric Fromm'a göre psikolojinin temel sorunu bireyin toplumla, dünya ile ve kendisiyle nasıl bir ilişki kurduğunun incelenmesidir. Bu ilişki biçimi, öğrenme ve toplumsallaşma süreçleri sonunda edinilir. Fromm'a göre bireyin çevre ilişkileri iki yöndedir. Birincisi sosyalleşme, ikincisi de asimilasyondur. Sosyalleşme, sembiyotik ilişkilere, içe çekilmeye ve yıkıcılığa dönüşebilir.

Sembiyotik ilişkiler, bireyin toplumsal ilişkilerde başkalarına bağımlı olmasıdır. Birey yalnız olmak istemez bir başka kişiye zarar vererek veya bunun tam tersi kendine zarar vererek güvensizliğinden kurtulmaya çabalar.

İçe çekilme ve yıkıcılık, toplumsal tutumların pasif ve aktif biçimleridir. İçe çekilmede birey kendi ortamını güvenli bir ortam haline getirmeye çalışır. Yıkıcılıkta ise, saldırganlıkla gücünü kanıtlamaya ve güven kazanmaya çaba gösterir.

Assimilasyon ise, bireylerin somut ve soyut bütün "nesneleri" toplama ve kullanma biçimlerini kapsar. Çeşitli assimilasyon türleri vardır. Bunlar:

■ Alıcı eğilim: Birey çevresinin ona yardım etmesini bekler. Herşeyi başkalarından bekler.

■ Sömürücü eğilim: Bunlar hayatlarını başkalarını sömürmekle geçirirler. Üstelik de bunun hakları olduğuna inanırlar.

■ İstifleyici: Burada birey toplayıcıdır. Dış dünya onun için tehlikelidir. Kendini korumak için herşeyi biriktirmek ve saklamak eğilimindedir.

■ Pazarlayıcı: Birey başarılı olmak için kendini sürekli olarak pazarlama davranışı gösterir. "Ben sizin istediğiniz gibiyim" mesajını verir.

■ Üretici: Bu eğilim olumlu olan tek kişilik türüdür. Üretir, başkalarını sever, yaratıcıdır.

Buddha, Eckhart, Marx ve Schweitzer'in düşüncelerinde önemli bazı paralellikler bulmak mümkündür: "Sahip olmak" biçimli bir dünya anlayışına karşı olmaları, anti-otoriter tavırları, insanın tam bağımsızlığa ulaşması için çaba göstermeleri, metafizik şüphecilikleri, "Tanrısız" dindarlıkları ve insan sevgisi ile insanlar arası dayanışmayı öne alan toplumsal bir aktivite yanlısı olmaları, onların ortak noktalarından bazılarıdır. Ama bu düşünürler yaşadıkları sürece, kendi bazı özelliklerinin farkında olamamışlardı. Eckhart, kendi Tanrıtanımaz'lığının, Marx'da dindar oluşunun bilincinde değillerdi.

İNSANIN DEĞİŞEBİLMESİ İÇİN GEREKLİ KOŞULLAR:

YENİ BİR İNSAN TASLAĞI

İnsanların, kendilerini bekleyen bir felaketten kurtulabilmelerinin tek yolunun, karakterlerinde "sahip olmak" eğiliminden "olmak" yönüne doğru köklü bir değişiklik yapmaları olduğu yolundaki düşüncenin doğru olduğunu kabul edersek, ortaya şu sorular çıkıyor: "İnsanlarda böyle köklü karakter değişimlerini gerçekleştirmek mümkün müdür ve bunları nasıl uygulamaya koyabiliriz?"

Yeni İnsanın Özellikleri

Kurulması istenen yeni toplumun temel görevi, karakteri aşağıdaki özellikleri taşıyan yeni insanın doğuşunu sağlamak ve desteklemektir:

*"Olabilmek" için "sahip olmak" kökenli tüm davranış biçimlerinden vazgeçmeye hazır olmak.

*Güven duygusunun, benlik bilincinin ve kendine güvenin insanın kendi olgunluğu sonucu doğması gereklidir.

*Sevinci istifçilikte ve başkalarının yarattıklarını sömürmekte değil, vermekte ve paylaşmakta bulmak.

*Yaşama ve onun her türlü belirişlerine karşı saygı ve sevgi duymak.

*İhtiras, nefret, kıskançlık ve tutkuları inebilecekleri en alt düzeye indirgemeye çalışmak.

*Herkesin kendi sevme ve eleştirel düşünce yeteneklerini geliştirmeye çalışması gerekliliğine inanmak.

*Bireysel narsisizmi (kendini sevmeyi) aşarak, insan varoluşunun sınırlarını ve kısıtlılığını kavramak.

*Başkalarını yanıltmamak, ama başkalarının da bizi yanıltmasına izin vermemek. Çok duygusal ve çocuksu olmamaya da dikkat etmek.

*Kendini tanımak. Yalnız bilinçli yönlerini değil, insanın kendi içinde büyük bir bilgi potansiyeli taşıdığını bilerek, bilinçdışını da tanımaya çalışmak.

*Özgürlüğü, istediğini yapmak olarak değil, insana kendisi olabilmek şansının verilmesi olarak anlamak gerek. Özgürlük, sınırsız ihtirasların bir demeti biçiminde ele alınmamalıdır. Onun daha çok, gelişim ve çöküş, yaşam ve ölüm gibi ayrı kutupların ince bir sanatla dengelenmesi sonucunda oluşan bir yapı olduğunu fark etmek.

*Sürekli gelişen bir canlılık içinde mutlu bir yaşam sürmek, yani insanın elinden geldiğince bilinçli ve yoğun yaşaması, öylesine doyurucudur ki, böyle yaşayan birisi için, bazı hedeflere ulaşılıp, ulaşılamaması çok önemli olmaktan çıkar.

Doğa bilimlerinin davranış biçimlerinden, yeni bir sosyal bilime geçişte başarılı olup, olamayacağımızı önceden kestirebilmek imkansızdır. Ancak, bu konudaki başarımız, insan türünün sürüp, sürmemesinin bir göstergesi olacaktır.

İnanıyorum ki insanlığın geleceği, günümüzdeki krizin uyaracağı bazı yetenekli insanların kendilerini yeni hümaniter bilimin emrine vererek, titiz bir çalışma ile çözülemez gibi gelen sorunların üstesinden gelmeye çalışmalarına bağlıdır. Çünkü bütün umut onlardadır.

Ekonomi ve politikanın insanların ihtiyaçlarına göre düzenlenebilmesi için, yeni toplum modelinin, yabancılaşmamış ve "olmak" kökenli davranış biçimlerine uygun olarak hazırlanması gerekir. Yani insanları, ne zorla fakir yaşamaya itmek, ne de kapitalist ekonomilerin işleyebilmesi uğrunda onları aşırı tüketime yönelterek, günümüz endüstrileşmiş ülkelerinde olduğu gibi "homo consumens" olmak zorunda bırakmamak gerekir. İnsanları zorlamaktan vazgeçilmelidir. Ama çok tüketmek ve daha çok üretmek temeline dayalı endüstri toplumları, yaşayabilmek için insanları patolojik sayılabilecek bir tüketim hırsına zorlamaktadırlar.

Devletin (gerçekten de en iyisi olsa bile) iyi ve doğru olarak kabul ettiği şeyleri, vatandaşlarına zorla kabul ettirmek istemesi yanlıştır. Tüketimi şiddet kullanarak kısmaya çalışan bürokratik denetim, insanları daha çok tüketim hırsına kaptırmaktan başka bir işe yaramaz.

Akıllıca bir tüketime ulaşmanın tek yolu, insanların bu davranışlarını ve yaşam biçimlerini değiştirmek istemelerine bağlıdır. Bunu sağlayabilmek için de, onlara alıştıklarından daha cazip gelecek başka bir tüketim biçimini önermek gerekir. Böyle bir bilinci canlandırmak bir anda olmaz. Uzun bir süreç içinde, devletin etkin yardımlarıyla ve ağır ağır oluşur.

"Olmak" ilkesine dayalı bir toplum oluşturabilmek için, o toplumun tüm bireylerinin kendi ekonomik ve politik işlevlerinin tam bilincinde olup, bunu aktif olarak algılayabilmeleri gerekir.

Yani "sahip olmak" biçimli bir davranıştan kurtulabilmenin tek yolu, endüstri ve politika alanında yönetime katılmayı tam olarak gerçekleştirmeye bağlıdır. Bu türlü bir demokrasinin en doğru yönetim biçimi olduğu konusunda, hemen hemen tüm radikal hümanistler aynı görüştedirler. Demokrasi pasif bir "seyirci" demokrasisinden, aktif bir "katılma" demokrasisine dönüşüp, bireyler için toplumun ihtiyaçları ve esenliği kendi ihtiyaç ve istekleri kadar önemli olduğu zaman ya da bireyler kendi mutluluklarının, toplumun iyiliği ve huzuruna bağlı olduğunu fark ettiklerinde, demokrasi gerçek işlerliğine ulaşacaktır.

FROMM'a GÖRE EŞİTLİK

Erich Fromm yarım asır önce kaleme aldığı "Sevme Sanatı" adlı eserinde eşitlik meselesine ışık tuttuğu bölümde şöyle der:

"Günümüzde eşitlik 'bir olmak' değil 'aynı olmak' anlamına geliyor. Tekdüze soyutlamalar söz konusudur, yani aynı işlerde çalışan aynı biçimde eğlenen, aynı gazeteleri okuyan, aynı şeyleri düşünüp aynı şeyleri hisseden insanlar. Bu bağlamda genelde ilerlememizin kanıtı olarak gösterilen, örneğin kadın erkek eşitliği gibi kazanımlara kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Kadınların eşitliğine karşı olmadığımı özellikle vurgulamam gerekmiyor sanırım; ama eşitlik eğiliminin olumlu yönleri bizi yanıltmamalıdır, burada söz konusu olan ayrımların yok edilmek istenmesidir. Eşitliğin bedeli şu olmuştur: Kadın ve erkek eşittir, çünkü kadını erkekten ayıran farklar yoktur artık. Aydınlanma felsefesindeki 'ruhun cinsiyeti yoktur' tezi, günümüzde yaygın görüş olmuştur.(…)

Artık kadın ve erkek karşıt gruplar olarak eşit değil birbirinin aynı olmaya başlamıştır. Günümüz toplumu bireysel olmayan eşitlik idealini önermektedir. Çünkü zahmetsizce, sorun çıkarmadan çalışan, seri halde üretim yaparken tamamen birbirine benzeyen insan atomlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu insanların aynı emirleri yerine getirip yine de kendi gönüllerine göre davranmaları istenir. Günümüz seri üretimi nasıl ürünlerin standartlaşmasını zorunlu kılıyorsa, toplumsal süreç de insanların tek tip olmasını ister ve bu standartlaşmaya da 'eşitlik' adı verilir."

İçgüdüler ve İnsan Tutkuları

Giriş bölümünde saldırganlığın terimsel boyutları incelendikten sonra psikolojik yaklaşımların konuya açıklık getirme denemeleri ele alınıyor. Bu bölüme Fromm'un bazı şahıslara ve deneylere giydirme bölümü diyebiliriz, ayarlar verilmiş. En başta Fromm, içgüdücülükten veya davranışçılıktan birinin seçilip diğerinin yanlışlanması fikrini doğru bulmuyor. İkisini de içeren, doğacak bir sentezle kendi açıklamasını getirmeye çalışacağını söylüyor, sonra ayarlara geçiyor. Ardı arkası yok, ben bir örnekle geçiştireceğim. Konrad Lorenz, uzmanı olmadığı bir alan olan psikoloji üstünde çalışmış, hayvanları inceleyerek vardığı sonuçları olduğu gibi insanlara mal etmiş bir araştırmacı. Saldırganlığın ve yıkımın insanın biyolojik kodunda bulunduğunu belirtiyor. Fromm da adeta "yav hee he" çekerek ayarlara girişiyor.

Yumuşak-savunucu saldırganlıkla kırıcı-yıkıcı saldırganlığın sadece insanda bulunduğunu söyleyen Fromm, bunu da içgüdü ile kişiliğe bağlıyor, kişilik yerine "organik dürtüler" kavramını kullanıyor. Lorenz'e giydirmesinin temeli de bu; Lorenz'in kişiliğe yer vermemesi. Fromm'a göre içgüdüler ve kişilikle ilgili tutkular, varoluşsal farkındalığa yol açıyor. İnsanı yönlendiren şey de bu. Hangi tutkular ağır basıyorsa oraya yönelim oluyor. Eğer

bu tutkulara dış bir etken yüzünden ulaşılamazsa Freud'un "engellenme" hadisesi ortaya çıkıyor, engellenmiş insanın öfkesi de fena olur tabii. Allah esirgeye. Freud'un cinsellik ve şiddet üzerine fikirleri de inceleniyor. Ayrıntılara inemiyorum, inersem bu yazı bitmeyecek. Freud'un içgüdü ve şiddet fikirlerinin incelenmesinden sonra şu var: "Bu inceleme, sevme, özgür olma uğraşları olarak ve yıkma, işkence etme, denetim altına alma ve boyun eğme dürtüsü olarak bu tutkuları içgüdülerle olan zoraki evliliklerinden boşamaktadır. İçgüdüler katıksız bir doğal sınıflamadır; oysa kişilik-kökenli tutkular sosyobiyolojik, tarihsel bir sınıflamadır.

Bu tutkular,her ne kadar doğrudan doğruya fiziki varoluşun hizmetinde değilseler de, içgüdüler kadar -hatta sık sık onlardan daha çok- güçlüdürler. İnsanın yaşama duyduğu ilginin, onun coşkusunun, heyecanının temelini bu tutkular oluşturur. Yalnızca insanın düşleri değil, sanat, efsane, tiyatro -yaşamı yaşanmaya değer kılan her şey- bile bu kaynaktan doğar. İnsan, fincanla atılan zar gibi, salt bir nesneymişçesine yaşayamaz. Yiyip içen ya da üreyip çoğalan bir makine düzeyine indirgendiğinde, gereksinme duyduğu bütün güvenceye kavuşmuş olsa bile, çok acı çeker." (s. 31-32) Akla direkt Amerikan Sapığı ve Biz geliyor. Birinde seçim özgürlüğü kisvesi altında sunulan standart bir yaşam var, diğerinde erkin topluma

dayattığı bir yaşam stili. İkisinde de fizyolojik ihtiyaçlar, hatta kimi toplumsal ihtiyaçlar karşılanır, fakat sürekli bir huzursuzluk içinde arayışa yönelmiş bir insan için bunlar yeterli değildir. Şurası Amerikan Sapığı'nın çıkış noktasıymış gibi gözüküyor: "İnsan canlı, hareketli bir yaşam ve heyecan arar; daha üst düzeyde bir doyuma ulaşamadığında da yıkmaya dayalı canlı, hareketli yaşamı kendisi için kendi yaratır." (s. 32) Bundan sonrası insanın tutkuları yüzünden intihar edebildiğine, fakat cinsel doyum yoksunluğu yüzünden böyle bir yolu seçmediğine dair birtakım fikirler.

Cinsel arzu kuramının bir üst modeli olan yaşam-ölüm içgüdüsü konusunda yer alan saldırganlıkla ilgili mevzular kanıtlarla desteklenememiştir, bu yüzden Freud cortlamıştır. Bu mevzular fizyolojik-mekanik olmaktan ziyade biyolojiktir, Freud katı bir mekanizmden biyolojik bir incelemeye geçmiştir ama ölüm içgüdüsünün getirdiği saldırganlığı insanlarda başarıyla incelemesine rağmen bu olay hayvanlarda yer almamaktadır. Yer almamaktadır değil de, bunu gösteren bir veri yoktur. Ayrıca Freud, saldırganlık terimini bütün saldırganlık çeşitleri için kullanıp mevzuyu bulandırmış. Falan. Oğlum aslında çok zevkli mevzular, vizeye finale çalışır gibi çalışırsın bunları da insan unuttu mu iki saat ne yazacağım diye aranıyor, o kötü.

Lorenz, şiddetin falan insanın hep içinde olduğunu söylüyor. Ortaya çıkabildiği zaman çıkıyormuş. Bu bölümde Fromm'un Lorenz'dan yaptığı alıntılara ayarlar vermesi var. Bir de Freud ve Lorenz'in karşılaştırılması: "Freud, yıkıcı bir içgüdünün varlığını savunuyordu; Lorenz'e göre bu varsayım, biyoloji bilimi açısından savunulamaz nitelikteydi. Onun savunduğu saldırganlık dürtüsü, yaşama hizmet eder; Freud'un ölüm içgüdüsü ise ölümün hizmetçisidir." (s. 49) Bununla birlikte saldırganlığın insanı yönlendirdiği ve ortaya konulmamasının psikolojik hasara yol açacağı fikri ortak.

Çevreciler ve Davranışçılar

Aydınlanma Çağı düşünürleriyle giriyoruz. İyi toplumun iyi insanı yaratacağını, böylece insanın doğal iyiliğinin açığa çıkmasının kolaylaşacağını söylemişler.

Buradan davranışçılara geçiyoruz. Pavlov'un köpekleriyle yaptığı deneyler var, klasik koşullanma diye geçiyor. Zil çalarsınız bir tane, sonra et gösterirsiniz ve köpek salya üretir. Sonraları zili çaldığınız an köpek salya üretir, et aradan çıkmış olur. Tabii eti vermediğiniz sürece zille birlikte salya üretme olayı sönecektir. Neyse, kabaca olay bu. Uyarıcı-tepki bağı.

Skinner'ın edimsel koşullanması da şu: bir davranış ortaya koyarsınız ve sonuç olumluysa davranışınız pekiştirilir, siz de bu davranışı tekrar göstermeye meyilli olursunuz. Mesela odanızı topladınız ve anneniz size pasta yaptı. Odanızı pasta için toplamadınız ama ödül aldınız. Odanızı tekrar, hatta daha sık toplarsınız. Bu. Fromm bu mevzuları anlatıyor önce, sonra ereklere ve değerlere geçip Skinner'ı eleştiriyor.

Skinner, kültürel mevzularda konuşurken hala laboratuvardan bahseder gibidir, oysa kültür özgür bir irade sonucu, deneysiz oluşur. Çıkış noktası bu. Bu konuda atom bombasının yapılmasının kültürel değerlerle ilgili olup olmadığı konusunda bir tartışma var, güzel. Skinner'a göre gelişmiş toplumların efendi-köle ilişkisini kullanması düşünülemez bile.

Oysa Fromm, gelişmiş toplumların tam da bu düzen üstüne kurulacağını söylüyor. Sonraki bölümlerde avcı-toplayıcı toplumlardan günümüzün üretim toplumlarına kadarki süreci değerlendirirken mevzuyu iyice açacak. Bunun dışında tüm olumlu pekiştirmelere rağmen kafayı yiyen insanlara bir açıklama getirilemediği söyleniyor. Mutsuzluk, huzursuzluk ve tamamlanamamışlık hissi. Fromm için yeni-davranışçılık -Skinner'ın görüşleri- bencilliğin ve öz çıkarın öncelik taşıması üzerine kurulmuş. Skinner'ın çok tutulmasının sebebi de bu; herkesin çıkarı uğruna yapılması gerekeni yapmak, pekiştirece ulaşmak.

Fromm'un Skinner eleştirisi: "Sibernetik çağda birey gitgide yönetilmeye açık hale gelmektedir. Onun çalışması tüketimi ve boş zamanı reklamlar, ideolojiler, Skinner'ın 'olumlu pekiştirmeler' olarak adlandırdığı şeyler tarafından yönetilmektedir. Birey, toplumsal süreçteki etkin, sorumlu rolünü yitirmektedir; bütünüyle 'uyarlanmış' hale gelmekte ve genel düzene uymayan herhangi bir davranış, hareket, düşünce ya da duygunun çıkarlarını fena halde zedeleyeceğini öğrenmektedir; gerçekte o, kendisinden nasıl olması bekleniyorsa öyledir. Eğer kendisi olmakta diretirse, polis devletlerinde özgürlüğünü, hatta yaşamını tehlikeye atar; bazı demokrasilerde işinde ilerleyememe ya da daha seyrek olarak, işini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalır ve belki de en önemlisi, hiç kimseyle iletişimde bulunamama, kendini soyutlanmış hissetme tehlikesine girer." (s. 81)

Davranışçıların şiddetin kaynağını araştırmalarındaki çıkmazı, bilişsel disipline kapalı olmaları. Fromm'un verdiği örnek şu: İki baba var, ikisi de kendi oğlunu aynı şekilde cezalandırıyor, kıça şaplak atarak ama bir tanesi cezanın haklılığını çocuğa sezdiriyor, çocuk durumu anlıyor. Diğeri anlamıyor, babanın sadistik karakterli olduğunu düşünüyor. İşte davranışçılık için ikisi de aynıdır, çocuklar babalara aynı şekilde tepki gösterecektir. Lakin ki öyle değildir; cezasını kabullenen çocuk için uyarı

alınmıştır, herhangi bir kin güdülmeyecektir. Diğeri için ise öyle değildir.

PSİKANALİZİN BUNALIMI..

Erich Fromm 1932 ve 1969 yılları arasında yazdığı denemelerinde ruhbilim ve toplumbilim arasındaki etkileşimi ele almıştır. O dönem Marks ve Freud kuramlarının yoğun olarak gündemde olması Fromm'un denemelerine de yansımıştır. Psikanalizin Bunalımı'nın yazım aşamasında, Fromm denemelerini düzenlerken Freud ve libido kavramlarında yeniden düzenleme yapma konusunda çelişkide kaldığını açıkça belirtmiştir. Ancak o zaman yazdıklarıyla kitabın yayımlandığı dönem arasında geçen sürede değişen görüşlerini denemelerinde değişiklikler yaparak değil de dipnotlar ekleyerek belirtmiştir. Bu orijinal bir fikir olmakla birlikte Fromm için nelerin değiştiğini, zamanın, yeni araştırmaların ve yeni gelişmelerin düşüncelerini nasıl etkilediği görmemiz açısından önem teşkil etmektedir. Bu da Erich Fromm'un dar fikirli olmayışının ve kendine olan güveninin açık bir kanıtı ve ne denli bilinçli olduğunun göstergesidir.

Kitaba ismini veren ilk bölüm Psinakalizin Bunalımı bölümünde, son dönemde ortaya çıkan, daha az süren ve daha az para karşılığında uygulanan, daha iyi sonuç verdiğini ileri süren terapilerin artışının psikanalize olan talebi düşürdüğünden bahsetmekte ve bunu daha iyi anlayabilmemiz için psikanalizin temelinden başlayarak anlatmaktadır.

Dikkat çekicidir ki hep kendi yüzyılımızın problemi olarak gördüğümüz yalnızlaşmanın 1930'lu yıllara, daha psikanaliz kavramının ortaya çıktığı dönemlerde de insanı etkileyen en önemli sorunlar arasında olduğu Fromm'un kitabında açıkça görülmektedir. Aynı şekilde insanların problemlerinin aradan geçen uzun yıllara rağmen genel hatlarıyla aynı olması da şaşırtıcıdır. Örneğin; varoluşa bir anlam verememe, yaşama sevincinin yitirilmesi, mutsuz evlilikler gibi. Fromm o dönemde dahi insanların psikanalizden yardım almasının ne denli doğal bir şey olduğundan bahsetmektedir.

Ayrıca Fromm şimdilerde bile bir görüş çatışmasına yol açan, dinlediği için analiste para verme olgusunun da çok önceki dönemlere dayandığından bahsetmektedir. Nitekim bunu terapinin ve terapistin saygınlığını kurtarıcı bir olgu olduğu şeklinde yorumlamaktadır.

Fromm'a göre psikanalizin bunalımının birçok sebebi var. Bunların içinde ilk ve en önemli sebep, psikanalizin

köktenci, kavrayıcı ve özgürleştirici bir kavramdan konformist bir kurama dönüşmesidir. Bir diğeri ise, psikanalizin temelinde önemli bir yere sahip olan Freud'dan önce bir kişinin içtenliği konusunda yargıya varabilmek için onun bilinçli amaçlarının bilinmesinin yeterli sayılıp, Freud'dan sonraki dönemde bunun yeterli olmadığı, gerçekte çok az önemli olduğunun anlaşılmasıdır. Freud'un köktenci ve gözüpek bir düşünür olmasına karşın yaşadığı toplumun hiçbir şekilde doyurucu olmasa da insani gelişmenin en son biçimi ve temel hiçbir niteliğinin daha ilerletilemeyeceği bir toplum olduğuna inanması da etkilidir.

Freud'u izleyenler onun düşüncelerini iki yönde geliştirmişlerdir. Ortodoks takipcileri konformist yönünü izlemeyi tercih etmişler, psikanalitik kuramın dar tarihsel anlayışını kırmayı ve köklü bir kuram haline getirmeyi bilememişlerdir.

Bir takım takipcileri de ayrı düşmüşler; Jung tutucu bir romantik, Adler de yüzeysel bir usçu olmuştur. Rank özgür görüşler getirdiyse de Freud'u kıskananlar tarafından dışa itilmiştir. Ferenczi, Freud'un takipçileri arasında en yaratıcı olmasına rağmen önemli noktalarda sapma gösterdiği için dışa itilmiştir. Wilhelm Reich da Freud'un cinsellik kuramını en uç sonuçlarına dek geliştirmesine rağmen örgütten atılmıştır.

Bürokratik denetimin psikanalistler üzerinde felç edici etkisi vardı. Fromm'a göre Ortodoks psikanalitik düşüncenin kısırlıklarına ilişkin suçlamaların Freud'a yöneltilmesi yanlıştır. Sonuçta Ortodoks psikanalistleri o şekilde düşünmeye zorlamamıştır.

Bir diğer önemli sebep de Ortodoks psikanalistlerin ünvanlarının ellerinden alınması korkusudur. Ünvanlarının ellerinden alınması korkusu yürekliliği engelleyen en önemli etmendir. Freud'un bu sayısız tabu ve düşünce alışkanlıklarına baş kaldırması sebebiyle meslektaşları tarafından alay edilen biri olması ve bu sebeple psikanalistleri kuşatan bu düşmanlık atmosferi de analistlere ciddi bir güvensizlik duygusu veriyordu. Tüm bunların yanı sıra her analist kuramını yalnızca yaşamını kazanmak amacıyla kullanmak yerine sorgulayıcı bir tutum sergilememiştir. Freud'un yaşadığı günün koşullarında böyle bir yüreklilik göstermesi, şuan adına sık sık rastlamamızın şüphesiz ki temelini oluşturmuştur.

Bunlar dışında II. Dünya Şavaşından sonra toplum değişime uğramıştır. Orta sınıfın bunaltılarını paylaşan psikanalistlerin çoğunluğu aynı zamanda bu sınıfın güvensiz, ürkek ve savunucu tutumlarını da benimseyerek paylaşmışlardır. Son yıllarda politik açıdan, kökenci filozofların önemli bir kesiminde psikanaliz sorunu giderek artan bir ilgiyle işlenmiştir. Ancak bu yayın alanı pek çok yazarın sorunun klinik temeline ilişkin yeterli bilgiye sa-

hip olmaması sebebiyle zedelenmelere sebep olmuştur. Bazı yazarlarda çok okumuş olmalarına rağmen Freud'un kavramlarının tanıtılmasında temel yanlışlıklar ve çarpıtmalar yapmışlardır.

Fromm'a göre tüm bu kaygı verici belirtilere karşı psikanaliz ölümden çok uzaktır. Ancak yönelimini değiştirmezse yolun sonunda ölümün olduğu öngörülebilir. Fromm'un bir bunalım olarak nitelendirdiği şey tam olarak da budur. Bunun çözümü olarak Fromm olgucu konformizmi yenmek ve köktenci insancılık ruhuyla yeniden eleştirel ve uyarıcı bir kuram olmaya çalışılması gerektiğini söylemektedir.

Fromm Freud'un insan modelleri ve toplumsal belirleyicilerinden bahsederken bunu kavrayabilmenin en iyi yolunun Freud'un özgürlükçü bir eleştirici olduğunu kavramak olduğunu belirtmektedir. Freud insan kavramını, insanın varoluşunu yalnızca değişik kültürlerde yer alan biçimiyle değil genellikle geçerli bir yapısı olan ve hakkında deneysel önermeler yapılabilen bir evrensel insan gibi ele alarak incelemiştir. Freud'a göre insan kendini sürdürme ve cinsel dürtüler gibi iki ana gücün yönlendirdiği kapalı bir dizgedir. Freud insanı hem fizyolojik olarak işleyen ve güdülenen makine aynı zamanda da toplumsal bir varlık olarak tanımlamıştır. Fromm'a göre Freud'un kendisinin ve çalışmalarının büyüklüğünün anlaşılabilmesi için onun toplumsal konumuna bağlı temel çelişkileri

içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Freud'un öğretisinde aradan geçen yıllara rağmen hiçbir düzeltme yapmamak ya da gereksinim olmadığını söylemek insanlara çekici gelebilir ancak Fromm'a göre yanlıştır. Yapılması gereken Freud'un öğretisine katkıda bulunmaktır.

Fromm'a göre Marks'ın insan bilgisi ya da ruhbilime katkısı az ilgi çekmiş ve yalnızca toplumun evrimi ve yasalarla ilgilendiği düşünülmüştür. Bunun birinci sebebi Marks'ın ruhbilimsel görüşlerini herhangi bir dizgesel biçime sokmamasıdır. İkinci sebep ise Marks'ın yanlış anlaşılmış tarihsel materyalizm kavramıdır. Son olarak Marks'ın dinamik ruh biliminin yeterli ilgiyi bulabilmek için çok erken doğması sebep olarak gösterilebilir. Diğer yandan pozitivizme yönelimli deneysel ruhbilim Marks'ın ruhbilimsel kavramlarının anlaşılmasını engellemektedir. Fromm'a göre Marks bize insan doğasının özünü, genelde insanın doğasının bir tanımını vermektedir. Fromm Marks'ın insanın doğası kavramını dinamik, doğurgan bir tanım olarak görmektedir.

Marks'ınki dinamik bir ruhbilimdir. Fromm Marks'ın insana olan temel ilgisi tam olarak anlaşıldığında, onun ruhbilime olan katkısının da onaylanacağına inanmaktadır. Fromm'a göre iş tasarımı ve yönetim tasarımı arasında bir ilişki kurulacaksa, ruhbilim, toplumsal ruhbilim, işletletme ve tasarım yaklaşımlarımdan da faydalanılmalıdır. Bu konuda endüstri ruh bilimi yaptığı değerli çalış-

malara karşın Fromm'a göre bu konuyu bi yönden yanlış değerlendirmektedir. Üretim çıkarlarıyla, insanın temel çıkarları arasında bir uyum olduğunu varsaymakla, insanın gerçekte ne ile ilgilendiğini gizlemektedir. Fromm'a göre insanın bilimi yönetimsel bilimlerden biri olmalıdır. O'na göre en yüksek üretimi ve tüketimi değil insanın tümden gelişmesini amaçlayan bir sanayi toplumu kurmak olasıdır. Ancak bu toplumsal yapımızda, amaçlarımızda, üretim önceliklerimizde ve yönetim yöntemlerimizde köklü değişiklikler yapmamızı gerektirir.

Fromm'un değindiği bir diğer önemli konu, Oedipus karmaşasıdır. Freud beş yaşındaki Hans ile yaptığı çalışmada Freud'un gözünde Oedipus karmaşasının hastalık oluşturduğu işlevini kanıtlamayı amaçlamıştır. Hans tam bir küçük Oedipus'tur. Annesiyle yıkanmaktan, birlikte yatmaktan büyük zevk almakta ancak babasını bir rakip olarak görmektedir. Fromm'a göre Freud'un kanıtlarının mantıksal görünümleri ve klinik verilerinin bolluğuna karşın yinede bir takım soru ve kuşkular bulunmaktadır. Freud Hans'ın anne ve babasının çocuğuna karşı tutumlarının olumlu olduğunu öne sürmektedir. Freud anne ve babanın çocuklarına iyi bir eğitim verdiğini, kesinlikle zorlayıcı ve cezalandırıcı bir tutumlarının olmadığını anlayışlı birer anne baba olduklarını öne sürmektedir. Fromm buradaki çarpıtılmış gerçekleri şu şekilde sıralıyor; anne ve babanın eğitim yöntemleri Freud'un söyle-

diğinin aksine gözdağından arınmış değil, eğitim yöntemleri arasında yalan da var ve ailenin Hans'ın söyledikleri anlamayacak kadar saf olduğu yönünde inançları var. Fromm Freud'un ne için tüm bunları göz ardı ettiği konusunda bunun Freud'un bir kör noktası olmasıyla açıklıyor. Freud'un eleştirisi kentsoylu topluma karşı hoşgörülü, köktenci olmayan bir eleştiridir. Eğitim yöntemlerini yumuşatmayı istediği halde kentsoylu toplumun temelini oluşturan kaba kuvvet ve göz korkutma ilkelerini eleştirecek kadar ileri gidemiyordu.

Özetle anne baba yetkesi ve erkek üstünlüğünün haklılığı gibi önyargılarca etkilenmiş olan Freud'un klinik verileri tek yönlü biçimde yorumladığı, kendi yorumuyla çelişen birçok öğeyi göz önüne almamış olduğu görülmektedir.

Erich Fromm analık hukukunun günümüzdeki öneminden de bahsetmiş. Diğer bölümlerde de gördüğümüz gibi bu konuya değinirken zaman içinde yaşanan değişimleri daha iyi anlayabilmemiz için ataerkil toplumun ilkeleri ve değerleri hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Ataerkil yetkeci düzgeden, demokratik devrimden, kadınların devriminden, çocukların ve gençlerin devriminden, tüketicilikten ve anaerkil eğilimlerden de bahsetmektedir. Fromm'a göre anaerkil ve ataerkil ilkeler bir bileşim oluştururlarsa, bu iki ilkenin her biri öteki tarafından renk-

lendirilir. Anasal sevgi, adalet ve ussallık ile babasal sevgi acıma ve eşitlik ile renklendirilir.

Fromm analık hukukunun günümüzdeki öneminden bahsederken onun toplumsal ruhbilim yönünden anlamından da söz etmektedir. Fromm'a göre babaözeksel birey ve toplum katı bir üst benlik, suçluluk duyguları, babasal yetkeyi usulca sevme, acıyı kendi şuçunun karşılığı olarak benimseme ve mutluluk için zedelenmiş yürek özelliklerinin bileşimidir. Bunun tam tersi olarak anaözeksel bileşim ise ananın koşulsuz sevgisine iyimser bir güven, çok daha az suçluluk duyguları, çok daha zayıf bir üst benlik ve de haz ve mutluluk için daha geniş bir yürekten oluşmaktadır.

Çözümsel bir toplumsal ruhbilimin işlevinden ve yönteminden söz eden Fromm'a göre bir toplumun libidinal yapısı ekonomik ve toplumsal yapısı gibi sabit değildir. Ancak toplumsal denge sağlandığında değişmeden aynı kalabilir. Ruhbilimin görevi toplumda geçerli libidinal yatırımları çözümlemek yani verili bir toplumun libidinal yapısını tanımlamak ve bu yapının kökenini ve toplumsal süreçteki işlevini açıklamaktır.

Fromm toplumsal ruhbiliminin toplumbilim açısından temel değerini kişilik yapısında dışa vuran libido güçlerini, bir toplumun toplumsal gelişmesini ve onun üretici

güçlerini ileten etmenler olarak işlevleri içinde görmemizi ve anlamamızı sağladığı yönünde açıklamaktadır.

Erich Fromm Psikanalizin Bunalımı adlı eseriyle aslında yaşanan bunalımın daha büyük bir bunalıma yol açmaması için kendimize gelmemiz ve yörüngemizden şaşmamamız konusunda bir uyarıda bulunuyor. Çünkü O'na göre bu ne dönemin ne de çağdaş toplumun bunalımı, bu özgül bir bunalım, yaşamın ta kendisinin bunalımı.

Daha önce yazdığı denemelerden derlediği bu kitabı Fromm 1970 yılında yayımlamış. Yazdıkları sanki bu günü anlatıyor gibi yakın ve sanki geleceği görüyormuşcasına öngörü sahibi. Sözleri herşeyi açıklar nitelikte; 'Psikanalizin yaşamın bu bunalımında hiç yeri var mı? belki yok. Belki zarlar çoktan atıldı. Doymak bilmez istekleri, aç gözlükleri, körlükleri ve örümcekleşmiş kafalarıyla önderler ve arkalarından ve arkalarından sürüklenenler acı sona doğru ilerliyorlar, neyin geleceğini gören azınlık ise Yunan dramlarının korosu gibi; bu trajik gidiş üstüne söz söyleyebilirler ancak ellerinden bir şey gelmez dur demeye..

SEVGİ KURAMI

İnsanın en önemli gereksinimi bu yalnızlığın üstesinden gelmek ve yalnızlığının tutsaklığından kurtulmaktır.

Bu deneyimin mutlak bir başarısızlıkla sonuçlanması insanı deliliğe sürükleyebilir. Dış dünyadan tümüyle izole olmanın yarattığı ürküntü, ancak dış dünyadan iyice uzaklaşarak aşılabilir; öyle ki, sonunda yalnızlık duygusu tümüyle yok olur —çünkü insanın kopmuş olduğu dış dünya da yok olmuştur.

Bu çözüm yolları, bir ölçüde, bireyin ulaşabileceği kişilik düzeyine bağlıdır; çocukta benlik duygusu çok az gelişmiştir. Annesi yakınında olduğu sürece kendisini annesiyle bir sayar, yalnızlık hissetmez. Bebeğin yalnızlık duygusu annesinin bedensel varlığı, göğsü ve teniyle ortadan kalkar. Çocuktaki yalnızlık ve birey olma duygusu geliştiği ölçüde, annenin bedensel varlığı yetersiz kalır ve çocuk yalnızlığını başka biçimlerde giderme gereksinimi duyar.

İnsanoğlu da aynı şekilde çocukluk evresinde kendisini doğa ile bir hissetmiştir. Toprak, hayvanlar, bitkiler henüz onun dünyasıdır Kendisini hayvanlarla özdeşleştirir, hayvan maskeleri takması, totem hayvanına veya hayvan tanrılarına tapmasının nedeni de budur. Ama insan ırkı bu ilkel bağlardan koptukça, doğadan uzaklaşır.

Uzaklaştıkça yalnızlıktan kurtulmanın çıkış yollarını arama gereksimi yoğun olarak hissedilir.

Çıkış yollarından biri de çeşitli sefahat ayinleridir. Bu ayinlerde zaman zaman uyuşturucu maddelerin yardımıyla insanın kendi yarattığı kendinden geçme halleri söz konusu olabilir. İlkel kavimlerdeki ritüellerin çoğu, sorunun bu şekilde çözülmesinin somut örnekleridir. Geçici olan bu coşku halinde dış dünya ve onun dışında kalma duygusu, tümüyle silinir. Eğer ritüeller toplu halde yapılıyorsa, buna, etkiyi daha da fazlalaştıran grupta bir olma deneyimi de eklenir. Bu kendinden geçme şeklinde bulunan çözüme çok benzeyen, genelde onunla birlikte gerçekleştirilen başka bir yol da cinsel birleşmedir. Cinsel boşalma da, kendinden geçme halini ya da bazı uyuşturucu maddelerin yarattığı etkiyi yaratabilir İlkel ritüellerin çoğu, toplu halde yapılan cinsel birleşme usulleri içerir. Anlaşılan insan bu cinsel yaşantıdan sonra bir süre yalnızlığının acısını hissetmeden yaşayabilir Ama zamanla korkunun yarattığı gerilim yine artar, ritüelin yinelenmesiyle gerilimin tekrar giderilmesi gerekir.

Bu sefahat ayinleri bir kavimde toplu halde yapılırsa, korku ya da suçluluk duygusu uyandırmıyor. Herkesin katıldığı, büyücülerin ya da rahiplerin istediği hatta onayladığı bir şey olduğundan, böyle davranmak doğru ve erdemli bir davranıştır, bu yüzden huzursuz olmak, utanmak için bir neden yoktur. Ama bu gibi toplu tören-

leri gerisinde bırakmış bir kültürde bireyin böyle bir çözüme yönelmesi tamamıyla başka bir şeydir. Bu gibi ortak törenlerin olmadığı kültürde bireyin seçtiği benzer çözüm yolları alkolizm ve uyuşturucu madde bağımlılığıdır.

Toplum tarafından onaylanan çözüm yollarını seçenlerin aksine bu tür yalnız kişiler suçluluk ve pişmanlık duyarlar. Alkol ya da uyuşturucu maddelere sığınarak yalnızlıklarından kurtulmaya çalışırken, sarhoşluk durumunun sona ermesiyle kendisini daha büyük bir yalnızlık içinde hissedip bu duruma daha sık ve yoğun bir biçimde sürüklenirler. Cinsel doyuma sığınmak, bundan biraz farklıdır. Bu bir ölçüde yalnızlıktan kurtulmanın doğal ve normal bir biçimi, izole olma sorununun da yarı yarıya çözülmesidir. Ama ne var ki, yalnızlığından başka yollarla kurtulamayan birçok kişide cinsel doyum tutkusu, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığının benzeri bir hal alır, yalnızlığın doğurduğu korkulardan kurtulmak için girişilen umutsuz bir çabaya dönüşür, sevgisiz yaşanan cinsel ilişki, iki insan arasındaki uçurumu ancak o an için kapatabildiğinden, daha da artan bir yalnızlık duygusuyla sona erer.

İnsanı kendinden geçiren bu birleşme türlerinin üç özelliği vardır: Yoğundurlar, hatta şiddet içerirler, bütün kişiliği bilinci ve bedeni etkisi altına alırlar; geçicidirler ve düzenli olarak tekrarlanmaları gerekir. Geçmişte de, gü-

nümüzde de insanın en sık başvurduğu çözüm yoluysa bunun tam tersidir: Topluma uyum; toplumun geleneklerini, uygulamalarını ve inançlarını kabul etmek. Burada da önemli bir gelişme olduğunu görüyoruz.

İlkel bir toplumda topluluk küçüktür; aynı topraktan aynı kandan gelen insanlardan oluşmuştur. Kültür geliştikçe topluluk da büyür; bir kentin halkı, büyük bir devletin yurttaşları, bir kilisenin üyeleri olur. En yoksul Romalı bile "ben Romalıyım" diyebildiği için mutluydu. Roma ve Roma İmparatorluğu onun ailesi, yuvası, dünyasıydı. Günümüz Batı toplumunda da yalnızlıktan kurtulmanın en yaygın yolu toplumla bütünleşmektir. Bu bireyin kendisini adadığı bir bütünleşmedir, amaç ise sürüye ait olmaktır. Ben de diğerleri gibi olursam, eğer beni onlardan ayıran duygularım ve düşüncelerim olmazsa, alışkanlıklarım, giysilerim ve fikirlerimle topluma uyarsam, o zaman kurtuldum demektir —yalnızlığın korku uyandıran durumundan kurtuldum demektir. Totaliter rejimlerde topluma uyulması için korkutma ve yıldırma yöntemlerine, demokratik devletlerde ise telkin ve propagandaya başvurulur. İki yönetim biçimi arasında önemli bir fark vardır: Demokrasilerde topluma uyum sağlamasanız da olur, sayısı az da olsa böyleleri vardır; totaliter rejimlerdeyse boyun eğmeye karşı duran, kuralları çiğneyebilecek birkaç kahraman ve düşünceleri uğruna ölebilecek insanlar bulunabilirler. Bu büyük farka rağmen demokratik top-

lumlarda da uyum gösterenlerin sayısı oldukça fazladır. Bunun nedeni, topluma katılma sorununa ne şekilde olursa olsun bir çözüm yolu bulma zorunluluğudur, başka ya da daha iyi bir yol bulunamazsa suru mantığı etkili olur. İnsan ayrı olmanın, sürüden sadece birkaç adım uzağında bulunmanın korkusunu, ancak toplumla birleşme gereksiniminin ne denli güçlü olduğunu kavradığında anlar.

İnsanların büyük bir bölümü topluma uyma gereksinimlerinin farkında bile değildir. Sadece kendi düşüncelerine, kendi eğilimlerine göre davrandıklarını, bir birey olduklarını sahip oldukları fikirlere kendi düşünceleriyle vardıklarını, kendi fikirlerinin çoğunluğun fikirleriyle örtüşmesinin bir rastlantı olduğunu zannederek yaşarlar. Herkesin aynı görüşte olması, insana "kendi" fikirlerinin doğru olduğunu kanıtlar. İçlerinde kalan birazcık bireysel olma gereksinimini, ufak tefek ayrıntılarla diğerlerinden ayrışarak tatmin ederler; çantaya veya kazağa işlenen ismin baş harfleri, gişe görevlisinin üzerinde adı yazılı olan küçük kimlik, farklı partilere ya da öğrenci birliklerine üyelik: Bu gibi şeyler bireysel farklılıkları vurgulamaya yarar.

Reklam spotlarındaki "... den farklıdır" sözü, farklı olmak için duyulan gereksinimi ifade eder. Oysa gerçekte hiçbir fark yoktur. Günümüz kapitalist toplumunda eşitlik kavramının anlamı değişmiştir. Eşitlikten günümüzde

otomatların, bireyselliklerini yitirmiş insanların eşitliği anlaşılmaktadır. Günümüzde eşitlik "bir olmak" değil "aynı olmak" anlamına geliyor.

Günümüz toplumu bireysel olmayan eşitlik idealini önermektedir, çünkü zahmetsizce, sorun çıkarmadan çalışan, seri halde üretim yaparken tamamen birbirine benzeyen insan atomlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu insanların aynı emirleri yerine getirip yine de kendi gönüllerine göre davrandıklarını sanmaları istenir.

Günümüz seri üretimi nasıl ürünlerin standartlaşmasını zorunlu kılıyorsa, toplumsal süreç de insanların tek tip olmasını ister ve bu standartlaştırmaya da eşitlik adı verilir. İnsanlar arası birliğe duyulan istek, insandaki en şiddetli duygudur. Bu onun en temel isteğidir, insan soyunu, kabileyi, aileyi, toplumu bir arada tutan güçtür. Bu birliğin elde edilmemesi delirmek ya da yok olmak — kendi kendini ya da başkalarını yok etmek— anlamına gelir. İnsanlık sevgisiz bir gün bile yaşayamaz.

Sevgiyi, olgun bir insanın varoluş sorununa verdiği yanıt olarak mı, yoksa ortak yaşam denilebilecek olgunlaşmamış sevgi biçimleri olarak mı anlıyoruz?

Ortak yaşamın edilgen biçimi, boyun eğme ya da tıbbi terim kullanacak olursak mazoşizmdir. Mazoşist insan, o dayanılmaz ayrılık ve yalnızlık duygusundan kurtulmak için kendisini yönlendiren, yöneten ve koruyan bir insa-

nın parçası olur; bu insan bir bakıma onun, yaşamı, aldığı nefes olur. Boyun eğdiği kişinin —ister insan ister Tanrı olsun— gücü abartılır. O her şeydir, bense onun parçası olmanın dışında bir hiçim. Onun parçası olarak onun büyüklüğünü, gücünü ve güvenini paylaşırım. Mazoşist eğilimi olan biri karar vermek, tehlikeye girmek zorunda kalmaz; o hiçbir zaman yalnız değildir —ama bağımsız da değildir; kişilik bütünlüğü yoktur, henüz tam anlamıyla doğmamıştır. Dini açıdan bu derece tapınılan nesneye put adı verilir; dünyevi açıdan mazoşist bir sevgi ilişkisi bağlamında mekanizma yine aynı biçimde işler, yani temel öğe yine putlaştırmadır. Mazoşist ilişki bedensel ve cinsel isteklerle ilgili olabilir; böyle bir durumda sadece tinsel ve ruhsal değil, aksine tüm bedeni de kapsayan bir teslimiyet söz konusudur. Alınyazısına, hastalığa, ritmik müziğe, uyuşturucu maddeler ya da hipnozun etkisiyle yaratılan kendinden geçme halletme karşı mazoşist bir teslimiyet olabilir —bütün bunlarda söz konusu olan kişi, kendi bütünlüğünden vazgeçer, kendi dışındaki birinin veya nesnenin aracı olur. Bu durumda yaşama sorununu yaratıcı eylemle çözmek zorunda kalmaz.

Ortak yaşamın etken biçimi, başka bir insana hakim olmak ya da —mazoşizme benzer bir psikoloji terimi kullanacak olursak, sadizmdir. Sadist biri yalnızlık ve esaret duygusundan, başka birisini kendisinin ayrılmaz bir par-

çası haline getirerek kurtulmak ister. Kendisine tapan biriyle bütünleşerek güçlenir.

Sadist de kendisine boyun eğen kişi gibi bağımlıdır; tıpkı boyun eğen kişinin kendisine bağımlı olduğu gibi; bunlardan hiçbiri diğeri olmadan yaşayamaz. Aralarındaki fark mazoşist yönetilip kullanılıp incitilip aşağılanırken, sadistin yönetip kullanıp incitip aşağılamasıdır. Dışarıdan bakıldığında oldukça büyük bir ayrım, ama daha derin, duyusal anlamda her ikisinin de sahip olduğu şey açısından fark çok büyük değildir. İkisi de bütünleşme olmadan birleşme durumundadırlar. Bunu kavrayan biri, aynı kişinin —genelde farklı nesnelere karşı— hem sadist, hem de mazoşist davranışlar sergilemesine şaşırmaz.

Ortak yaşamın aksine, olgun sevgi insanın kendi bütünlüğünü ve bireyselliğini kuruduğu bir birleşmedir. …

Sevgi, insanın ayrılık ve yalnızlık duygusundan kurtulmasına yardım eder ve yine de kendisi olarak kalmasına, bütünlüğünü korumasına olanak tanır. Sevgide iki ayrı varlığın bir olması, yine de iki ayrı varlık olarak kalabilmeleri karşıtlığı vardır.

Spinoza … Duyguları, etkin ve edilgen duygular, eylemler ve tutkular diye ikiye ayırmıştır. Eğer insan etkin bir duyguyla davranıyorsa, özgürdür, bu duygunun efendisidir, buna karşın edilgen duyguyla davranıyorsa, sürüklenendir, kendinin bile farkında olmadığı motivasyon-

ların nesnesidir. Bu nedenle Spinoza erdemle gücün (= bir şeyi yapma gücü) aynı olduğu, bir olduğu sonucuna varır.

Özenme, kıskançlık, hırs ve her tür aç gözlülük, bunların hepsi tutkudur, oysa sevgi zorla değil, sadece özgürlük içinde gerçekleşebilecek, insana özgü güçlerin açığa çıktığı bir eylemdir.

Sevgi bir etkinliktir, pasif bir duygu değildir. Sevgi, insanın kendi içinde geliştirdiği bir şeydir, bir şeye sürüklenmesi değil. Sevginin etkin özelliği en genel biçimde şöyle tanımlanabilir: Sevgi ilk önce vermektir, almak değil.

Üretken kişilik için vermenin çok farklı bir anlamı vardır. Onun için vermek gücünün en iyi ifadesidir. Özellikle verme olayında gücümü, zenginliğimi, üstünlüğümü hissederim. Bu coşkuyu ve yeteneği görmem beni mutlu eder. İçim içime sığmaz, kendimi verici, canlı ve sevinç içinde biri gibi hissederim. Vermek insanı almaktan daha çok mutlu eder, bir özveri olduğundan değil, verme eylemi sırasında insanın canlılığının açığa çıkmasındandır bu.

Madde ile ilgili alanda vermek, zengin olmak anlamına gelir. Çok şeye sahip olan değil, çok veren zengindir. Özellikle sevgi için bu şu anlama gelir: Sevgi, sevgi yaratan bir güçtür. Güçsüzlük sevgi yaratamamaktır. Bu dü-

şünceyi Marx çok güzel bir biçimde şöyle ifade etmiştir: "İnsanı insan olarak kabul et, dünya ile ilişkisi de insanca olsun, o zaman sevgiye karşılık sevgi, güvene karşı güven v.b. bulursun. Eğer sanatın tadını çıkarmak istiyorsan, sanat konusunda eğitim almış olman gerekir; diğer insanları etkilemek istiyorsan, öbür insanlar üzerinde gerçekten harekete geçirici, teşvik edici bir etki yaratabilecek insan olman gerekir. İnsan ve doğayla ilişkilerinin her biri, senin gerçek, bireysel yaşamının kesin bir ifadesi, senin isteminin içeriğine uygun bir ifadesi olmalıdır. Sevgi uyandırmadan seviyorsan, yani eğer sevgin sevgi olarak karşılığında sevgi üretemiyorsa, yaşamını seven bir insan olarak ortaya koyup da sevilen bir insan olamıyorsan, sevgin acizdir, bir mutsuzluktur." Ama vermek sadece sevgi konusunda alma anlamına gelmez.

Ama sevmek sadece vermek değildir. Sevginin "etkin" özelliği her türlü sevgide görülen belli temel öğelerde kendini gösterin Bu temel öğeler: Özen, sorumluluk duygusu, saygı ve bilgidir.

Sevgi, sevdiğimiz şeyin yaşaması ve gelişmesi için duyduğumuz etkin ilgidir. Bu etkin ilginin bulunmadığı yerde sevgi de yoktur.

İlgi ve özenin dışında sevgi için başka bir şey daha gereklidir; bu da sorumluluk duygusudur. Günümüzde sorumluluk, genelde bir "görev", yani bize dışarıdan yük-

lenmiş bir şey olarak algılanır. Oysa sorumluluk gerçek anlamıyla insanın kendi isteğine bağlı olarak gelişen bir duygudur, başka birisinin ifade edilen ya da edilmeyen gereksinimlerine verdiğimiz yanıttır. Birisi için "sorumluluk" duymak demek, "yanıt verme" yetisine sahip ve bu duruma hazır olmaktır. … Annenin çocuğuna duyduğu sorumluluk yalnızca bebeğin bedensel gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Yetişkinler arasındaki sevgideyse sorumluluk, diğer insanın ruhsal gereksinimlerine yanıt verebilmek anlamına gelir.

Sorumluluk, sevginin üçüncü bileşeni olan başkalarına saygıyı içermiyorsa; kolaylıkla karşısındakine egemen olmaya ve ona kendin için sahip olmaya dönüşebilir. Saygının korku ve çekinmeyle bir ilgisi yoktur: Saygı bir insanı olduğu gibi görme, onun kendine özgü bireyselliğini algılamaktır. Saygı diğer insanın büyüyüp gelişebilmesine duyulan gerçek ilgidir. Bu nedenle sömürüyü içermez. … Başka bir insana saygı duyabilmem için, kendi bağımsızlığıma ulaşmış olmam gerektiği çok açık. Eğer koltuk değneği olmadan ayakta durup yürüyebiliyorsam, bunun için başkasını kullanmama gerek yoktur. Saygının ön şartı özgürlüktür.

Başka birine saygı duymak, o insanı gerçekten tanımadan mümkün değildir; Bilginin önderliği olmaksızın ilgi ve sorumluluk körü körüne olur. İlgi ve özen ile kazanılmamışsa, bilgim de boştur. Bilginin birçok düzeyi vardır.

Sevginin bir parçası olan bilgi, yüzeyde kalmaz, öze iner. Bu bilgiye ancak kendi çıkarlarımı bir yana bırakır, diğer insanı olduğu gibi görebilirsem ulaşabilirim. Örneğin biri açıkça göstermese de, onun kızdığını fark edebilirim; ama onu daha yakından tanıyorsam korktuğunu, endişe duyduğunu, kendisini yalnız ve suçlu hissettiğini bilebilirim. O zaman kızgınlığının sadece daha derindeki bir şeyin dışa vurumu olduğunu anlar, onun korkmuş, kafası karışmış, daha doğrusu kızgın değil de acı çeken bir insan olduğunu görebilirim.

Kendimizi tanırız —ama tüm çabalarımıza rağmen tanıdığımız da söylenemez— Yakınımızdaki insanları tanırız, bir bakıma tanımayız da, çünkü biz nesne değiliz, yakınımızdakiler de nesne değildir. Kendi varlığımızın ya da başka bir insanın varlığının ne denli derinine inersek, bilmek istediğimiz bizden o denli uzaklaşır. Yine de insan ruhunun gizemine, gerçek varlığının özüne ulaşma isteğini bastıramayız.

Bu gize ulaşmanın umutsuz bir yolu vardır: Bu başka birine tam anlamıyla egemen olmak, onun üzerinde ona bizim istediğimizi yaptıracak, hissettirecek, düşündürecek bir güç kazanmaktır; bu da onu mülkiyetimizde olan bir nesneye dönüştürür. Başka birini "tanıma" adına harcanan bu olağanüstü çaba, sadizmin aşırı biçimlerinde ortaya çıkar. O insanın acı çekmesi istenir, işkence edilir, zorlanır. Acılar içinde sırrını ifşa edeceği umulur.

Başka bir insanın sırrını çözerek, kendi sırrını da çözme arzusu, aslında acımasızlığın ve yok etme duygusunun derinliğini ve şiddetini belirler.

"Gizi" çözmenin diğer yolu da sevgidir. Sevgi etkin bir biçimde başka bir insanın içine nüfuz etmektir, böylece o insanı tanıma isteği birleşmeyle dindirilmiş olur. Bir olma olayında seni tanırım, kendimi tanırım, herkesi tanırım, ama yine de hiçbir şey "bilmem". İnsanlar için canlıları öğrenmenin tek yolu olan yolla —bir olma yoluyla— öğrenebilirim, akıl yoluyla kazanılan bilgiyle değil. Sadizm, gizi öğrenme isteğinden kaynaklanır, ama bir şey öğrenmiş olmam, eskisi gibi bilgisizimdir. Karşımdaki insanı parçalara ayırmış, bunu yaparak onu sadece yok etmişimdir. Bilgiye ulaşmanın tek yolu sevgidir; sevgi bir olma olayında benim arzumu dindirir. Sevgide, kendimi verme ve karşımdakini tanıma sürecinde kendimi bulur, kendimi, ikimizi dolayısıyla insanı keşfederim.

Kendimizi ve diğer insanları tanıma isteği Delphoi'deki Apollon tapınağının yazıtında şöyle ifade edilmiştir. "Kendini tanı!" Bu ilke tüm psikolojinin itici gücüdür. Ama insan hakkındaki her şeyi bilmek, onun özündeki gizi çözmek istediğimiz için, bu arzu, sıradan, bilgiyle, yalnızca akıl ile kazanılan bilgiyle giderilemez.

İnsanı kavrama sorununa paralel olarak Tanrı'yı kavrama gibi dinsel sorun da vardır. Geleneksel Batı teoloji-

sinde Tanrı düşünce yoluyla kavranmaya çalışılır. Tanrı hakkında bilgi verilir. Düşünerek Tanrı'yı kavrayacağım iddia edilir. Tek Tanrılı dinlerin vardığı doğal sonuç olan mistisizmde… Tanrı'yı düşünce yoluyla kavrayabilme çabalarından vazgeçilmiştir. Bunun yerine Tanrı'yla bir olma yaşantısına ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu eylemde Tanrı hakkında bilgiye ne yer, ne de buna bir gereksinim vardır.

Bir bilim olarak psikolojinin sınırları vardır. Teolojinin ulaştığı mantıksal sonuç nasıl mistisizm ise, psikolojinin son çıkarımı da sevgidir.

İlgi, sorumluluk duygusu, saygı ve bilgi arasında sıkı bir bağ vardır. Olgun bir insanda bulunması gereken davranış biçimleridir bunlar, yani kendi güçlerini verimli hale getirme, sadece emek harcayarak edindiği, şeyleri istemek, her şeyi bilme, her şeyden üstün olma gibi narsis amaçlardan vazgeçmek, yalnızca gerçekten yaratıcı olmanın verdiği özgüvenden doğan bir alçak gönüllülüğe ulaşmak. Erkek ve dişiye özgü ilkeler arasındaki zıtlık, her kadın ve her erkeğin içinde mevcuttur. Nasıl fizyolojik bakımdan erkekte de, kadında da karşı cinsin hormonları varsa, psikolojik bağlamda da kadın ve erkek iki cinsiyetlidir. Her ikisinin içinde de alma ve nüfuz etme, madde ve ruh özellikleri vardır. Hem kadın hem erkek kendi içindeki bütünlüğe, ancak içindeki dişi ve erkek kutupla-

rın birleşmesiyle ulaşabilir. Bu kutuplaşma her türlü yaratıcılığın temelini oluşturur.

Fizyolojik maddeciliğine dayanarak Freud, cinsel içgüdüyü, bedende kimyasal nedenlerle ortaya çıkan, acı verdiği için de giderilmesi gereken bir gerilimin sonucu olarak görür. Cinsel arzunun amacı bu ıstırap veren gerilimin giderilmesidir, cinsel tatmin bu gerilimin giderilmesine bağlıdır. Ama bu görüş, cinsel arzunun tıpkı organizmaya yeterince besin verilmediği zamanki açlık ve susuzluk gibi bir şey olduğunu kabul edersek doğrudur. Bu görüşe göre cinsel içgüdü bir tür kaşıntı, cinsel tatmin de bu kaşıntının giderilmesidir. Böyle bir cinsellik anlayışına göre mastürbasyon gerçekten en ideal cinsel tatmin olurdu. Freud'un tuhaf bir biçimde göremediği şey, cinselliğin psikolojik-biyolojik yanı, erkek-dişi kutuplaşması, birleşmeyle bu kutuplaşmayı ortadan kaldırma isteğidir.

Cinsler arasındaki cinsel çekimin gerginlikten kurtulma gereksinimiyle kısmen ilgisi vardır; gerçekte bu çekimi yaratan, diğer cinsel kutup ile birleşme gereksinimidir. Aslında cinsler arasındaki çekim sadece cinsel çekim olarak ortaya çıkmaz. Erkeklik ve dişilik özellikleri cinsel işlevlerde olduğu gibi kişilikte de görülür.

Erkek kişilik nüfuz etme, önderlik, aktivite, disiplin ve serüven tutkusu gibi özelliklerle belirlenir, dişi kişilik ise üretken bir kavrama yeteneği, koruma isteği, gerçekçilik,

sabır ve annelik duygusu gibi özelliklerle tanımlanır. (Her insanda iki cins özelliklerinin birbirine karışmış bir halde bulunduğu, ama "erkek" ya da "dişi" cinselliğine uygun olanların ağır bastığı unutulmamalıdır.) Eğer bir adamın erkeğe özgü kişilik özellikleri duygusal anlamda hala çocuk kaldığından az gelişmişse, o kişinin bu eksikliğini sadece cinsel yaşamda erkek rolünü üstlenerek giderdiğine sık rastlanır. O zaman erkeğe özgü kişilik özelliklerinden pek emin olmadığı için, erkekliğini sadece cinsel yaşamda kanıtlamak zorunda olan bir Don Juan tipi çıkar ortaya.

Erkekliğinin felce uğraması daha aşırı bir ölçüye varırsa, o zaman sadizm (şiddete başvurmak) erkekliğin yerine geçen başlıca sapkınlık olur. Dişiliğe özgü cinsellik zayıflar ya da saparsa ya mazoşizme ya da sahip olma hırsına dönüşür.

Benim Freud'un cinsellik kuramını eleştirmem, onun cinselliğe aşırı önem vermesi ile değil, cinselliği yeterince anlayamadığı ile ilgilidir. Freud, insanlar arası tutkuların önemini keşfetmekte ilk adımı atmıştır; bu tutkuları o, felsefi yargılarıyla bağdaştırarak psikolojik açıdan açıkladı. Psikanalizin bundan sonraki gelişmesinde, Freud'un kuramını ve görüşlerini fizyolojik alandan biyolojik ve varoluşsal alana aktaracak biçimde düzeltmek ve derinleştirmek gerekir. (Bu yönde de, ilk adımı, sonradan geliştirdiği yaşam ve ölüm içgüdüsü kavramlarıyla Freud kendisi atmıştır. Onun yaşam içgüdüsünü (eros) bir sen-

tez ve bütünleşme ilkesi olarak görmesi, libido anlayışından çok farklıdır. Yaşam ve ölüm içgüdüsü kuramı geleneksel bilim adamları tarafından kabul edilmiş olsa da, libido ile ilgili görüşü, özellikle klinik çalışma açısından hiçbir revizyona uğramamıştır.)

Anne — Baba ve Çocuk Arasındaki Sevgi

Ben, ben olduğum için seviliyorum. Anne tarafından sevilme deneyimi, yapısı gereği edilgendir. Sevilmem için hiçbir şey yapmam gerekmez, anne sevgisi hiçbir koşula bağlı değildir. Yapmam gereken tek şey olmak onun çocuğu olmaktır. Annenin sevgisi büyük bir mutluluktur, huzurdur, elde edip kazanmak için çaba gerektirmez. Ama anne sevgisinin koşulsuzluğunda olumsuz bir yanda vardır. Kazanmak için sadece çaba harcamak gerekmediğinin dışında, bu sevgi elde edilemez yaratılamaz, kontrol altında tutulamaz. Anne sevgisi varsa, büyük mutluluk da vardır; yoksa yaşamın bütün güzellikleri kaybolmuştur ve onları geri getirmek için elimden hiçbir şey gelmez.

Sekiz buçukla— on yaşın altındaki çocukların çoğu için sorun neredeyse bütünüyle sevilme sorunudur— ve kendisi; olduğu gibi sevilmeyi ister. Bu yaşa kadar çocuk henüz kendisini sevmez; sevildiği için hoşnut ve neşelidir sadece. Çocuğun gelişiminin bu noktasında yeni bir faktör girer devreye: İnsanın kendi çabasıyla sevgi uyandı-

rabileceği duygusudur bu. Çocuk ilk kez annesine (veya babasına) kendi yarattığı bir şeyi vermeyi —bir şiir, bir resim ya da her ne olursa— akıl eder. Çocuğun yaşamında ilk kez sevgi anlayışı değişir.

Sevilmek. Sevmeye, sevgi uyandırmaya dönüşür. Bu ilk adımdan sevgisinin olgunlaşmasına kadar yılların geçmesi gerekir. Sonunda gençlik dönemine giren çocuk sadece kendini düşünmekten vazgeçer; artık karşısındaki, her şeyden önce onun gereksinimlerini karşılamaya yarayan bir araç olmaktan çıkmıştır. O kişinin gereksinimleri de kendisininkiler kadar önemlidir —hatta daha da önemlidir. Vermek almaktan daha doyurucu, daha mutluluk verici, sevmek sevilmekten daha önemli olmuştur. Genç insan sevdiği için, özseverlik ve ben merkezciliğin yarattığı yalnızlık ve izolasyon duygusunun esaretinden kurtulmuştur. Yeni bir birleşme, paylaşma ve bütünleşme duygusu yaşar. Daha da önemlisi sevilmek için bağımlı ve bu nedenle de küçük, çaresiz ve hasta ya da "uslu" olmak yerine, içindeki severek sevgi uyandırma gücünü hisseder.

Gelişmemiş sevgi şu ilkeyi benimser: "Sevildiğim için seviyorum", olgun sevgi ise şu ilkeyi izler: "Sevdiğim için seviliyorum", olgunlaşmamış sevgi şunu der: "Seni, sana ihtiyacım olduğu için seviyorum", olgun sevgi "Seni sevdiğim için sana ihtiyacım var", der.

Koşulsuz sevgi, sadece çocukların değil, her insanın derinden duyduğu bir özlemdir; buna karşın insanın hak ettiği için sevilmesi hep bir kuşku uyandırır; belki beni sevmesini istediğim kişinin hoşuna gitmedim ya da ona karşı şu ya da bu yanlışı yaptım. Hep sevginin yitirilmesinden korkulur. Bunun dışında "hak edilen sevgi" kolaylıkla acı bir duyguya, insanın kendisi olduğu in sevilmediği, sadece söz konusu diğer insana bir iyilik yaptığı için sevildiği, insanın eninde sonunda sevilmeyip belli bir amaç için kullanıldığı duygusuna neden olabilir.

Babayla olan ilişki çok farklıdır. Anne, doğduğumuz yurttur, doğadır, topraktır, denizdir. Buna karşın baba böyle doğal bir yeri temsil etmez. Yaşamının ilk yıllarında çocuğun babayla çok az ilişkisi vardır. Bu ilk evrede babanın çocuk için taşıdığı önem anneninkiyle kıyaslanamaz. Anne baba doğal dünyayı temsil etmese de, insan varlığının diğer kutbudur: Düşünceler dünyasını, insanlar tarafından yaratılan şeylerin dünyasını, yasayı, düzen ve disiplini, gezi ve macera dünyasını ifade eder. Çocuğa bir şeyler öğreten, ona dünyaya açılan yolu gösteren babadır.

Baba sevgisi koşula bağlıdır; genel kuralı da, "Seni seviyorum, çünkü beklentilerimi yerine getiriyorsun, görevini yapıyorsun, bana benziyorsun" dur. Koşullu baba sevgisinde koşulsuz anne sevgisinde olduğu gibi, olumlu ve olumsuz bir yan vardır. Olumsuz yanı, baba sevgisinin

hak edilmesi gereken, kendisinden beklenilenler yapılmazsa yok oluverecek bir sevgi olmasıdır. Baba sevgisinde itaat erdemdir, başkaldırmaksa baba sevgi sinden yoksun bırakılmakla cezalandırılan en büyük suçtur. Olumlu yanı daha önemsiz değildir.

Babanın sevgisi koşula bağlı olduğundan, onu elde etmek için bir şeyler yapabilirim, bunun için çaba harcayabilirim, baba sevgisi anne sevgisi gibi benim denetimim dışında değildir. Anne ve babanın çocuğa karşı davranışları onun gereksinimleri doğrultusundadır. … Annenin görevi ona güven vermek, bananın görevi ise ona her şeyi öğretmek, içinde doğduğu toplumda karşı karşıya geldiği sorunlarla başa çıkması için çocuğa yol göstermektir. … Baba sevgisini ilkeler ve beklentiler yönetmelidir.

Baba sevgisi sabır, hoşgörü içermeli, tehdit edici ve otoriter olmamalıdır. Büyümekte olan çocuğa gittikçe artan bir ölçüde yeterlilik duygusu vermeli, sonunda kendiyle ilgili kararları almasına izin vermeli ve baba otoritesi olmadan yaşamasını sağlamalıdır.

Sonunda olgun insan, kendi kendisinin annesi ve babası olacağı konuma gelir. İçinde bir annelik bir de babalık vicdanı geliştirmiştir bir bakıma. Annelik vicdanı şöyle der: "Beni, seni sevmekten, yaşamın ve mutluluğunla

ilgili arzularımdan yoksun bırakacak, hiçbir yanlışlık, hiçbir kötülük olamaz." Babalık vicdanı ise şöyle der:

"Hata yaptın, sonuçlarına katlanmalısın; ama daha önemlisi sana iyi davranmamı istiyorsan, davranışını değiştirmelisin." Olgun insan, kendisini dışındaki anne-baba figüründen kurtarmış ve onları kendi içinde yeniden yaratmıştır. Freud'un üst-benliğinin aksine bunu kendi içinde anneyle babayı birleştirerek değil, sevebilme yeteneğine göre bir annelik vicdanı, kendi akıl ve yargı yeteneğine göre de bir babalık vicdanı oluşturarak yapar. Bunun dışında birbiriyle çelişiyor gibi görünse de, olgun insan hem annelik hem de babalık vicdanıyla sever. Sadece babalık vicdanım sürdürecek olursa, katı ve şefkatsiz olacak. Sadece annelik vicdanını sürdürecek olursa da, yargılama gücünü kaybedecek, kendisi ve başkalarının da gelişimini engelleyecektir.

Ruh sağlığı ve olgunlaşmanın temelini anne bağlılığından baba bağlılığına geçiş ve bunların sentezi oluşturur.

Nevrozların başlıca nedeni bu gelişimin tamamlanmamasıdır. Bunları tek tek ele almak kitabın kapsamının dışına çıkacaktır, ama yine de birkaç açıklayıcı bilgiyi eklemek istiyorum.

Nevrotik gelişimin nedeni örneğin şöyle olabilir: Çocuğun sevgi dolu, aşırı bağışlayıcı ya da ailede başat bir

annesi, zayıf veya kayıtsız bir babası vardır. Böyle bir durumda çocuk, başlangıçtaki anneye bağlılık döneminde takılır kalır ve annesine bağımlı, bir insan olarak gelişebilir, çaresizlik hisseder, hep alan hiçbir şey üretmeyen kişilik özelliklerini gösterir; başkalarının onu benimsemesini, korumasını, ona bakmasını ister.

Disiplin, bağımsızlık ve yaşamı tek başına kotarma gibi babaya özgü özellikler bu insanda eksiktir. Böyle biri herkeste bir "anne" bulmaya çalışacaktır, bazen bir kadında bazen de otorite ve güce sahip olan bir erkekte. Öte yandan anne soğuk, ilgisiz ve baskın biriyse, çocuk anne sevgisine duyduğu gereksinimi babasına, daha sonra da babasının yerini alabilecek kişilere yöneltecek —o zaman sonuç yine yukarıdaki örneğin aynısı olacaktır— ya da bütünüyle yasa, düzen ve güç ilkelerine bağlı kalan, koşulsuz sevgi bekleme ve alma yeteneğinden yoksun olan tek yönlü, sadece baba odaklı biri olup çıkacaktır. Eğer otoriter bir baba aynı zamanda oğluna çok bağlı biri ise, o zaman bu eğilim daha da güçlenir. Bütün bu nevrotik kişiliklerin ortak özelliği, annelik ya da babalık ilkesinin doğru gelişmemesi veya anne ya da baba rolünün hem dışarıdaki insanlarla olan ilişkide hem de kişinin kendi içinde karmakarışık olmasıdır, aynı ileri nevrozlardaki durum gibi. Daha ayrıntılı incelenecek olsa, saplantı nevrozları gibi bazı nevroz türlerinin daha çok tek yönlü baba bağlılığı yüzünden ortaya çıktığını, isteri, alkolizm,

kendini kabul ettirememe, yaşamı gerçekçi bir biçimde değerlendirememe ve depresyonların tek yönlü anne ilişkisinin sonucu olduğu görülecektir.

SEVGİ NESNELERİ

Sevgi öncelikle belli bir insana bağlılık değildir bir tutumdur; insanın sadece tek bir sevgi "nesnesine" değil, bir bütün olarak dünyaya bağlılığını belirleyen bir kişilik yapısıdır. Eğer kişi sadece bir tek insanı seviyor ve yakınındaki diğer insanlara kayıtsız kalıyorsa, onun sevgisi sevgi değil, ortak yaşama bağlılık ya da aşırı bir bencilliktir.

İnsan Sevgisi

Diğer bütün sevgi türlerinin esasını oluşturan en temel sevgi insan sevgisidir. Bununla, başka her varlığa karşı duyulan sorumluluğu, ilgiyi, saygıyı ve onu anlamayı ve onun yaşamını destekleme isteğini kastediyorum. …

İnsan sevgisinde tüm insanlarla birleşme, insanca bir dayanışma, insanca bir birlik sağlama deneyimi yaşanır. İnsan sevgisi hepimizin eşit olduğu düşüncesine dayanır. Yetenek, zeka ve bilgi gibi farklar bütün insanlarda ortak olan insanlık özüyle kıyaslandığında önemsiz kalır. İnsan

sevgisi eşit insanlar arasındaki sevgidir. Ama bizimle eşit olan insanlarla bile her zaman eşit durumda değiliz. İnsan olduğumuz sürece hepimizin yardıma ihtiyacı olabilir — bugün benim yarın senin. Ama yardıma ihtiyaç duymak demek birinin çaresiz, diğerinin de güçlü olduğu anlamına gelmez. Çaresizlik geçici bir durumdur, herkeste söz konusu ve kalıcı olan durum ise kendi ayakları üzerinde durup yürüyebilmektir.

Bundan dolayı çaresizi sevmek, yoksulu, yabancıyı sevmek, insan sevgisinin başlangıcıdır. İnsanın kendi etinden, kendi kanından birini sevmesi özel bir başarı değildir. … İnsanın çaresizlere acımasıyla birlikte, giderek bütün insanlara karşı sevgisi artmaya, başlar; kendisini severken yardıma ihtiyacı olanları, zayıfları, güvenlik içinde olmayanları da sever. Acıma duygusu diğer insanları "anlama" ve kendini onlarla özdeşleştirme yeteneğini içerir.

Anne Sevgisi

Aynı düşünce Kitabı Mukaddeste başka bir simgeyle ifade edilmiştin Kutsal Topraklar (toprak hep anneyi simgeler) süt ve balın aktığı bir ülke" olarak betimlenir. Süt, sevginin ilk yönünü, bakım ve onayı simgeler.

Bal, yaşamın tatlılığının yaşama sevincinin, yaşamının verdiği mutluluğun simgesidir. İnsanların çoğu "süt" ve-

rebilecek durumdadır, ama sadece pek azı bal katabilir buna. Bal verebilmek için annenin sadece "iyi bir anne" olmakla kalmaması, mutlu bir insan da olması gerekir — bunu çok an başarabilir. Çocuk üzerindeki etkisi ne denli büyütülürse büyütülsün abartılmış olmaz. Annenin yaşama sevinci de korkusu gibi bulaşıcıdır. Her iki duygu da çocuğun kişiliğini derinden etkiler. Gerçekten de yetişkinler gibi çocuklar arasında da sadece "süt" ile beslenenlerle "süt ve bal" ile beslenenleri birbirinden ayırmak hiç de zor değildir.

Eşit kişiler arasında gerçekleşen insan sevgisiyle cinsel sevginin aksine, anneyle çocuk arasındaki ilişki yapısı gereği eşitsizlik ilişkisidir, taraflardan birinin yardıma ihtiyacı vardır, diğeri bu ihtiyacı karşılar. Bencil olmama özelliği nedeniyle anne sevgisi en yüce sevgi türü, duygusal bağların en kutsalı olarak kabul edilir.

Bana öyle geliyor ki, anne sevgisi asıl performansını küçük bebeğe gösterilen sevgide değil, büyümekte olan çocuğa gösterilen sevgide ortaya koyar.

Hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da bulunan bu sevgi turu kısmen içgüdüseldir. Bu içgüdünün etkisi ne kadar önemli olursa olsun, anne sevgisinde insana özgü bazı psikolojik faktörler de rol oynar. Bunlardan biri anne sevgisindeki narsis öğedir. Çocuğu kendisinin bir parçası olarak hissetmeye devam ediyorsa, anne çocuğuna gös-

terdiği aşırı sevgiyle kendi narsisizmini tatmin eder. Başka bir etken de annenin egemenlik ve sahip olma isteği olabilir. Çaresiz ve tümüyle anneye bağımlı olan çocuk, baskıcı ve hakimiyet kurmayı seven bir kadın için kendi tatminini sağlayan uygun bir nesnedir.

Kendini aşma gereksinimi, insanın temel gereksinimlerinden biridir. Bu gereksinimin kökü, insanın kendisinin bilincinde olması, salt yaratık rolüyle yetinmemesi, kendini rastgele atılan bir zar olarak görmemesi gerçeğinde yatar: Pasif yaratık rolünü aşması için kendisini yaratıcı olarak hissetmesi gerekir. Yaratmanın sağladığı tatmine ulaşmanın birçok yolu vardır; bunların en doğal ve kolay olanı, annenin bir anne olarak yarattığı varlığa ilgi ve sevgi göstermesidir. Anne çocuğunda kendini aşar; çocuğuna duyduğu sevgi, onun yaşamına anlam katar. (Erkeklerde kendini aşma gereksinimi çocuk doğurarak giderilmediğinden, onlar yarattıkları nesneler ve fikirlerle ortaya çıkarak, kendilerini aşma yolunda güçlü bir istek duyarlar.) Narsis, baskıcı, egemenlik kurmaktan hoşlanan kadın, çocuğu küçük olduğu sürede "seven" bir anne olmayı başarabilir. Gerçekten seven, almaktan çok vermekle mutlu olabilen ve kendi özünde sağlam kadın ise çocuğu kendisinden ayrıldığı süreçte de seven bir anne olabilmeyi başarır.

Bir anne için küçük çocuğunu sevmek çok kolay olduğundan, bu sevgi aynı zamanda aldatıcıdır. Ama özellikle

ileride daha güç olacağından, bir kadın ancak gerçekten sevme yeteneği varsa, kocasını, diğer çocukları, yabancıları kısacası bütün insanları sevebiliyorsa, gerçekten seven bir anne olabilir. Bu anlamda sevmeyi bilemeyen bir kadın, çocuğu küçük olduğu sürece özenli bir anne olacak, ama gerçekten seven bir anne olmayacaktır. Bunun ölçüsü de çocuğunun kendisinden ayrılmasına dayanabilmek ve ayrıldıktan sonra da çocuğu sevebilmektir.

Cinsel Sevgi

İnsan sevgisi eşit insanlar arasındaki sevgidir. Anne sevgisi çaresiz insana duyulan sevgidir. Birbirinden çok farklı olsalar da, bu sevgilerin yapıları gereği tek bir insanla sınırlı olmamaları nedeniyle ortak bir yanları vardır. Başkasını seversem, bütün insanları severim; çocuğumu seversem, bütün çocuklarımı, hatta bunun da ötesinde tüm çocukları, yardımıma ihtiyaç duyan herkesi severim. Bu iki sevgi türüyle cinsel sevgi bir karşıtlık oluşturur. Bu sevgide başka bir insanla tam bir kaynaşma, bir olma arzusu söz konusudur. Özellikle bu nedenden dolayı cinsel sevgi genel değil özeldir; ama bu nedenle de belki sevgilerin en aldatıcı biçimidir.

Bunun dışında yalnızlığın giderilmesi anlamına gelen başka etkenler de vardır çoğu insan için. İnsan kendi özel yaşamından, umutlarından, korkularından söz ederek,

karşısındaki insana kendisini çocuksu ya da çocukça göstererek, ya da ortak ilgi alanları bulmaya çalışarak yalnızlıktan kurtulacağına inanır. Kızgınlığını, nefretini, dizginsizliğini karşısındakinin gözleri önüne sermek bile yakınlaşma olarak kabul edilir. Bu sadece yataktayken ya da karşılıklı nefret ve öfkelerini hiç çekinmeden ortaya döktüklerinde yakınlaşan evli çiftlerin sık sık yaşadıkları o hastalıklı ilişkiye bir açıklama olabilir. Ama bu tür "yakınlaşmaların" tümü zaman içinde giderek kaybolur. Sonuç insanın yeni birinde, yeni bir yabancıda sevgiyi araması olur. Bu yabancı da gene "yakınlaşılan" bir insan oluverir ve aşık olmak yeniden heyecan verici, şiddetli bir serüven olarak hissedilir, sonra yine yavaş yavaş hızını kaybeder ve yeni bir fetih, yeni bir aşk isteğiyle sonlanır — bu yeni sevginin de hep daha öncekilerden farklı olacağı sanılarak. Bu yanılsamalarda cinsel isteğin aldatıcılığının da payı büyüktür.

Cinsel arzunun amacı birleşmedir, kesinlikle sadece bedensel bir istek ya da ıstırap veren bir gerginliğin giderilmesi değildir. Ama cinsel arzu sevgiden doğabileceği gibi yalnız kalma korkusundan, birini ele geçirme ya da ele geçirilme isteğinden, kendini beğenmişlikten, birini kırma hatta yok etme isteğinden de doğabilir.

Öyle anlaşılıyor ki, cinsel arzu, sevgi ile harekete geçebileceği gibi her tür güçlü gelir duyguyla da karışabiliyor. Cinsel arzu, genelde kafalarda sevgi düşüncesiyle

ilintili kılındığından, insanların çoğu fiziksel olarak birbirlerini istediklerinde, birbirlerini sevdikleri yanılgısına kapılabiliyor. Sevgi, bedensel bir birleşme isteği doğurabilir; bu durumda cinsel ilişkide ölçüsüz bir arzu, ele geçirme ya da geçirilme isteği değil, tümüyle şefkat vardır. Eğer fiziksel birleşme arzusu sevgi kaynaklı değilse, cinsel sevgi insana duyulan sevgi demek değilse, o zaman şehvetli ve geçici bir birleşmenin ötesine geçmez. Cinsel çekim o an için birleşiliyormuş duygusu uyandırır, ama sevgisiz gerçekleşen bu "birleşme" sonunda, birbirine öncesinden daha yabancılaşmış iki insan kalır geriye. Bu insanlar bazen birbirinden utanır, büyü bozulunca yabancılıklarını eskisinden daha yoğun olarak duyduklarından, giderek birbirlerinden nefret bile ederler. Şefkat, Freud'un inandığı gibi cinsel içgüdünün yüceltilmesi değil, doğrudan doğruya insan sevgisinin dışa vurumudur ve fiziksel olduğu gibi fiziksel olmayan sevgi biçimlerinde de ortaya çıkar.

Genelde başka kimseyi sevmeyen iki "aşık" vardır. Bunların sevgisi aslında iki kişilik bir bencilliktir; birbiriyle özdeşleşen ve yalnızlık sorununu iki kişiye yayarak çözmeye çalışan iki insan söz konusudur. Ama diğer insanlardan uzaklaştıkları için birbirlerine de uzak ve yabancı kalırlar; bu nedenle bir olma yaşantıları da bir yanılsamadan ibarettir. Cinsel sevgi tek bir kişiye yönelse de, o diğer kişide bütün insanlığı, canlı olan her şeyi sever. Tek

bir kişiye yönelmiş olması, benim yoğun olarak tek bir kişiyle birleşebilir olmam anlamındadır. Cinsel sevgi, diğer insanlara duyulan sevgiyi erotik birleşme, yaşamını tümüyle diğer bir insana adama anlamında dışlar — ama derin insan sevgisi anlamında değil.

Gerçek bir sevgi olması için, cinsel sevginin bir şartı yerine getirmesi gerekir: Varlığımın özünden sevmem ve diğer insanı da varlığının özüyle tanımam gerekir. … Sevgi aslında bir istem, yaşamımı bütünüyle başka bir insana bağlama kararı olmalıdır. Bozulmayan evliliklerin, çiftlerin birbirini seçmediği, birbiri için seçildikleri —buna rağmen birbirlerini sevmelerinin beklendiği—birçok geleneksel evlenme biçiminin arkasında da bu düşünce vardır. Günümüz batı toplumunda bu düşünce tümüyle yanlış kabul edilir. … Birisini sevmek yalnız güçlü bir duygu değildir; bu bir karar, bir yargı, bir söz vermedir. Eğer sevgi sadece bir duygu olsaydı, birbirini ölünceye dek sevmek için söz vermek gerekmezdi. Duygular gelip geçicidir. Eğer muhakeme ve karar verme gücüm devrede değilse, ben sevginin ölünceye dek süreceğini nasıl iddia edebilirim?

Evlenildi mi bir kez, evlilik sevginin sürekliliğini sağlamalıdır. Bu görüşün insan doğasını ve cinsel sevginin zıtlıklarla dolu yapısını dikkate almadığı çok açık. Öyleyse bu görüşlerin ikisi de; cinsel sevginin tamamen bireysel, belli iki insan arasında gelişen benzersiz bir çekim olduğu

görüşü de, sevginin salt isteme dayalı bir olay olduğunu iddia eden görüş de doğrudur. Belki ikisinin de gerçek olmadığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu yüzden de bir evlilik bağının başarılı olmazsa kolaylıkla koparılıvermesi düşüncesi gibi ne olursa olsun koparılmaması gerektiği düşüncesi de yanlıştır.

Kendini Sevme

İnsanın sevgisini çeşitli nesnelere yönlendirmesine kimse itiraz etmezken, başkalarını sevmenin bir erdem, ama insanın kendisini sevmesinin bir günah olduğu görüşü yaygındır. İnsanın kendini sevdiği ölçüde başkasını sevmeyeceği, bu nedenle de kendini sevmenin bencillik olduğu sanılır. Bu görüş batı düşüncesinde çok eskilere dayanır. Calvin, kendini sevme için "en tehlikeli veba" tanımını kullanır.

Freud, kendini sevme konusunda psikiyatrik kavramlar kullansa da, değerlendirmeleri Calvin'inkinden farklı değildir. Ona göre kendini sevme, libidonun kendi şahsına yöneldiği narsisizmle eş anlamlıdır. Narsisizm insanın gelişimindeki ilk evredir; ileriki yaşamında bu evreye dönen kişi sevme yeteneğinden yoksundur; aşırı durumlarda ise ruh hastası. Freud, sevgiyi libidonun dışa vurumu olarak görür. Libidonun ya başka insanlara —sevgi olarak; ya da kendimize —kendini sevmek olarak— yöneldi-

ğini ileri sürer. Sevgi ve kendini sevme karşılıklı olarak birbirini eksiltir: Biri ne denli güçlüyse, diğeri o ölçüde azdır. Ama kendini sevme kötü bir şey ise, o zaman özverinin bir erdem olduğu sonucu çıkar.

Bencilliği ve kendini sevmeyi psikolojik açıdan ele almadan önce, başkalarını sevmeyle kendini sevmenin birlikte olamayacağı görüşünün mantıklı bir yanıltmaca olduğunun altını çizmek gerekiyor. Başkasını insan olarak sevmem bir erdemse, bir insan olduğuma göre, kendimi sevmem de —kötü bir alışkanlık değil— bir erdem olmalıdır.

Başkalarını sevmekle kendimizi sevmek birbirinin seçeneği değildir; aksine başkalarını sevebilen herkesin kendisini de sevdiği görülür. Esas itibarıyla sevgi bölünemez; diğer sevgi "nesnelerine" duyduğumuz sevgi, kendimize duyduğumuz sevgiden ayrılamaz. Gerçek sevgi içimizdeki yaratıcılığın ifadesidir ve ilgi, saygı, sorumluluk duygusu ve "bilgi"yi kapsar. Sevgi başka birisinin bizde uyandırdığı bir "duygu" değil, aksine sevilen insanın gelişmesi ve mutluluğu için harcanan etkin bir çabadır. Bu çaba, kendi sevebilme yeteneğimize bağlıdır.

İnsana duyulan sevgi, genelde kabul edildiği gibi belli bir insanı sevdikten sonra bunu izleyen bir soyutlama değil, daha önce gelişen bir şeydir. Genetik olarak bakıl-

dığında insana duyulan sevgi belli bireyleri severek kazanılır.

İnsanın kendi yaşamının, mutluluğunun, gelişmesinin ve özgürlüğünün onaylanması kendi sevme yeteneğine bağlıdır, yani kendi ilgisi, saygısı, sorumluluk duygusu ve "bilgi"sine. İnsan yaratıcı bir sevgiyle sevebiliyorsa, o zaman kendisini de seviyordur; sadece başkalarını sevebiliyorsa, sevmeyi bilmiyor demektir.

Bencil insan sadece kendisiyle ilgilidir, her şeyi kendisi için ister, vermekten değil almaktan hoşlanır. Dış dünyayla ilgisi, oradan ne koparabileceğine bağlıdır. Başkalarının gereksinimleri onu ilgilendirmez, onların onurlarına ve bütünlüklerine saygı duymaz. Gözü sadece kendisini görür, herkesi ve her şeyi kendisine sağlayacağı yarar açısından değerlendirir. Esasında sevmekten acizdir. … Bencillik ve kendini sevme aynı olmak bir yana, tamamen birbirinin tersidir. Bencil insan, kendisini çok sevmez, tam tersi çok az sever; hatta kendisinden nefret eder. Yaratıcı olamamanın ifadesinden başka bir şey olmayan kendinden hoşnut olmama ve kendiyle ilgilenmeme, o insanda hayal kırıklığı ve boşluk duygusu uyandırır. Bu nedenle mutsuzdur ve elde edemediği tatmini yaşamdan zorla almaya çalışır. Kendisiyle çok ilgiliymiş gibi görünür, ama aslında bu, gerçek benliğine gösteremediği sevgiyi dengelemek ve örtmek için yaptığı sonuçsuz denemelerdir. Freud, bencil insanın narsis olduğu, sevgisini başkala-

rından çekip kendisine yönelttiği görüşündedir. Bencil insanların başkalarını sevemedikleri doğrudur, ama onlar kendilerini de sevemezler.

Bencillik, başkalarıyla sahip olma hırsıyla ilgilenmeyle, örneğin çocuğuna aşırı düşkün bir annenin ilgisiyle karşılaştırılırsa daha iyi anlaşılır. Anne bilinçli olarak çocuğunu çok sevdiğine inansa da, aslında sevgi nesnesi olan çocuğuna bastırılmış bir düşmanlık besler. Çocuğuna aşırı düşkünlüğü onu çok sevdiğinden değil, sevmekten aciz olduğunu örtmek istemesinden kaynaklanır. Özverili olmak sadece bir "belirti" olarak hissedilmemekle kalmaz; aksine özveri bu tür insanların gurur duydukları tek kişilik özelliği olur. Böylesine özverili bir insan "kendisi için bir şey istemez"; "yalnız başkaları için yaşar"; kendisini önemli bulmadığından gurur duyar. Özverili olmasına rağmen kendisini mutsuz hissetmesine, yakınlarıyla arasındaki ilişkilerin doyurucu olmamasına şaşar. Psikanalitik çözümlemede özverili olmasının öteki belirtilerinden ayrı bir şey olmadığı, bunun onlardan birisi, aslında en önemlisi olduğu ortaya çıkar; söz konusu kişinin sevme ve herhangi bir şeyden mutlu olma yeteneği felce uğramış, içini yaşama karşı bir düşmanlık kaplamıştır. Özverili olma görüntüsü arkasında görülmesi zor ama gene de yoğun bir bencillik vardır. Böyle bir insanı iyileştirmek için özverili olmasını da bir belirti olarak ele almak gerekir, böylece hem bu hem de diğer rahatsızlıklarının

nedeni olan yaratıcı olamama eksikliği de düzeltilmiş olur.

Anne özverili davranırsa, çocuklarının sevilmenin ne demek olduğunu anlayacağını, bu şekilde de sevmenin ne anlama geldiğini öğreneceklerini sanır. Ama özverili olmanın etkisi, beklediği sonucu vermez. Çocuklarında sevildiklerine inanmış kimselerin mutluluğu yoktur. Ürkektirler; sinirlidirler ve sürekli annelerinin kendilerinden hoşnut olmayacağından, onun beklentilerine cevap veremeyeceklerinden korkarlar.

Genelde annelerinin yaşama duyduğu gizli düşmanlık onlara da bulaşır, bunu açıkça anlamasalar da çok iyi sezerler ve sonunda bu düşmanlık onları da etkisi altına alır. Kısaca söylemek gerekirse böylesi özverili bir annenin çocuklarına etkisi bencil bir annenin yaptığı etkiden çok değişik değildir, hatta daha da kötüdür, çünkü annenin özverili olması, çocukların onu eleştirmesine engel olur. Annelerini düş kırıklığına uğratmak istemezler; onlara erdemlilik maskesi altında yaşamdan nefret etmek öğretilir. Buna karşın, kendisini gerçekten seven bir annenin çocuğu üzerindeki etkilerini inceleme fırsatı bulunursa, çocuğa sevgi, neşe ve mutluluk aşılamanın, kendini seven bir anne tarafından sevilmekten başka bir yolu olmadığı açıkça görülecektir.

Tanrı Sevgisi

Daha önce sevme ihtiyacının yalnızlık duygusundan kaynaklandığını, yalnızlık duygusundan doğan korkunun da bir olma isteğiyle giderildiğini belirlemiştir. Tanrı sevgisi diye tanımlanan sevgi biçimi, psikolojik açıdan bakıldığında diğer sevgilerden farklı değildir. Bu sevgide yalnızlıktan kurtulma, beraberliğe ulaşma ihtiyacından doğar.

Tanrılı dinlerin hepsinde —ister tek tanrılı ister çok tanrılı olsun— Tanrı en yüksek değeri, en çok elde edilmesi istenen serveti simgeler. Bu nedenle Tanrı'nın anlamı, söz konusu kişinin elde etmeye değer bulduğu servete göre değişir. İnançlı bir insanın Tanrı kavramını anlamak için, o insanın karakter yapısını çözümlemek gerekir.

Anneler çocuklarını, "uslu" olup "söz dinledikleri" ya da isteklerini, emirlerini yerine getirdikleri, için değil, çocukları olduğu için sevdiğinden, anne sevgisinin temelinde eşitlik vardır. Tek bir annenin çocukları olduklarından, toprak ananın çocukları olduklarından bütün insanlar eşittir.

İnsan gelişiminin bundan sonraki evresi, üzerinde kesin bilgi sahibi olduğumuz, çıkarsamalar yoluyla varılan sonuçlara ihtiyaç duymadığımız tek evre olan ataerkil evredir. Bu evrede anne her şeye egemen konumundan

edilmiş, dinde de, toplumda da baba en yüce varlık olmuştur. Baba sevgisi esas itibarıyla talepleri olan, yasalar koyan bir sevgidir; oğulun sevilip sevilmemesi, onun bu emirlere uyup uymamasına bağlıdır. Baba kendisine en çok benzeyen, kendisine itaat eden, servetini bırakacağı insan olarak yerini en iyi alabilecek oğlunu sever.

(Ataerkil toplumun gelişmesi özel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte olmuştur.) Bunun sonucu olarak ataerkil toplumda hiyerarşik düzen gelişmiştir. Kardeşlerin eşitliği yarışmalara, karşılaşmalara kalmıştır.

Tanrı sevgisinin, dinin anaerkil ve ataerkil yanlarına verilen öneme göre değiştiğini göstermek için, dinlerdeki anaerkil ve ataerkil özelliklerin üzerinde durdum. Dindeki ataerkil yan Tanrı'yı bir baba gibi sevmemi sağlar; O'nun adil ve sert olduğuna, ödüllendirdiğine, cezalandırdığına, ama sonunda beni en sevgili olarak seçeceğine inanırım. … Dinin anaerkil yanı benim Tanrı'yı koruyucu bir anne olarak sevmeme izin verir.

Onun sevgisine güvenirim, yoksul ve çaresiz olsam da, günah işlesem de beni diğer çocuklarına yeğlemeyeceğini bilirim. Başıma ne gelirse gelsin, bana yardım edecek, beni kurtaracak ve bağışlayacaktır.

Benim Tanrı'ya olan sevgimle Tanrı'nın bana olan sevgisinin birbirinden ayrılmaz olduğunu söylemem gereksiz. Eğer Tanrı bir babaysa, beni bir oğul gibi sever,

ben de onu babam gibi severim. Eğer Tanrı bir anneyse, o zaman onun ve benim sevgimi bu belirler. Tanrı sevgisinin anaerkil ve ataerkil yanlarındaki fark, bu sevginin ruhunu belirleyen faktörlerden sadece bir tanesidir. Diğer faktör bireyin ulaştığı olgunluk derecesidir. Onun Tanrı anlayışı ve Tanrı sevgisi de bu olgunluğa bağlıdır.

İnsan soyunun evrimi, anne merkezli bir dinden ve toplum yapısından baba merkezli bir dine ve toplum yapısına geçiş gösterdiğinden, olgun bir sevginin gelişimini de ilk etapta ataerkil dinin gelişimini araştırarak anlayabiliriz.

Adalet, hakikat ve sevgi simgesine dönüşür. Tanrı hakikattir, Tanrı adalettir. Gelişim sürecinde Tanrı şahıs olmaktan çıkar; bin bir çeşit olgunun dayandığı birlik ilkesinin, insanın içindeki ruhsal tohumdan çıkıp büyüyecek olan çiçek vizyonunun simgesi olur. Tanrı'nın bir adı olamaz; ad her zaman belli bir nesneyi, bir insanı ya da belirli bir şeyi gösterir. … Tanrı'yı somut olarak tasavvur etmek, adını gereksiz yere anmak, sadece adını söylemek konusundaki yasaklar hep aynı amaca, Tanrı'nın bir baba, bir kişi olmadığı düşüncesine yöneliktir. Daha sonraki dinsel gelişmede bu düşünce daha da ileri, Tanrı'ya olumlu özellikler katılamaz ilkesine kadar gitmiştir. Tanrı akıllıdır, güçlüdür ve iyidir demek O'nun insan olduğunu iddia etmek olur; yapılabilecek tek şey onun ne olmadığını, ayırıcı özelliklerini belirtmek, O'nun sınırlı, sevgisiz,

adaletsiz olmadığını düşünmektir. Tanrı'nın ne olmadığı konusunda ne kadar çok bilgi sahibi olursam, Tanrı hakkında o kadar çok şey bilirim. (Bkz. Maimonides'in olumsuz özelliklerini yorumlayışı.)

Tek Tanrı düşüncesinin daha sonraki gelişmeleri incelenirse, Tanrı'nın adının hiç anılmaması, Tanrı üzerine hiç konuşulmaması gerektiği sonucuna varırız. O zaman Tanrı, tek Tanrılı dindeki tüm potansiyel gücüyle kendisini gösterir. Tanrı adı olmayan Bir'dir, sözcüklere sığmayan, bütün evrenin esasını oluşturan tüm varlıkların nedeni olan birlik. Tanrı hakikattir, sevgidir, adalettir. Tanrı, insan olabildiğim ölçüde Ben'imdir. Tanrı'nın varlığına inanan bütün sistemlerde, Tanrıtanımaz mistik sistemlerde bile insanı aşan, tinsel bir dünyanın varlığı ortaya atılır. Bu insanın tinsel güçlerine, Tanrı yardımı ile günah ve suçtan kurtulma, yeniden doğma ile ilgili özlemlerine anlam ve değer katan Tanrıtanımaz bir sistemde insanın dışında kalan ya da onu aşan tinsel bir alan yoktur. Sevgi akıl ve adalet alanı sadece insanın bu güçlerini kendi evrimi boyunca geliştirebilmesi ölçüsünde vardır. Bu görüşe göre insanın yüklediği anlam dışında yaşamın hiçbir anlamı yoktur; insanlar tümüyle yalnızdır ve yalnızlıktan, ancak birbirlerine yardım ederek kurtulabilirler.

Tanrı sevgisi bağlamında kendi görüşümün Tanrı inancı içermediğini açıkça ifade etmek isterim. Ben Tanrı kavramının tarihsel koşullardan doğduğunu ve bununla

insanların belirli bir tarihsel süreçte kendi üstün güçleri ile ilgili deneyimlerini , gerçeğe ve bir-olmaya duydukları özlemi ifade ettiklerine inanıyorum. Tıpkı Hint felsefesinde ya da Sokrates'in felsefesinde olduğu gibi Taoist düşüncede de, düşüncenin insanı götürebileceği en yüksek nokta, hiçbir şey bilmediğimizi bilmektir (Özdeyiş 71):

Bir şey bilmediğimizi bilmek En yüce değerdir.

Bildiğimizi bilmemekse Bir hastalıktır.

Düşünce bize sadece şu bilgiyi kazandırır: Düşünce son ve değişmez yanıtı bize veremez. Düşünce dünyası çelişkiler içinde kalır. Sonunda dünyayı kavrayabilmenin tek yolu düşüncede değil, birliği yaşama olayındadır.

Bu nedenle çelişkili mantık bizi şu sonuca götürür: Tanrı sevgisi ne Tanrı hakkında akılcı bir bilgiye sahip olmak ne de Tanrı'yı sevdiğini düşünmektir; Tanrı sevgisi, Tanrı'yla bütünleşmeyi yaşamaktır.

Bu da bizim doğru yaşama biçimine önem vermemizi sağlar. Yaşamımız baştan sona, her türlü önemli ve önemsiz olay, Tanrı'yı anlamamıza yardımcı olur —ama bu doğru düşünerek değil, doğru davranarak elde edebileceğimiz bir bilgidir. Doğu dinlerinde bu çok açık hissedilir. Brahmanizm ve Budizm'de olduğu gibi Taoizm'de de dinin son amacı doğru inanç değil, doğru davranıştır. Aynı şey Musevilik'te de söz konusudur.

Yahudi geleneğinde hiçbir zaman büyük bir inanç ayrılığı yaşanmamıştır. Çağdaş tarihte ise aynı ilkeye Spinoza, Marx ve Freud'un düşüncesinde rastlarız. Spinoza felsefesinde ağırlık, doğru inanca değil, doğru yaşama biçimine verilmiştir. Marx da aynı görüştedir, çünkü şöyle der: "Düşünürler dünyayı sadece farklı yorumlamışlardır; önemli olansa onu değiştirmektir."

Doğru düşünmek mutlak ve değişmez gerçeklik değilse ve mutluluğa götüren yol değilse, düşünceleriyle farklı sonuçlar elde etmiş olanlarla çatışmak için de bir neden yoktur. Bu hoşgörü, karanlıkta bir fili tanımlamaları istenen üç adamın öyküsüyle çok iyi anlatılmıştır. Filin hortumuna dokunan biri "Bu hayvan bir su hortumuna benziyor," demiş; kulağına dokunan diğeri ise "Bu hayvan yelpazeyi andırıyor," demiş, filin tek bacağına dokunansa, onu bir sütuna benzetmiştir.

Hint ve Çin felsefe ve mistisizmine göre insanın dini görevi doğru düşünmek değil, doğru davranmak ve (ya da) yoğun bir meditasyonda Bir ile bütünleşmektir.

Batı düşüncesinde hareket bunun tam tersi yönündedir. İnsanın değişmez hakikati doğru düşünerek kavrayabileceği kabul edildiğinden, doğru davranış önemsiz bulunmasa da, asıl ağırlık doğru düşünceye verilmiştir. Bu anlayış dinsel gelişim içinde dogmalara, dogmalarla ilgili sonu gelmez tartışmalara, "inançsızların" ya da din-

sizlerin hoş görülmemesine yol açmıştır. Ayrıca dinin asıl amacının "Tanrı'ya inanma" olduğunu savunmuştur.

Düşüncenin önemsenmesinin tarihsel açıdan oldukça önemli başka bir sonucu daha vardır. İnsanın, gerçeği düşünce yoluyla bulabileceği fikri, sadece dogmaların değil bilimin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Bilimsel düşüncede önemli olan tek şey doğru düşünmektir; hem entelektüel dürüstlük hem de bilimsel düşüncenin uygulamaya, yani kullanıma geçirilmesi açısından. Batı'daki hakim din sistemlerinde Tanrı sevgisi Tanrı' ya, Tanrı'nın varlığına, Tanrı'nın adaletine ve Tanrı'nın sevgisine inanmak ile aynı anlama gelir. Tanrı sevgisi aslında bir düşünce eylemidir. Doğu dinlerinde ve mistisizmde Tanrı sevgisi yoğun bir bütünleşme duygusudur. Bu sevgi, yaşamdaki her davranışla ifadesini bulur.

Şimdi anne-babaya duyulan sevgiyle Tanrı sevgisi arasındaki önemli paralelliğe dönebiliriz. Çocuk önceleri "tüm varlığının temeli" olan annesine bağlıdır. Kendisini çaresiz hisseder ve annenin o sarmalayıcı sevgisine ihtiyacı vardır. Sonra sevgisinin yeni merkezi olan babaya yönelir. Babası düşünce ve davranışlarında yol gösterici bir ilkedir. Bu dönemde çocuk babasının övgüsünü kazanmak, onu kızdırmamak ister. Olgunluk döneminde ise kendisini, koruyan ve emir buyuran güçler olan anne ve baba kişiliklerinden kurtarmıştır; anne ve babaya özgü

ilkeleri kendi içinde oluşturmuştur. Kendisi, kendi annesi ve kendi babası olmuştur. Kendisi, anne ve babadır. İnsanlık tarihinde de —beklendiği gibi— aynı gelişme gözlemlenir: Tanrı sevgisi başlangıçta çaresizlik içinde bir ana Tanrıça'ya bağlılıktır, sonra baba Tanrı'ya boyun eğen bir bağa dönüşmüş ve olgun evresinde Tanrı bir dış güç olmaktan çıkmıştır. Bu evrede insan, sevgi ve adalet ilkelerini kendi içine almış, Tanrı'yla öylesine bütünleşmiştir ki, sonunda Tanrı'dan yalnızca şiirsel ve simgesel bir dille söz eder olmuştur.

İnsanın Tanrı'ya duyduğu sevgi biçimi, insanlara duyduğu sevgi biçimiyle aynıdır. Ayrıca Tanrı'ya ve insanlara duyduğu sevginin gerçek niteliğinin de bilincinde değildir —olgun düşüncelerle sevgisinin niteliğini gizler ve ussallaştırır. Bir de insanlara karşı duyulan sevgi, insanın ailesiyle olan ilişkilerine doğrudan doğruya bağlıdır ve bu sevginin belirlenmesi insanın yaşadığı toplumun yapısıyla da ilgilidir. Eğer toplum yapısını, bir otoriteye boyun eğmek belirliyorsa —ister açıkça ortada olan isterse de pazarın ve kamuoyunun yarattığı anonim otorite olsun— o toplum içindeki insanın Tanrı anlayışı çocukça, olgun Tanrı anlayışından uzak olacaktır, aynı tek Tanrılı dinlerin tarihinde bunun tohumlarına rastlandığı gibi.

SEVGİ VE ÇAĞDAŞ BATI TOPLUMUNDA SEVGİNİN ÇÖKÜŞÜ

Kapitalist toplum bir yandan siyasal özgürlük ilkesine, diğer yandan tüm ekonomik dolayısıyla toplumsal ilişkilerin düzenleyicisi olarak piyasa ilkelerine dayanır. Tüketim mallarının hangi koşullarda alınıp satılacağını, tüketim malları piyasası belirler, iş gücünün alınıp satılmasını da iş piyasası düzenler. Kar sağlayan şeyler gibi kar getiren insan gücü de şiddete ve aldatmacaya başvurulmadan, piyasa koşullarına göre alınıp satılan mala dönüştürülür.

Kapitalizmin gelişmesiyle gittikçe artan bir sermaye birikimi ve yığılmasına tanık oluyoruz. Büyük işletmeler sürekli gelişiyor, küçükleri ezip yok ediyor. Bu işletmelere yatırım yapan sermaye sahipleri ve yöneticiler azalıyor. Yüz binlerce hisse sahibi "işletmenin" sahibidir; işletmeyi iyi para alan ama işletmeye sahip olmayan bir grup idareci yönetir. Bu yönetici sınıf, en yüksek karı elde etmekten çok, işletmeyi ve kendi güçlerini büyütmek isteğindedir. Sermaye birikiminin artması ve güçlü bir yöneticiler sınıfının ortaya çıkmasına paralel olarak işçi hareketleri de gelişmiştir. İşçilerin sendikalarda örgütlenmesiyle, işçinin tek başına iş piyasasında kendisi için pazarlığa girmesine gerek kalmamıştır. İşçi, güçlü bir yönetici sınıf tarafından yönetilen güçlü sanayi devinin karşısında,

işçiyi temsil eden büyük sendikalarda örgütlenmiştir. Sermaye alanında olduğu gibi iş piyasasında da inisiyatif, ister onaylansın ister üzüntü duyulsun, tek bir kişiden yönetici sınıfa geçmiştir.

Gittikçe daha çok insan bağımsızlığını yitirip büyük iktisadi kuruluşların yöneticilerine bağımlı hale geliyor. Kapitalizmin insan sorunu şöyle tanımlanabilir: Çağımız kapitalizmi, bir arada kolayca çalışabilecek, gittikçe daha fazla tüketmek isteyen, beğenileri standartlaşmış, kolayca etkilenebilen çok sayıda insana ihtiyaç duyar. Kendini özgür ve bağımsız hisseden, herhangi bir otoriteye, ilkeye ve vicdana ihtiyaç duymadığını sanan insanlar ister — bu insanlar yine de yönetilmeye, kendilerinden beklenen yapmaya, toplumsal çarka hiçbir sorun yaratmadan uymaya hazır olmalıdır; zor kullanmaya gerek kalmadan güdülebilen, öndersiz yönetilebilen, beklentileri karşılamanın, sürekli hareket halinde olmanın, çalışıp işini tamamlamanın dışında hiçbir amacı olmayan insanlar.

Bunun sonucu ne olmuştur? Çağdaş insan kendisine, çevresindeki insanlara ve doğaya yabancılaşmıştır. …

İnsan kendini alınıp satılabilen bir mala dönüştürmüştür ve yaşam güçlerini söz konusu pazarın koşullarına göre en yüksek karı getirecek bir yatırım aracı olarak kullanmaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkiler önemli ölçü-

de yabancılaşmış otomatların ilişkileridir. Bunların her biri mümkün olduğunca sürüye bağlı kalarak, düşünce, duygu ve davranış bakımından ötekilere benzeyerek kendini güven- de hisseder. Herkes diğer insanlara yakın olmaya çalıştığı halde yalnız kalır ve yalnızlığının üstesinden gelmeyi başaramayınca ortaya çıkan güvensizlik, korku ve suçluluk duygularını derinden yaşar. Uygarlığımızın insanını bu yalnızlığın bilincinde olmaktan alıkoyan sayısız uyuşturma yöntemi vardır: Her şeyden önce bürokratik ve mekanik sıkı çalışma düzeni, bu insanların en temel ihtiyaçları olan kendini aşma ve birleşme isteklerinin bilincine varmalarına engel olur. İş rutini tek başına yeterli olmadığından, insan bu bilinçsizce yaşadığı çaresizliğinden eğlence rutini ile, eğlence sanayinin kendisine sunduğu müziği ve filmleri üzerinde fazla düşünmeden tüketerek kurtulmaya çalışır; bir de sürekli yeni şeyler alıp, bunları da diğerleriyle değiştirmenin yarattığı doyumla.

Sevgi, cinsel doyumun sonucu değil, aksine cinsel mutluluk—hatta söz konusu cinsel tekniğin öğrenilse bile— sevginin bir sonucudur. … En çok rastlanan cinsel sorunlar incelendiğinde —kadının cinsel soğukluğu ya da erkeklerdeki psikolojik kökenli iktidarsızlık türleri— sorunları yaratan asıl nedenlerin, teknik konusundaki bilgi yetersizliği değil, sevmeyi engelleyen şeyin çekingenlik olduğu görülecektir. İnsanı, kendini bütünüyle vermek-

ten, cinsel ilişkide bulunduğu eşine duyduğu güven sonucu içinden geldiği gibi davranmaktan alıkoyan bu gibi sorunların temelinde karşı cinse duyulan nefret ve korku yatar.

Freud'a göre sevginin bir adım ilerisi us dışı bir durum olacaktır. O'na göre us dışı sevgi ile olgun bir kişiliğin ifadesi olan sevgi arasında hiçbir fark yoktur. … Aşık olmak anormalliğin sınırındadır, insanın gerçekleri görmesini engeller, zorlayıcıdır ve çocukluktaki sevgi nesnelerinin başka şeylere aktarılmasıdır. Akılcı bir olgu, olgunluğun en iyi ifadesi olarak sevgi, Freud'a göre araştırmaya değer bulunmaz, çünkü gerçekte böyle Freud'a göre bütün içgüdüsel isteklerin engellenmeden tatmin edilmesi, ruh sağlığı ve mutluluk yaratacaktır.

Ama klinik bulgular, yaşamlarını cinsel tatmine adayan erkeklerin —ve kadınların— mutlu olamadıklarını, çoğu zaman ağır nevrotik çelişkiler ve belirtilerden acı çektiklerini açıkça göstermektedir. Karşılıklı cinsel tatmin, "Teamwork" ve yalnızlıktan koruyan bir liman olarak sevgi, çağdaş Batı toplumunda bozulmuş sevginin iki "normal" biçimidir. Bunlar toplumun yarattığı hasta sevgilerdir. Hasta sevgiyi doğuran başlıca neden "sevenlerden" birisinin ya da ikisinin birden anne-baba figürüne bağlı kalması, annesine veya babasına karşı duyduklarını, beklentilerini ve korkularını yetişkin olduğunda sevdiği insana yöneltmesidir. Bu tür insanlar çocukça bağların-

dan kurtulamamıştır ve yetişkin olarak da benzer duygusal ilişkiler ararlar. Bu gibi durumlarda kişi zeka seviyesi ve toplumsal açıdan gerçek yaşının düzeyindeyken duygusal olarak henüz iki, beş ya da on iki yaşında bir çocuktur. Daha aşırı durumlardaki duygusal gerilik, o kişinin toplum içindeki etkinliğini de kısıtlar; çok aşırı olmayan durumlarda ise bu çelişki yakın kişisel ilişkiler içinde kalır.

Başka bir nevrotik sevgi türü de, insanın kendi sorunlarından kaçıp bunların yerine "sevdiği" insanın eksik ve zayıf yönleriyle ilgilenmesi için yansıtma mekanizmalarını kullanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında bireylerin davranışı toplumların, ulusların ya da dinlerin davranışlarını anımsatır. Başkalarının küçük hatalarını görmek konusunda aşırı duyarlıdırlar, kendilerininkileri aptalca bir kayıtsızlık içinde görmezden gelirler —hiç durmadan karşılarındaki insanı suçlamaya ve terbiye etmeye çalışırlar. Bir çiftin ikisi de böyle davranırsa —ki bu çoğu zaman böyledir— sevgi bağları karşılıklı yansıtma ilişkisine dönüşür. Eğer ben hükmetmeyi seven, kararsız ya da hırslı biriysem, bütün bunlardan dolayı karşımdakini kınarım —kişiliğimin yapısına göre— ya ondaki bu olumsuzlukları düzeltmek ya da onu bunlar adına cezalandırmak için. Diğeri de aynı şeyi yapar, ikisi de bu yolla kendi sorunlarını görmezlikten gelmeyi başarırlar. Bu yüzden de kendi gelişmelerini sağlayacak adımları atma girişiminde bulunamazlar.

Bu bağlamda çok sık rastlanan bir yanılgıya da değinmek gerekiyor. Bu yanılgı sevgide hiçbir zaman anlaşmazlıklar olmayacağı düşüncesidir. Aynı insanların hangi koşullarda olursa olsun acı ve üzüntülerden kaçınmak gerektiğine inandıkları gibi, sevgide de hiçbir anlaşmazlık olmaması gerektiğini düşünürler. Buna inanmak için iyi de bir nedenleri vardır, çünkü çevrelerindeki anlaşmazlıkların, tarafların hiçbirine yarar sağlamayan yıkıcı tartışmalar olduğu açıktır. Ama bunun nedeni çoğu insanın "çatışmalarının" aslında, gerçek çatışmalardan kaçma çabasından başka bir şey olmamasıdır. Bunlar küçük, önemsiz konulardaki fikir ayrılıklarıdır, doğal olarak da ne bir şeyi aydınlatmaya ne de çözüm bulmaya yardımcı olurlar. İki insan arasındaki gerçek çatışmalar, bir şeyi örtbas etmek ya da karşısındakine yansıtmak amacıyla çıkarılmamışsa, iç gerçeklerin derinliklerinde yaşanan çatışmalarsa, yıkıcı olmaz. Bunlar her şeyin aydınlatılmasına yardımcı olurSevgi, iki insanın birbirlerine varlıklarının özünden bağlanması, her birinin kendisini varlığının özünde yaşamasıyla mümkün olabilir. İşte yalnız bu "özünü yaşama" insan gerçekliğidir, yaşam yalnız burada, sevginin temeli de yalnız buradadır. Bu şekilde yaşanan sevgi sürekli bir meydan okumadır; dinlenme değil, hareket etme, büyüme ve birlikte çalışma anlamına gelir. İster uyum egemen olsun, ister çatışma, ister neşe, ister üzüntü bunlar temel gerçeğin yanında çok önemsizdir. Temel gerçek; iki insanın birbirlerini varlıklarının özün-

den tanıması, kendinden kaçmak yerine kendi özleriyle bütünleşerek bir olmalarıdır. Sevginin bir tek kanıtı vardır: İlişkinin derinliği ve seven kişilerin içindeki canlılık ve güçtür. Sevginin varlığını gösteren meyve sadece budur.

Gerçek dini kültüre bağlı insanlar, sekiz yaşında bir çocuğa benzetilebilir. Bu çocuğun kendine yardım edecek bir babaya ihtiyacı vardır, ama onun öğüt ve ilkelerini de özümsemeye başlamıştır artik. Günümüz insanı ise ihtiyacı olduğunda babasına seslenen, ama oyun oynadığı sürece kendi kendisine yetebilen üç yaşında bir çocuk gibidir.

Nasıl Kitabı Mukaddes'teki insan sevgisinin yerini soğuk bir dürüstlük aldıysa, Tanrı da Evren Limited Ortaklığı'nın çok uzaklardaki bir genel müdürü konumuna getirilmiştir. Var olduğu bilinir, işleri O yönetir (aslında işler o olmasa da yürüyecektir belki), insan O'nu hiçbir zaman görmez, ama patronun O olduğunu bilir ve görevlerini yerine getirir.

SEVGİNİN UYGULANMASI

Söz konusu sanat ister marangozluk, ister hekimlik, isterse de sevme sanatı olsun, her türlü sanatın uygulanmasında belli genel koşulların yerine getirilmesi gerekir. Bir sanatın uygulanabilmesi her şeyden önce disiplin ister.

Bir sanatta ustalaşmak için o sanata yoğunlaşmak gerektiğini kanıtlamak gerekmez.

Birçok insan konuşmadan, sigara içmeden, okumadan, bir şeyler içmeden hareketsiz oturamaz. Sinirlenir, huzursuz olur, kıpırdanır durur, ağzı ya da elleriyle bir şeyler yapmak zorundadır. Konsantrasyon bozukluğunun belirtilerinden biri de sigara içmektir; sigara aynı anda elleri, ağzı, gözleri ve burnu meşgul eder.

Üçüncü bir koşul da sabırdır. Yine bir sanatta usta olmayı denemiş herkes, bir şeyi başarmak için, sabrın gerekli olduğunu bilir. Çabuk elde edilecek başarılar peşinde koşuluyorsa, sanat hiçbir zaman öğrenilmez.

Ama çağdaş insan için sabırlı olmak da disiplinli olmak ve dikkatini toplamak gibi güçtür.

Herhangi bir sanatı öğrenmek için gerekli koşullardan biri de, bu sanatta usta olmanın insan için önemli olmasıdır. Eğer çırak için bu sanatı öğrenmek büyük bir önem taşımıyorsa, onu hiçbir zaman öğrenemez. En iyi koşullarda bir amatör olarak kalır, ama bu sanatın ustası hiçbir zaman olamaz. Bu koşul başka herhangi bir sanat için olduğu gibi sevme sanatı için de önemlidir Ama öyle görünüyor ki, öbür sanatlarla karşılaştırıldığında sevme sanatının amatörleri, sayıca ustalarına ağır basıyor.

İnsan bir sanatı öğrenmeye doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak başlar. Asıl sanatı öğrenmeye başlamadan

önce, insanın görünüşte sanatla pek de ilgili olmayan bir yığın başka şey öğrenmesi gerekir. … Sevme sanatıyla ilgisi açısından bu, sanatta ustalaşmak isteyen kişinin işe, yaşamının her döneminde disiplin, konsantrasyon ve sabır edinmeye çalışarak başlaması gerektiği anlamına gelir.

Her şeyin bir şeye yoğunlaşmayı engellediği kültürümüzde insanın dikkatini toplaması çok daha zordur. Bunu öğrenmede en önemli adım insanın okumadan, radyo dinlemeden sigara ya da bir şey içmeden kendi kendisiyle yalnız kalabilmesidir. Gerçekten de bir şeye konsantre olabilmek demek, insanın kendisiyle yalnız kalabilmesi demektir —ve işte bu da sevmeyi öğrenmenin bir ön koşuludur. Başka birisine kendi ayaklarımın üzerinde duramadığım için bağlanıyorsam, karşımdaki insan bir cankurtaran olabilir belki, ama aramızdaki ilişkiye sevgi diyemeyiz. Çelişik gibi algılansa da, yalnız kalabilme yeteneği sevebilme yeteneğinin tek koşuludur.

Bu tür alıştırmaların yanı sıra insan yaptığı her şeye konsantre olmayı öğrenmelidir: Müzik dinlerken, kitap okurken, birisiyle konuşurken ya da bir manzarayı hayranlıkla izlerken. Sadece o anda yaptığımız şey bizi ilgilendirmelidir, kendimizi bütünüyle o işe vermemiz gerekir. Bu şekilde kendimizi vermişsek, yaptığımız şeyin ne olduğu önemli değildir. O zaman önemli şeyler de, önemsizler de yeni bir gerçeklik boyutu kazanacaktır,

çünkü biz onlara bütün dikkatimizi vermişizdir. Konsantre olmayı öğrenmek için, insan olabildiğince, içi boş, yani sahici olmayan sohbetlerden kaçınmalıdır.

Konuşmacılar basmakalıp sözler kullanıp sözlerini içten söylemiyorlarsa, bu konuşmanın değeri olmaz.

Eklenmesi gereken bir şey de insanın sadece boş konuşmalardan değil, kötü arkadaşlıklardan da kaçınması gerektiğidir. Kötü arkadaş derken yalnız ahlaksız ve kötü insanları kastetmiyorum; onlardan kesinlikle kaçınmak gerekir, çünkü onlar çevrelerinde zehirli ve bunaltıcı bir ortam yaratırlar. Ben bedenleri yaşadığı halde içleri, ruhları ölmüş insanlar topluluğundan söz ediyorum. Onlar düşünceleri ve arkadaşlıkları boş olan, konuşmak yerine gevezelik eden, düşünmek yerine basmakalıp fikirleri kullanan insanlardır.

Başkalarına konsantre olmak dernek, her şeyden önce dinlemeyi bilmek demektir. Çoğu insan başkalarının söylediklerini dinler görünür, üstelik onlara öğüt bile verir, ama gerçekte dinlemez, karşılarındaki insanların söylediklerini ciddiye almaz, aynı şekilde kendi söylediklerini de. Bu nedenle konuşma onları yorar. Eğer dikkatlerini vererek dinleseler, daha çok yorulacaklarını sanırlar, ama durum bunun tam tersidir. Konsantre olarak yapılan her iş insanı zinde kılar (sonradan insanın üzerine doğal ve rahatlatıcı bir yorgunluk çökse bile… Oysa kon-

santre olmadan yapılan her iş insanın uykusunu getirir —sonrasında gece uykuya dalmayı güçleştirse de.

Konsantre olmak o anı yaşamaktır, burada ve şimdi yaşamak, bir şeyi yaparken yapılacak sonraki şeyi düşünmemek demektir. Konsantre olmayı, herkesten çok birbirlerini seven kişilerin uygulaması gerekir, bu çok anlaşılır bir şey. Genelde olduğu gibi birbirinden kaçmak yerine, birbirlerine yakın olmayı öğrenmelidirler.

Ayrıca biçimde insan kendine karşı da duyarlı olabilir. Örneğin insan yorgun ya da üzgün olduğunu fark edebilir, bu duyguya boyun eğmek ve bu durumu hep var olan olumsuz düşünceler güçlendirmek yerine, kendine "neyin var, niçin..! böyle üzgünüm?" diye sorar. İnsanın kafası karışık, kızgın, düşlere dalmışsa ya da kaçış yolları arıyorsa, yine aynı şey olur. Bu durumların hepsinde önemli olan şey, gerçek nedeni bulmaktır, bin bir bahaneyle sığınacak akılcı şeyler bulmak değil. İçimizden gelen sese kulak vermemiz gerekir. Bu ses bize —genelde oldukça çabuk— neden böylesine huzursuz, üzgün ya da kızgın olduğumuzu söyler.

Bilgi aktarırken insanın gelişimi için en önemli bilgiyi veremiyoruz. Bu olgun, sevebilen bir insanın nasıl olması gerektiği ile ilgili bilgidir. Kültürümüzün daha önceki evrelerinde ya da Çin ve Hindistan'da en çok akıllı, kültürlü, bilgili kişilere değer verilirdi. Öğretmenin de görevi her

şeyden önce bilgi aktarmak değil, aksine belli, insana özgü davranışları öğretmekti.

Şimdiye kadar herhangi bir sanatın uygulanması için neler gerektiği üzerinde durduk. Şimdi sevme yeteneği için özel anlam taşıyan özelliklere değinmek istiyorum. Sevginin özü konusunda söylediklerime göre sevebilmeyi başarmanın başlıca koşulu insanın narsisizmini yenmesidir. Narsis biri yalnız kendi içinde var olan şeyleri gerçek sayar, dış dünyadaki olayların ona göre hiç gerçeklik payı yoktur, yalnız kendisi için yararlı ya da zararlı olup olmadıkları önemlidir. Narsisizmin karşıtı nesnelliktir; nesnellik, insanları ve nesneleri oldukları gibi, yani nesnel olarak görebilmektir ve bu nesnel görüşün oluşturduğu fikri, insanın kendi isteklerinin ve korkularının yarattığı fikirden ayırabilmesidir. Psikoz türlerinin hepsinde nesnel olamamak en aşırı biçiminde ortaya çıkar. Ruh hastası biri için yalnızca kendi içinde var olan kendi korkularının ve kendi isteklerinin gerçekliği vardır. O dış dünyayı, kendi iç dünyasının simgesi, kendi yaratısı olarak görür. Bizler de düşlerimizde aynı şeyi yaparız. Düşlerimizde isteklerimizi ve korkularımızı (tabii zaman zaman da görüşlerimizi ve yargılarımızı) yansıtan olaylar üretir, oyunlar sahneleriz ve uyku süresince düşte gördüğümüz Ruh hastası gibi düş gören biri de dış dünyayı nesnel olarak algılamayı tam anlamıyla başaramaz; ama hepimiz zaten az ya da çok ruh hastasıyız ya da az çok uyuyoruz, hepi-

mizin narsis eğilimlerimiz nedeniyle saptırılmış, nesnel olmayan bir dünya görüşümüz vardır.

Akıl, nesnel düşünebilme yeteneğidir. Aklın temelinde yatan duygusal tutum da alçak gönüllülüktür. İnsanın nesnel olabilmesi ve aklını kullanabilmesi için alçak gönüllü olup, çocukluk döneminin o her şeyi bilme, her şeyi yapabilme düşlerinden kurtulmuş olması gerekir.

Sevme sanatını uygulama bağlamında bu şu anlama gelir: Sevebilmek için narsisizmin görece az olması gerektiğine göre, bu sanat alçak gönüllülük, nesnellik ve akıl ister. Tüm yaşamımızı buna yöneltmek zorundayız. Alçakgönüllülük ve nesnellik aynı sevgi gibi bölünmezdir. Eğer yabancı birisine karşı nesnel olamıyorsam, aileme karşı da gerçekten nesnel olamam, bunun tersi de böyledir. Sevme sanatını öğrenmek istiyorsam, her durumda nesnel olmam, çalışıp nesnel olmayı başaramadığım kurumlara karşı da duyarlı olmam gerekir. Bir insanın ve onun davranışının bende uyandırdığı narsisizmin etkisiyle çarptırılmış imajı ile, benim ilgilerimin, gereksinimlerimin ve korkularımın belirlemediği gerçek insan arasındaki farkı görmeye çalışmalıyım. Nesnel olma ve aklı kullanma yeteneğini kazanmak, sevme sanatını yarı yarıya başarmak demektir, ama bu yeteneği insan ilişkide bulunduğu herkese karşı kullanmalıdır. İnsan nesnelliğini yalnız sevdiğine saklar, diğer insanlarla ilişkilerinde buna ihtiyacı

olmadığını düşünürse, kısa bir süre içinde her iki tutumunda da yanıldığını anlayacaktır.

Sevebilme yeteneği narsisizmimizden, anneye ve aileye duyduğumuz ensest bağdan kurtulabilmemize bağlıdır. Bu bizim ne ölçüde geliştiğimize, dünyaya ve kendimize karşı ne ölçüde üretken olabildiğimize bağlıdır. Bu kopma, doğma, uyanma süreci için gerekli bir tek koşul vardır, o da inanç. Sevme sanatının uygulanması, öncelikle inancın uygulanmasını gerektirir.

İnanç nedir? Mutlaka bir Tanrı'ya ya da dinsel öğretilere inanmak mıdır? İnanç, akla, akla ve mantığa uygun düşünceye karşı ya da bundan tümüyle ayrılmış bir şey midir? İnanç sorunu kısmen anlaşılmak istense bile, usa dayalı ve us dışı inanç arasındaki ayrımın kavranması gerekir. Us dışı inançtan ben, us dışı bir otoriteye (bu bir kişi ya da fikir olabilir) boyun eğmeyi anlıyorum. Bunun tersine usa dayalı inanç, insanın kendi düşünce ya da duygularına dayanır. Usa dayalı inanç, fikirlerimizde kendini gösteren kesinlik ve değişmezlik niteliğidir. İnanç insanın bütün kişiliğine egemen olan bir karakter özelliğidir, yoksa inanç belli bir şeye inanmak değildir.

Usa dayalı inancın temelinde yaratıcı, entelektüel ve duygusal etkinlik vardır. Usa dayalı inanç, inancın hiç yer almadığı usa dayalı düşüncenin önemli bir bileşenidir. … Bir bilim adamı ilk vizyonunu büyük ölçüde inandırıcı

kılacak verilen toplamayı ya da bir matematik formülü ortaya koymayı başardığı zaman, denenebilecek bir varsayıma ulaşmış sayılır. Bu varsayımı destekleyen yeni veriler bir araya toplanır toplanmaz, varsayımın ve kapsamındaki bilgilerin analizi ile daha yeterli bir varsayıma ulaşılabilir ve belki de bunun sonucunda kapsamlı bir kuram elde edilebilir.

Usa dayalı bir vizyonun zihinde belirmesinden kuramın kaleme alınmasına dek her adımda inanca gerek vardır: Mantıklı bir amaç olarak vizyona inanma, olası ve inandırıcı bir iddia olarak varsayıma inanma ve sonuç olarak tanımlanan kurama inanma—en azından geçerliliği konusunda genel bir uzlaşma sağlanıncaya kadar. Bu inancın temelinde insanın kendi deneyimlerine, kendi düşüncesine, gözlemlerine ve yargılama gücüne duyduğu güven vardır. Us dışı inanç bir şeyi yalnız otorite ya da çoğunluk öyle söylediği için gerçek kabul ederken, usa dayalı inanç —çoğunluğun fikri ne olursa olsun— kendi yaratıcı gözlem ve düşünme gücüne bağlı, özgür bir inanca dayanır.

Usa dayalı inancın rol oynadığı tek alan düşünme ve yargılama alanı değildir. İnsan ilişkileri alanında, inanç her gerçek dostluğun ya da sevginin ayrılmaz bir parçasıdır. "Başka bir insana inanmak" demek, onun temel davranışında, kişiliğinin özünde ve sevgisinde güvenilir ve değişmez olduğundan emin olmaktır. Bununla bir insanın

bir kez dahi olsun fikir değiştirmemesi gerektiği anlaşılmasın; elbette değiştirebilir, ama temel davranışları aynı kalmalıdır. Örneğin o insanın yaşama ve insan onuruna duyduğu saygı, kendisinin ayrılmaz bir parçası olmalı ve değişime uğramamalıdır.

Aynı anlamda kendimize de inanınız. Kendi varlığımızın, düşünce ve duygularımızda bazı değişiklikler olsa da, dış koşullar değişse de, değişmeyen ve ömrümüz boyunca sürüp gidecek olan kişiliğimizdeki özün bilincini taşırız. Bu öz "ben" sözcüğünün arkasındaki gerçekliktir, kendi varlığımıza olan inancımız da bu gerçekliğe dayanır. Kendi varlığımızın sürekliliğine olan inancımızı kaybedersek, kimlik duygumuz tehlikeye girer, biz başka insanlara bağımlı oluruz, ondan sonra da kimlik duygumuzun esasını onların onayı oluşturur. Ancak kendisine inanan biri, başkalarına da inanabilir, çünkü bugün nasıl bir kişiyse gelecekte de aynı kişi olacağından, bugünkü gibi düşünüp davranacağından ancak böyle bir insan emin olabilir. Kendimize inanmak, söz verebilmemizin ön koşuludur. Nietzsche'nin de dediği gibi, insan söz verme yetisiyle tanımlanabildiğinden inanç insanın varoluş koşullarından biridir. Sevgi ilişkilerinde önemli olan insanın kendi sevgisine inanması, kendi sevgisinin başkalarında sevgi uyandırabileceğini bilmesi ve bu sevginin güvenilir olmasıdır.

Bir insanı eğitmekle onu etkileyip ona istenen şeyleri yaptırmak arasındaki fark, bu inancın bulunup bulun-

mamasına bağlıdır. Eğitim, çocuğun yeteneklerini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktır. (İngilizce education= eğitim sözcüğünün Latince kökü e-duceve'dir, sözlük anlamıyla "potansiyel olarak var olan bir şeyi ortaya çıkarmak" demektir.) Eğitimin karşıtı yönlendirmedir. Yönlendirmede erişkin, çocuğun yeteneklerine inanmaz. Ancak kendi değerlerini zorla çocuğun kafasına sokar, değerli bulmadıklarını bastırırsa çocuğun iyi bir insan olacağına inanır.

Başkalarına duyulan inancın doruğuna, insanlığa duyulan inanç ile ulaşılır. … Aynı çocuğa duyulan inanç gibi bu da gerekli koşullar sağlanırsa, insanda eşitlik, adalet ve sevgi temeline dayanan bir toplum düzeni kurma yeteneğinin olduğu düşüncesine dayanır. Henüz insanoğlu böyle bir düzeni kurmayı başaramamıştır; bu nedenle böyle bir düzenin kurulabileceğine güvenmek için inanç gereklidir. Bütün diğer usa dayalı inançlar gibi burada da söz konusu olan boş bir inanç değildir; aksine insanlığın geçmişteki tartışılmaz başarılarına ve her insanın kendi içinde, kendi akıl ve sevgi gücüyle yaşadığı deneyimlere dayanır.

Us dışı inanç, insanın olağanüstü kuvvetli, her şeyi bilen, her şeyi yapabileceği kabul edilen bir güce boyun eğmesi ve kendi gücünü ve yeteneklerini yok sayması üzerine kurulmuşken, usa dayalı inanç bunun tam tersidir. … Usa dayalı inancın temeli verimliliktir: İnanca göre

yaşamak, verimli olmak demektir. Buradan güce (egemenlik anlamında) ve gücün uygulanmasına inanmanın, inanca karşıt olduğu sonucu çıkıyor. Var olan bir güce inanmak, henüz gerçekleştirilememiş yeteneklerin gelişme şansını reddetmekle aynıdır. Güçte söz konusu olan şey, somut olan bugüne dayanan ve büyük bir hesaplama hatasıyla sonuçlanacak olan gelecek tahminidir. İnsanın olanaklarını ve gelişimini dikkate almadığından bu tahmin tümüyle us dışıdır. Güce karşı usa dayalı bir inanç söz konusu olamaz. Yalnızca güce boyun eğme vardır ya da —güce sahip olanlar açısından— o gücü koruma isteği. Birçok insan için güç, dünyadaki tek gerçek olurken, insanlık tarihi, gücün insanların elde ettiği kazanımların içinde en kısa ömürlüsü olduğunu kanıtlamıştır. İnanç ve güç birbirleriyle bağdaşmadığından, başlangıçta usa dayalı inanç üzerine kurulan dinlerin ve siyasi sistemlerin tümü, eğer gücüne güvenir ya da güç ile birleşirse sonunda bozulur ve gücünü kaybeder.

İnanç cesaret ister. Cesaret, riske girmek, acı ve düş kırıklıklarını göze alabilmektir. Tehlikesizliği ve güveni yaşamdaki en önemli şey olarak görenler, inanca sahip olamazlar. Bir savunma sistemine sığınıp burada belli bir mesafe ve mal mülkle güvenliğini sağlamaya çalışan kişi, kendi kendini tutsak eder. Sevilmek ve sevmek cesaret gerektirir, bazı değerleri en "üstün değerler" olarak görme, bu değerler için tehlikeleri göze alabilme cesaretini

ister. Nasıl güce inanma yaşama inanmanın tersiyse, çaresizlikten doğan cesaret de sevgiden doğan cesaretin tam tersidir.

Yaşamın zorlukları, olumsuzlukları ve üzüntülerini, bize verilen haksız cezalar olarak görmek yerine, bunları yenmekle daha da güçleneceğimizi bilmek de inanç ve cesaret gerektirir.

İnancı ve cesareti öğrenmek günlük yaşamdaki küçük şeylerle başlar. Atılması gereken ilk adım: İnsanın nerede ve ne zaman inancını yitirdiğini görmesi, bu inanç kaybını ne gibi ussallaştırma yollarıyla örtmeye çalıştığını anlaması, ne zaman korkak davrandığını, bu korkaklığı nasıl ussallaştırdığını görmesi; inanca duyulan her güvensizliğin bizi nasıl güçsüzleştirdiğini ve her güç kaybının da yine, kısır bir döngü gibi, nasıl yeni güvensizliklere neden olduğunu fark etmesidir. O zaman bilinçli olarak sevilmemekten korktuğumuzu, ama aslında genellikle bilinçsiz olarak sevmekten korktuğumuzu anlarız. Sevmek, kendimizi hiçbir güvence olmaksızın başkasına adamamız, sevgimizin sevdiğimiz kişide sevgi uyandırmasını umarak kendimizi bütünüyle ona vermek demektir. Sevgi bir inanma işidir, inancı az olanın sevgisi de azdır.

Sevme sanatının uygulanmasında mutlaka olması gereken ve bizim buraya dek pek fazla üstünde durmadığımız bir tutum da etkinliktir. Sevginin uygulanmasına

temel oluşturduğundan, burada ayrıntılarıyla ele alınması gerekiyor: Kendi dışına çıkarak aktif olma anlamında etkinlik. Daha önce de ifade ettiğim gibi etkinlikten "insanın kendisini bir şekilde meşgul etmesi" değil, insanın iç etkinliği, kendi güçlerini verimli bir biçimde kullanması anlaşılmalıdır. Sevgi böyle bir gayret, böyle bir etkinliktir. Seviyorsam, sevdiğim insanla sürekli ve aktif bir biçimde ilgilenirim; ama sadece onunla değil. Çünkü tembellik edersem, her zaman duyarlı, uyanık ve etkin olmazsam, sevdiğim kimseyle faal bir ilişki kuramam. Sadece uyku, onaylanan bir eylemsizlik durumudur; uyanıkken tembelliğin yaşamımızda yeri olmamalıdır. Günümüzde birçok insan uyanıkken yarı uykuda, uyurken ya da uyumak isterken yarı uyanık olma durumunu yaşamaktadır. Tam anlamıyla uyanık olmak, sıkılmamak ve başkalarının canını sıkmamak durumudur —gerçekten de sıkılmamak ya da başkalarının sıkılmasına neden olmamak, sevmenin ana koşullarından biridir. İçten gelen tembelliği önlemek için, insan gün boyu, bir şeyi düşünürken veya hissederken hem gözleriyle hem kulaklarıyla etkin olmalıdır, bu ister duyarlı olup bir şeyleri algılama, isterse sadece zamanı öldürme biçiminde olsun, sevme sanatının öğrenilmesi için kaçınılmaz bir tutumdur. İnsanın, yaşamını sevgi alanında üretken, tüm öteki alanlarda üretken olmayacak biçimde düzenleyebileceğine inanması büyük bir yanılgıdır. Üretkenlik böyle bir iş bölümüne izin vermez. Sevme yeteneği, ancak yaşamın diğer birçok ala-

nında üretken ve etkin olmanın sonunda elde edilebilecek bir uyanık olma durumu ve canlılık gerektirir. Eğer insan diğer alanlarda üretken değilse, sevgide de üretken olamaz.

İnsanın kendisinden olanlara duyduğu sevgiyle, yabancılara duyduğu sevgi arasında bir "iş bölümü" yoktur.

Tam tersine ikinci sevgi, birinci sevginin ön koşuludur. Bu görüşün ciddi olarak benimsenmesi, alışılagelmiş sosyal ilişkilerimizde gerçekten büyük bir değişiklik yaratacaktır. Dini bir ideal olan insan sevgisi üzerinde fazlaca konuştuk, oysa gerçekte ilişkilerimiz dürüstlük ilkesi üzerine kurulmuştur. Dürüstlük demek, kullanılan eşyalar ve hizmet alışverişinde olduğu gibi duygu alışverişinde de hileye, sahtekarlığa başvurmamak demektir. "Sen bana ne kadar veriyorsan, ben de sana o kadar veririm" — sevgide olsun, maddi şeylerin alışverişinde olsun— bu kapitalist ahlak anlayışının en geçerli ilkesidir. Dürüstlük etiğinin gelişiminin, kapitalist toplumun etik bir katkısı olduğu söylenebilir.

Dürüstlük etiği, Altın Kural etiğiyle kolayca karıştırılabilir. "Sana nasıl davranılmasını istiyorsan, başkalarına öyle davran," ilkesi "Başkalarıyla yaptığın alışverişte dürüst ol," diye yorumlanabilir. Oysa, aslında bu söz başlangıçta Kitabı Mukaddes'teki "İnsanları kendin gibi sev!" buyruğunun halka özgü uyarlamasıdır. Gerçekte Muse-

vi—Hıristiyan inancının insan sevgisi buyruğu, dürüstlük etiğinden çok farklıdır. "Başkalarını sevmek" demek, onun için sorumluluk duymak, onunla bir olduğunu hissetmek demektir; oysa dürüstlük etiği, onun için sorumluluk duymak, bir olmak değil, ondan ayrı ve mesafeli olmak demektir; başkalarının haklarına saygı göstermek ama onu sevmemek anlamına gelir. Altın Kural'ın günümüzde en yaygın dini değer olması bir rastlantı değildir; dürüstlük etiğine uygun olarak yorumlanabilmesi nedeniyle bu, bugün herkesin anladığı, uygulamak istediği tek dini değer olup çıkmıştır. Ama sevginin uygulanması isteniyorsa, dürüstlükle sevgi arasındaki farkın kavranmış olması gerekir. Bugünkü sistem içinde sevmeyi başarabilen insanlar, ne olursa olsun azınlıktadır. Sevgi günümüz Batı toplumunda zorunlu olarak önemini kaybetmiştir. Bu, birçok etkinliğin sevgiye izin vermemesinden değil, daha çok üretime dayalı, tüketim açlığı ile dolu bir toplumun ruhuna karşı kendisini başarıyla koruyabilecek tek kişinin, toplumdaki egemen görüşlerden bilinçli olarak ayrılan kişi olmasındandır. … Toplumumuz müdürler bürokrasisi ve profesyonel politikacılar tarafından yönetilmektedir; insanları da kitlenin telkinleri yönlendiriyor; bu insanların tek amacı daha çok üretip daha çok tüketmektir. Bütün etkinlikler bu ekonomik amaçlara tabidir; araçlar amaç olmuştur; insan iyi beslenen, iyi giyinen bir otomattır. İnsan olmak için hangi nitelikleri ve özellikleri taşımak gerektiği ile hiç ilgilenmez. Eğer insanın sevebil-

mesi isteniyorsa, insanın kendisi ilk sırada olmalıdır. Ekonomi çarkı ona hizmet etmelidir, insan ekonomiye değil. İnsan en iyi koşullarda karı paylaşacağına, çalışma sürecinde aktif rol oynamalıdır. Toplum öyle düzenlenmelidir ki, insanın sosyal, sevecen yönü toplumsal yaşamından koparılmasın, tersine onunla bütünleşsin. Ortaya koymaya çalıştığım gibi, sevginin insanın varoluş sorununun en mantıklı ve doyurucu çözüm yolu olduğu doğruysa eğer, sevginin gelişmesini neredeyse olanaksız kılan her toplum, bir süre sonra insan yapısının temel gereksinimlerine karşı çıktığı için yok olup gidecektir. Sevgi üzerine konuşmak, "vaaz" vermek değildir, çünkü burada söz konusu olan insanın en derin ve en gerçek gereksinimidir. Bu gereksinimin bu kadar gölgede kalması, hiç bulunmadığı anlamına gelmez.

Sevginin ne olduğunu çözümlemek, günümüzde geneldeki eksikliğini göstermek, buna neden olan toplumsal koşulları eleştirmek demektir. Sevginin, yalnız bireysel, sıra dışı bir olgu olarak değil, toplumsal bir olgu olarak olanaklı olabileceğine inanmak, insan yaradılışını iyi bilmekten kaynaklanan usa dayalı bir inançtır..

/ SON /